

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK POLITOLOGIJA

**PROBLEMI I PERSPEKTIVE DRŽAVE BLAGOSTANJA U
DOBA GLOBALIZACIJE**

-magistarski rad-

Kandidat:

Maja Kapetanić

Broj indeksa:

143/II-PIR

Mentor:

prof.dr. Elvis Fejzić

Sarajevo, travanj 2024. godine

2024	Maja Kapetanić Problemi i perspektive države blagostanja u doba globalizacije
------	--

ODSJEK POLITOLOGIJA

**PROBLEMI I PERSPEKTIVE DRŽAVE BLAGOSTANJA U
DOBA GLOBALIZACIJE**

-magistarski rad-

Kandidat:

Maja Kapetanić

Broj indeksa:

143/II-PIR

Mentor:

prof.dr. Elvis Fejzić

Sarajevo, travanj 2024. godine

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Teorijsko-metodološki okvir istraživanja.....	3
1.1. <i>Predmet istraživanja</i>	3
1.2. <i>Problem istraživanja</i>	4
1.3. <i>Ciljevi istraživanja</i>	5
1.4. <i>Sistem hipoteza</i>	6
1.5. <i>Metode i tehnike istraživanja</i>	6
1.6. <i>Vremensko-prostorni okvir istraživanja</i>	7
2. Politološka određenja države blagostanja i globalizacije	8
2.1. <i>Socijalna država: obilježja i tipovi</i>	8
2.2. <i>Pojmovna značenja i oblici globalizacije</i>	19
3. Politički i ekonomski izazovi države blagostanja.....	31
3.1. <i>Policentrično upravljanje i neoliberalna privatizacija kao izazovi socijalne države</i>	31
3.2. <i>Kapitalistička ekonomija i tržišni fundamentalizam kao prijeteće politike blagostanja</i>	43
4. Moderna socijalna država i modaliteti socijalne redistribucije	52
4.1. <i>Progresivno oporezivanje plaća i kapitala</i>	53
4.2. <i>Sistem socijalne sigurnosti, državne subvencije i socijalni fondovi</i>	55
5. Demokratski potencijal države blagostanja.....	62
5.1. <i>Politika socijalnog blagostanja kao odgovor na ekspanzivnu nejednakost</i>	63
5.2. <i>Socijalna politika kao rješenje za neoliberalnu atomizaciju društva</i>	66
6. Zaključna razmatranja	71
6.1. <i>Kritički osvrt</i>	71
7. Prilozi.....	74
Bibliografija	77

Uvod

Predmet magistarskog rada odnosi se na pojam, probleme i perspektive države blagostanja u doba globalizacije. U kontekstu postavljene teme rada pojam države blagostanja se odnosi na uređen sustav upravljanja državom i društvom. Postoje različita shvaćanja i viđenja države blagostanja, odnosno onoga što bi ona trebala predstavljati, tako da ne postoji jednoznačna definicija iste. No, postoje osnovne, univerzalne odrednice države blagostanja: ona nastupa intervencionistički, a u smislu raspodjele tržišnog dohotka, socijalne redistribucije, te osigurava socijalnu i ekonomsku sigurnost stanovništva, minimalne uvjete za život stanovništva koje je ugroženo ili nesposobno za rad.

U radu će se nastojati ukazati na probleme i izazove sa kojima se danas suočava država blagostanja.

Povijesno gledano, država blagostanja se počela razvijati krajem 19.stoljeća, u periodu prijelaza iz poljoprivrednog u industrijski model društva. U tadašnjoj Prusiji, pod vodstvom kancelara Otta von Bismarcka se usvajaju prvi zakoni iz socijalnog osiguranja koji označavaju početak moderne socijalne politike. To su: Zakon o obveznom osiguranju za slučaj bolesti, Zakon o nesreći na radu, Zakon o mirovinskom i invalidskom osiguranju. Ti zakoni su u prvom redu nastali da bi smanjili rizike za eventualne društvene neredne i socijalne promjene u tadašnjem društvu. Tadašnji konzervativci su promišljali na način da država blagostanja može i treba usporiti proces demokratizacije i liberalizacije društva, te da treba umanjiti podršku političkoj konkurenciji od strane liberala, a kasnije i od socijalista. Gledajući u tom smislu, može se poantirati da je država blagostanja bila izum konzervativaca, dok se u dvadesetom stoljeću uglavnom razvija od strane socijalnih liberala i socijaldemokrata.

Kolektivne katastrofe u vidu Velike ekonomske krize i svjetskih ratova su bili okosnica za progresiju države blagostanja. Država je morala intervenirati i preuzeti ulogu regulatora. Morala je osigurati glavne rizike kojima su njeni građani bili izloženi, a to su: nezaposlenost, bolest, starost i smrt. Tada je britanski ekonomista Beveridge predložio socijalno osiguranje za sve britanske državljane. Stvorio je plan osiguranja od rizika tržišne ekonomije, te pružio čvrste temelje za društvenu komponentu države blagostanja. Prva tri desetljeća nakon rata takva država

doživljava procvat. No, gospodarska recesija sedamdesetih godina 20. stoljeća, nova tehnološka revolucija, te fiskalna kriza doveli su u pitanje opstojnost države blagostanja.

Živimo u vremenu velikih političkih, društvenih, tehnoloških i industrijskih promjena. Jako bitnu, specifičnu i kompleksnu ulogu u svim tim promjenama zauzima globalizacija. Globalizacija dvojako utječe na države kao suverene sisteme. Globalizacijski procesi dovode do jačanja neoliberalizma, što za posljedicu ima porast nezaposlenosti, produbljivanje razlika između siromašnih i bogatih, umanjeње državne uloge u društvu, te se samim time vrši podrivanje elemenata države blagostanja. Globalizacija je sa sobom donijela jako dobre koncepte za svaku državu, uvezala građane na svim krajevima svijeta, političare, odnosno, lidere država i naroda, olakšala komunikaciju, protok ljudi, roba i usluga, te olakšala mehanizme sporazumijevanja. S druge strane, mnogi analitičari dovode u pitanje upravo neovisnost i suverenost država uslijed njihovog članstva u međunarodnim organizacijama, čime se dio vlasti, uvjetno rečeno, prepušta tim nadnacionalnim sistemima, odnosno, podređuje se tamo izdejstvovanim pravnim okvirima, političko-pravnim inicijativama i mehanizmima upravljanja međunarodnim odnosima.

Procesi globalizacije se mogu promatrati kroz prizmu neoliberalizma, te sa njim povezanih kolonijalističkih procesa u kojima razvijene i bogate kapitalističke zemlje pojednostavljaju način djelovanja svjetskog tržišta, uspješno se bore protiv raznih čimbenika koji imaju za cilj spriječiti širenje svjetskog tržišta, a sve kako bi izvršile ekspanziju djelovanja korporacija u njihovom vlasništvu. Povijesni proces globalizacije se tako može promatrati kao proces stvaranja neoliberalnog „novog svjetskog poretka“. Samo postojanje UN-a, Svjetske banke, Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske trgovačke organizacije, Međunarodnog suda pravde, te drugih organizacija i institucija „svjetske moći“, kojima se razara „nacionalni suverenitet“, pokazuje da je do sada klasična suverenost država njihova prošlost.

Činjenica je da su u savremenoj konstelaciji međunarodnih odnosa države izgubile veliki dio svoje ekonomske i političke moći, a i državna kontrola transnacionalnih korporacija je potpuno neuspješna, jer upravo transnacionalne korporacije kontroliraju protok roba, resursa, usluga i kapitala. Ekonomska i finansijska moć transnacionalnih korporacija je veća od mnogih zemalja svijeta, budući da predstavljaju ogromne finansijske centre moći koji su sposobni da u potrazi za resursima, jeftinom radnom snagom i neefikasnim pravnim propisima, brzo premještaju tehnologije i kapital duž cijelog svijeta. Shodno tome, države teško mogu odrediti carinske, poreske ili kamatne stope. No, i kada bi to pokušale učiniti ne bi mogle dobiti kredite od njihovog

korporativnog zaštitnika (MMF-a), dok bi transnacionalne korporacije preselile novac na druga područja svjetske ekonomije.

Država blagostanja samim time predstavlja fikciju kojoj se kroz vrijeme teži, elementi iste su poznati, no u praksi se ne mogu implementirati u potpunosti, te dozvoliti da država blagostanja zaživi kao realna instanca. Država blagostanja je u tijesnoj vezi sa liberalnim idejama, otvorenim društvom, slobodama, jednakostima i ravnopravnosti.

Suvremena i aktualna slika međunarodnih odnosa nam kazuje kako u biti nekoliko centara moći vođenih globalizacijskim procesima upravlja cjelokupnim svjetskim poretom. To predstavlja osnovni problem samoupravljanja nacionalnih država i samousmjeravanja ka izgradnji vlastitog sistema.

Težnja za socijalnom pravdom, slobodom, jednakostima, pravičnom redistribucijom bogatstva izdvajaju državu blagostanja kao jako zanimljiv i opsežan sustav vladavine za proučavanje i istraživanje. Posebnu važnost ovog istraživanja crpimo iz činjenice da globalizacija obuhvaća cijeli svijet i svaku jedinku, bez izuzetka, te će biti zanimljivo prikazati njen uticaj na upravljanje državom danas.

1. Teorijsko-metodološki okvir istraživanja

1.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovog rada predstavlja probleme i perspektive države blagostanja u vrijeme globalizacije. Prvenstveno ćemo se pozabaviti određivanjem teorijskih pojmova koji su od elementarne važnosti za rad, a prije svega, to su pojam i povijesni razvoj države kao ključnog subjekta međunarodnih odnosa.

Izazovi interne prirode sa kojima se bori jedna država na putu ka ostvarenju stanja blagostanja, no i globalizacija kao glavni faktor koji izravno kompromitira sve aktivnosti nacionalnih država i podređuje njihove interese globalnim, svakako da predstavljaju ključan predmet ovog istraživanja.

Budući da je u fokusu istraživanja sam koncept države blagostanja, važno je naglasiti da će predmetom interpretiranja biti također i globalizacija kao fenomen, povijesni začeci, zaključne odrednice i utjecaji na nacionalne države. Analizirati ćemo perspektive, te izazove države blagostanja, sa naglaskom na neoliberalizam i policentrično upravljanje. Participacija građana u vlasti i javnim poslovima predstavlja važan preduvjet suvremene participativne demokracije i legitimne vlasti, te utjecaj međunarodnih faktora i politika na podršku nacionalnim vlastima jedne zemlje, što znači da samim time predstavljaju bitan dio analize u radu.

Za primjere ćemo uzeti razne modele države blagostanja, sa posebnim akcentom na skandinavski model države blagostanja, a koji se danas uzima kao najoptimalniji i određujući model države blagostanja. Ekspanzivna nejednakost među stanovništvom u jednoj državi, ali i sve veća nejednakost između država, produbljivanje jaza i razlika između siromašnih i bogatih, zahtijevaju određene korake koji će biti detaljnije objašnjeni u radu.

1.2. Problem istraživanja

Problem istraživanja u ovom radu predstavlja činjenica da globalizacija neposredno utiče na instancu neovisnosti nacionalnih sistema, što znači da transnacionalne korporacije upravljaju cjelokupnom međunarodnom zajednicom. Iz toga proizilazi da se nacionalni sistemi moraju prilagođavati svjetskim liderima zbog ekonomske ovisnosti i političkih savezništava.

Činjenica je da je u današnjem društvu sve podređeno interesima kapitala, maksimiziranju profita i produbljivanju jaza između bogatih i siromašnih. Stanje države blagostanja i njene perspektive su uvjetovane globalizacijom i interesima većih sila, globalnim interesima koji se kriju iza interesa nekoliko svjetski vodećih ekonomija i centara političke moći.

Država je umnogome izgubila primat i kontrolu u donošenju i kreiranju unutardržavnih odluka. Tu ulogu su preuzele transnacionalne korporacije, razne nevladine i nedržavne organizacije. Slabljenje državne moći se najviše ogleda u jačanju neoliberalizma kroz privatizaciju tvrtki, javnih ustanova, raznih socijalnih usluga, maksimiziranju profita.

Problemsko pitanje u ovom radu glasi: *U čemu se ogleda država blagostanja i kako na stanje jedne takve zemlje utiče globalizacija?*

1.3. Ciljevi istraživanja

Znanstveni cilj istraživanja

Odnosi se na znanstvene analize koncepta države blagostanja, te na analiziranje njenih pozitivnih strana i praktičnih problema sa kojima se svakodnevno susreće. Uticaj globalizacije na izgradnju sistema zasnovanog na utopijskim idejama će također zauzeti opširan dio znanstvene analize rada.

Imajuću u vidu činjenicu da nam je dostupan veliki broj znanstveno-verificiranih saznanja o ovoj temi, isti će biti oslonac za dostizanje viših znanstvenih stupnjeva pri kojima ćemo nastojati izvršiti sljedeće znanstvene ciljeve:

- identificiranje države blagostanja i globalizacije;
- deskripcija države blagostanja;
- utjecaj globalizacije na državu blagostanja;
- ustanovljavanje problema države blagostanja;
- znanstvene prognoze države blagostanja.

Društveni cilj istraživanja

Pored znanstvenog cilja istraživanja, postoji i društveni cilj istraživanja. Društveni cilj istraživanja u ovom radu odnosi se na predstavljanje ideje države blagostanja i njenih karakteristika, kao i interpretiranje samog pojma globalizacije, te njenog dvojakog utjecaja na državu blagostanja (pozitivnog i negativnog). Posebnu važnost ovog istraživanja predstavlja činjenica da je globalizacija prisutna u svakom segmentu svjetskog poretka. Ona ima snažan i efektan utjecaj na sve političke, pravne, ekonomske i socijalne procese u svim svjetskim državnim sistemima.

1.4. Sistem hipoteza

Generalna hipoteza

Globalizacijski procesi destruiraju i reduciraju regulacijsku moć države, zbog čega je ograničena i umanjena sposobnost državne vlasti da provodi politiku socijalnog blagostanja.

Posebne hipoteze

- Različiti modeli socijalne države, diferencirani prema regulacijskoj i distributivnoj moći, imaju drugačiji odnos prema globalnom kapitalizmu i globalizaciji.
- Država blagostanja predstavlja obavezu države da svojim građanima jamči elementarnu socijalnu i ekonomsku sigurnost, dok sa druge strane širenjem globalizacije gubi dio svoje suverenosti i neovisnosti.
- Privatizacija državnih i javnih dobara i usluga, te što manje uplitanje države u tržišna pitanja podrivaju socijalnu državu.
- Tržišni fundamentalizam dovodi do maksimiziranja dobiti, što većeg bogaćenja bogatih, te direktno ugrožava socijalnu sigurnost.
- Kroz državne subvencije i socijalne fondove teži se ka ublažavanju posljedica ekonomske krize.
- Nejednakosti među ljudima i državama su u stalnom porastu, a kao mogući vid rješenja se predstavlja politika socijalnog blagostanja.
- Neoliberalizam je u potpunosti umanjio ulogu države u društvu.

1.5. Metode i tehnike istraživanja

U ovom radu istraživanje će biti zasnovano na teorijskim i empirijskim osnovama. Što se tiče teorijskog i praktičnog dijela istraživanja, isto će biti zasnovano na fundamentalnim metodama:

- Metoda analize sadržaja
Teorijske osnove rada temeljit će se na datoj metodi, dakle, analizirajući brojne literarne jedinice, knjige, dokumente, izvorne članke, itd, nastojat ćemo doći do

vjerodostojnih podataka vezanih za predmet istraživanja, te će isti biti predstavljeni kroz nekoliko dijelova rada.

- Metoda komparacije

Koristi se u slučajevima paralelnog znanstvenog promatranja pojmova, stanja ili procesa. Konkretno, u ovom radu odnosi se na utjecaje globalizacije na sisteme, te na probleme i pristup njihovim rješenjima u diferencirano uređenim sistemima.

- Metoda dedukcije

Upotrijebit će se u slučajevima izvođenja zaključaka iz prethodno poznatih informacija i činjenica.

- Metoda ispitivanja

Fundamentalna metoda koja se vezuje za empirijsko istraživanje, odnosno, praktični dio istraživanja. Temeljit će se na tehnici intervju.

Tehnika istraživanja

Tehnika istraživanja će biti u vidu usmenog intervju.

1.6. Vremensko-prostorni okvir istraživanja

Vremenski okvir istraživanja odnosi se na povijest od II svjetskog rata do danas, a istraživanje se planira provesti u vremenskom roku od pet mjeseci.

Prostorni okvir istraživanja odnosi se na cjelokupan međunarodni poredak sa naglaskom na europsko tlo.

2. Politološka određenja države blagostanja i globalizacije

Vrijeme u kojem živimo karakteriziraju velike promjene ekonomskog, kulturnog, političkog i tehnološkog tipa. Sukladno tome, mijenjaju se i ekonomski i društveni uvjeti u svakoj zemlji. Posebnu ulogu u tim promjenama ima proces globalizacije koji suštinski mijenja nacionalna gospodarstva, a ujedno i svjetsko gospodarstvo sa svim pratećim ekonomskim, kulturnim i političkim promjenama. Suvremena država je danas u takvoj poziciji da bi svojim građanima morala obezbijediti osnovne egzistencijalne potrebe, financijsku sigurnost, ali i pravo na obrazovanje, te pravo na informiranje. Države koje primjenjuju ova načela su države blagostanja. Kao prioritete, države blagostanja navode gospodarsku i socijalnu sigurnost, što je posebno danas jako izraženo uslijed sve većih globalizacijskih procesa koji direktno ili indirektno vrše ugrožavanje ljudskih života. Budući da je globalizacija sveobuhvatan proces koji bez iznimke obuhvaća i svakog pojedinca postaje jasno da se i država blagostanja dodatno globalizira u 21. stoljeću. Pri pokušaju ekspanzije, definiranja i poimanja socijalne države i države blagostanja neki teoretičari zastupaju tezu da su socijalna država i država blagostanja različite u svome poimanju i obilježjima, no zbog određenih karakteristika koje ih približavaju, te u krajnosti i izjednačuju, a poput zajamčenog prava na socijalnu skrb, u ovom radu promatrat ćemo ih kao istoznačan pojam.

2.1. Socijalna država: obilježja i tipovi

Naziv socijalna država (*L' Etat Providence*) se javlja u Francuskoj 1860-ih godina za vrijeme vladavine Napoleona III. Taj naziv je osmišljen i upotrebljavan od strane liberalnih ekonomista, a u ironičnom značenju kao vid odbacivanja nacionalne solidarnosti nametnute od strane bonapartističke vlasti, te kritike vlasti koja je paternalizirala građane. U Njemačkoj pedesetih godina 19. stoljeća nastaje termin *Sozialstaat*, a označava nastojanje države da raznim mjerama završi sukob rada i kapitala. Termin *Welfare state* se javlja u Velikoj Britaniji u ratnim godinama, 1940-ih, kroz tzv. Beveridge izvještaj čija je glavna odrednica bila širok sistem socijalne zaštite, uključujući i nagrade žrtvama rata.

Moderna socijalna država je postavila svoje temelje u ujedinjenoj Njemačkoj krajem 19. stoljeća, u periodu prijelaza iz poljoprivrednog u industrijski model društva, i to prvim zakonima o socijalnom osiguranju (Wohlfahrtstaat). To je urađeno pod vodstvom tadašnjeg kancelara Otta von Bismarcka, a ponajviše zbog utjecaja socijalista na njemačke radnike, te pod pritiskom radničkih sindikata. Budući da se tada razvijala industrijalizacija, radnici, pogotovo zaposleni u tvornicama, bili su izloženi raznim rizicima od povreda na radu, ali i nezaposlenosti. Tako je donešen prvi Zakon o zdravstvenom osiguranju (1883), Zakon o osiguranju od nesreće na poslu (1884), te Zakon o mirovinskom i invalidskom osiguranju (1889). Pri samom početku donošenja zakona, njihova primjena se odnosila samo na siromašne radnike, da bi se vremenom proširila na sve zaposlene. Ovi zakoni predstavljaju temelje i za socijalne politike u drugim državama. U SAD-u socijalno osiguranje je uvedeno 1930-ih, za vrijeme vladavine F.D. Roosevelta. Iako SAD nisu nikada izgradile državu blagostanja, upravo Rooseveltova politika New Deal-a je zasnovana na čitavom nizu mjera državnog intervencionizma radi podsticanja ulaganja privatnog kapitala u industriju, ukidanja dječjeg rada, uvođenja kolektivnih radnih ugovora, te određivanja minimalnog radnog vremena. Drugo, jako bitno viđenje socijalne države javlja se u Velikoj Britaniji kroz izvještaj lorda Beveridgea pod nazivom Socijalno osiguranje i srodni servisi. Izvještaj je zasnovan na premisi o univerzalnoj socijalnoj sigurnosti za sve građane, neovisno o njihovom imovinskom stanju. Socijalna davanja, programi i ideje su u europskim državama blagostanja stalno rasli. Univerzalni princip socijalne države koja štiti i promiče prava svih građana najbolje su primijenjena u skandinavskim državama (Švedska i Danska). Nakon dva svjetska rata, državni intervencionizam, odnosno, uplitanje države u javne, socijalne i ekonomske sfere, rapidno se povećava. Time se uspostavlja redistributivna država zasnovana na kejnzijanskoj doktrini. To je jedna od najpoznatijih ekonomskih teorija, čije je glavno obilježje državni intervencionizam, kao najefikasniji izlazak države iz krize. Dobila je naziv po britanskom ekonomisti John Maynard Keynesu (1883-1946). On je smatrao da se mala potražnja javlja zbog niskih očekivanja potrošača. Odnosno, ukoliko bi se smanjile plaće, smanjila bi se i kupovna moć, te time i ukupna potražnja. Zbog toga se Keynes zalagao za intervencionizam koji bi imao ulogu regulatora gospodarstva u vrijeme krize, a da bi se uspješno spriječila stagnacija države. Sve do početka naftne krize, 1973. godine zapadnoeuropske zemlje su usmjeravale četvrtinu svog BDP-a u pravcu javnog socijalnog blagostanja. Pred sam kraj zlatnog doba države blagostanja, Velika Britanija, koja i sama predstavlja bitan dio moderne ideje o državi blagostanja, sve više mijenja svoju politiku, zamisli i preferencije o poimanju države blagostanja. Jedan kratak period

je plivala u socijaldemokratskim vodama, da bi se poslije razvijala u pravcu liberalizma. Država blagostanja se razvijala usporedo sa rastućim političkim i ekonomskim krizama u zapadnim demokratskim zemljama. Njenom nastanku su prethodili angažmani širokih društvenih slojeva koji su željeli riješiti pustoš ostalu nakon Drugog svjetskog rata, i to uvođenjem zaštite različitih društvenih slojeva, otvaranjem javnih radova, te razvijanjem sistema socijalne politike. Neophodno je bilo da država posegne za intervencionizmom u ekonomskom, političkom, te socijalnom smislu. Svoj vrhunac i renesansu država blagostanja dostiže u vremenu nakon II svjetskog rata. Uz pomoć svojih regulatornih mehanizama, uspješno se bori protiv siromaštva, bolesti i neobrazovanosti. Da bi država blagostanja zadržala svoju opstojnost i legitimnost, neophodni su stabilna socijalna politika kao njena glavna komponenta, te neprekinut i kompaktan ekonomski rast. On se zaustavio nakon naftne krize, 1973. godine, te praćeno time dolazi do fiskalnih kriza država, gospodarske recesije, ali ujedno i tehnološke revolucije. Svi ovi faktori su utjecali na krizu i usporavanje prosperiteta, te dovođenja u pitanje same države blagostanja. Javlja se rascjep između ekonomije i države blagostanja, čime se urušavaju upravo ona socijalna pitanja koja je država blagostanja do tada nastojala uspješno rješavati. Javlja se različita, ali i oportunistička promišljanja po pitanju uloge države. Kejnzijanska doktrina, koja je do tada bila dominantna, pokazuje određene slabosti u vođenju ekonomije socijalne države, a ogleda se ponajprije kroz nemogućnost ostvarivanja jednakih ili približnih dohodaka za sve, te povećanju plaća u periodu inflacije. Njenu ulogu vođenja države preuzima neoliberalizam čije su osnovne značajke privatizacija, uvećanje tržišne konkurencije, smanjenje svih javnih rashoda, globalizacija u smislu jedinstvenog svjetskog ekonomskog prostora, jeftina radna snaga, odsustvo državnog intervencionizma, te otklon od principa socijalne države. Postulati neoliberalizma su danas vidljivi u šemama mirovinskog i zdravstvenog osiguranja. Promatrano globalno, možemo primijetiti da je najuočljiviji predstavnik neoliberalizma u društvenom poretku Svjetska banka. Privatizacija je svakim danom sve zastupljenija, te se građani umnogome usmjeravaju na privatne, odnosno, dodatne izvore u slučaju bolesti, nesreće ili smrti. Usporedo sa neoliberalizmom javlja se doktrina, tzv. Trećeg puta. Predstavio ga je Anthony Giddens kao svojevrsnu sintezu socijalizma i neoliberalizma. Kroz mnoga pitanja želi se izdići iznad neoliberalizma, mada i jedna i druga doktrina zastupaju ideje visoke stope nezaposlenosti, te, naročitu aktivaciju nezaposlenih, ali uz jako djelovanje države. Razlikuju se prvenstveno po tome što je neoliberalizam usmjeren na održavanje minimalnih standarda, na

ulaganje u ljudsko obrazovanje i na smanjenje stope poreza. Treći put se pak zalaže za socijalnu pravdu, društvenu solidarnost i odgovornost.

Što bi, dakle, predstavljala socijalna država?

Unatoč raznim pokušajima, ne postoji jednoznačna definicija socijalne države. Različiti autori imaju različita shvaćanja i definicije socijalne države, no, ono što je zajedničko svim tim koncepcijama jeste da socijalna država putem državnog intervencionizma osigurava socijalnu sigurnost, te brine za socijalnu pravdu. Socijalna država ima zadatak da zaštiti, pomogne i osigura svoje građane u vidu ekonomskih, socijalnih potreba. Zasnovana je na pravičnoj raspodjeli bogatstva, na načelima socijalne pravde, te socijalne empatije za ugrožene članove društva. Time se vrši preraspodjela nacionalnog dohotka u korist onih koji nemaju dovoljno sredstava za život, sa osnovnom funkcijom miješane ekonomije. To je ekonomski sustav u kojem se kombiniraju djelovanja javnog i privatnog sektora, sa državom kao glavnim činiocem. Dakle, u suvremenom društvu država mora svojim građanima obezbijediti osnovnu financijsku sigurnost, pravo na mjesto stanovanja, pravo na informiranje, pravo na obrazovanje. U svojim samim počecima, socijalna država je brinula samo o najsiromašnijim građanima, s vremenom se njena djelatnost širila na zaposlenu populaciju, dok danas postoje sustavi socijalne skrbi i sigurnosti, koji, ovisno o državi, pretežno obuhvaćaju svu populaciju.

Milardović daje svoju definiciju države blagostanja i navodi : „Država blagostanja je država koja brine i osigurava svoje građane od najrazličitijih rizika koji se mogu pojaviti uslijed različitih okolnosti: pre svega u pogledu socijalnog položaja zbog gubitka posla, nedostatka novca, bolesti, dakle, položaja pojedinca u društvu nastalog zbog vlastitih promašaja, manjih sposobnosti ili djelovanja društvenih mehanizama koji pogađaju egzistenciju.“ (Milardović, 1999: 32)

Esad Zgodić se u svome djelu „O državama“, Knjiga 2. referira na različite autore pri pokušaju definiranja socijalne države, njenog određenja, povijesnih uvjeta u kojima se pojavila, te njenoj budućnosti u smislu preobraženja pod utjecajem neoliberalne ideologije. Tako navodi da je Harold L. Wilensky 1975.godine definirao „bit socijalne države“ kao 'državno zaštićene minimalne standarde dohotka, prehrane, zdravlja, stanovanja i obrazovanja, koji su osigurani svakom građaninu kao političko pravo, a ne kao milostinja.' (Zgodić, 2014:71) Prilikom nastojanja definiranja socijalne države, Zgodić se vodi, poput mnogih drugih autora, njenim etatocentričnim određenjima, pri kojima bi se socijalna država trebala smatrati 'pravcima

državnog djelovanja za smanjenje dohodovne nesigurnosti i pružanje minimalnih standarda dohotka i usluga, čime se smanjuju nejednakosti.' (Zgodić, 2014:71) Autori prema kojima se referira i iznosi svoje tvrdnje (Wilensky, i dr.) smatraju da određene prednosti etatocentričnih pogleda na socijalnu državu predstavljaju i to ... 'što su jasne i nude jednostavne operacionalizacije za empirijska istraživanja: Socijalna država, njezin rast i širenje mjere se pomoću javnih socijalnih rashoda koji su izraženi kao udio u ukupnim državnim rashodima ili bruto društvenom proizvodu (BDP-u).' (Zgodić,2014:71) Ono što bi, prema njima, predstavljalo negativnu stranu etatocentričnog pogleda na socijalnu državu jeste što je ona koncentrirana na socijalnu politiku, a s njom se izostavlja '... činjenica da je država važna, ali ne i jedina institucija koja pruža socijalnu skrb. Štoviše, nije lako povući jasnu crtu između socijalnih politika i drugih vrsta javnih politika koje promiču socijalnu skrb. Napokon, ne promiču sve socijalne politike zapravo socijalnu skrb, premda mogu imati tu namjeru.' (Zgodić,2014:71)

Postoje tri različita pristupa po kojima se objašnjava sam nastanak i smisao socijalne države. Prvi je funkcionalistički pristup koji tvrdi da socijalna država predstavlja odgovor na probleme, zahtjeve i potrebe koje pred nju stavlja kapitalistička industrijalizacija. Drugi pristup je klasni pristup koji objašnjava pojam socijalne države kroz svrstavanje ljudi u klase, te klasna previranja i borbe. Treći pristup objašnjavanja socijalne države bi bio institucionalni koji socijalnu državu gleda kroz prizmu institucija, pravila i propisa u državnim aparatima, koji djeluju neovisno od raznih političkih i društvenih presija, a da bi izgradili socijalnu državu. (Zgodić,2014)

Prilikom određivanja tipova socijalnih država, uobičajeno se vodimo klasifikacijom po vrsti državne intervencije, te načinu prikupljanja i alokacije sredstava za socijalne namjene. Engleski teoretičar Richard Titmuss je bio najveći zagovornik socijalne politike 1950-ih i 1960-ih godina u anglo-američkom svijetu. On je razlikovao tri osnovna modela socijalne politike:

- Rezidualni model koji je smatrao da su obitelj i tržište dostatni za zadovoljenje individualnih potreba. Ukoliko nešto od toga zakaže, privremeno se aktiviraju ustanove za pomoć. No, cijelo vrijeme se radi na osamostaljivanju i uključivanju na tržište rada.
- Industrijski model koji je diskreditirao sve ljude koji su izvan kruga procesa rada. Socijalna politika u ovom modelu predstavlja samo dodatak ekonomiji, stoga se individualne potrebe mogu zadovoljiti samo radom i zaslugama.

- Institucionalno-redistributivni model koji je smatrao da socijalna politika obezbjeđuje sve potrebe i usluge izvan tržišta, a zasnovana na premisama jednakosti i univerzalizma.

Kao osnovna točka, vodilja i srž za razumijevanje klasifikacije i tipologije socijalnih država se promatra upravo podjela tipova socijalnih država koju je razvio danski teoretičar Gosta-Esping Andersen u svom djelu *Tri svijeta socijalnog kapitalizma* (*Three worlds of Welfare Capitalism*, 1990). Njegova pretpostavka za određivanje tipova socijalnih država je bila misao da je jako bitno koliko iznose, te na koji način se troše socijalni transferi. Da bi definirao tipove socijalnih država, izmjerio razlike između njih, a opet, s druge strane izmjerio razinu razvoja institucionalnih država blagostanja, Esping-Andersen je uveo određene dimenzije blagostanja. To su: stupanj dekomodifikacije (stupanj do kojeg osoba može živjeti bez oslanjanja na tržište, odnosno, isključivanje određenih roba, usluga ili rada iz tržišta, te njihovo preusmjeravanje prema drugim, netržišnim kriterijima), te vrsta socijalne stratifikacije i solidarnosti (na koji način država oblikuje i lokalizira prava, te opis slojeva, klasa i miljea u određenom društvu). U sistemima visoke dekomodifikacije socijalne usluge mogu primati svi članovi društva, te one nisu povezane sa ekonomskim resursima i primanjima pojedinaca. U komodificiranim sistemima socijalne usluge se na tržištu tretiraju kao svaka druga roba. Prema tome, autor Esping Andersen razlikuje tri tipa socijalne države:

- *Liberalna socijalna država*; Ona je zasnovana na rezidualnoj državnoj intervenciji, dakle, pomoć je usmjerena samo na najugroženije članove društva. Naknade se ostvaruju na osnovu prethodne provjere imovnog stanja. Primjenjuju se stroga pravila, a nivo naknada je jako nizak, te može obezbijediti samo minimalne potrebe za život. U liberalnom tipu socijalne države, akcenat je prvenstveno na tržištu, koje predstavlja regulatorni mehanizam za određivanje statusa pojedinca. On je opozitan socijaldemokratskom modelu, te počiva na "... krajnje selektivnoj i ograničenoj distribuciji socijalnih davanja, pre svega namjenjenih krajnje siromašnim i marginalizovanim grupama." (Stojiljković, 2010:61) Liberalni, odnosno, anglosaksonski model karakteriše jako nizak stupanj dekomodifikacije, a gdje zaštita prvenstveno ovisi od statusa na tržištu rada, te se on veže za slijedeće države: SAD, Australija, Novi Zeland, Kanada, Velika Britanija i Irska. Sloboda i individualizam pojedinca se u velikoj mjeri ističu, i smatra se da se državnim intervencionizmom sputava i uništava pojedinac, ali i državno blagostanje. Zaposlene članove društva se

konstantno stimulira da ulažu u privatno zdravstveno osiguranje, što bi predstavljalo određen tip stratifikacije. Mirovine su jako niske, nisu u skladu sa prethodnim zaradama, a da bi se održali određeni prihodi u starosti, uplaćuju se privatni mirovinski aranžmani na dobrovoljnoj osnovi. Na milostinju se ne gleda blagonaklono, a siromaštvo je predstavljeno kao izazov kojeg pojedinac treba prevazići sopstvenim radom i trudom. Država blagostanja se u ovom slučaju odnosi na radničku klasu i siromašnije slojeve društva.

- *Konzervativno-korporativistička socijalna država*; Uglavnom se dovodi u vezu sa kontinentalnim europskim zemljama (Italija, Francuska, Njemačka, Švicarska, Nizozemska, Austrija i Belgija). Stratifikacija (raslojavanje) je jako izražena, te se kreće duž grupa, profesija i polova. Karakteriše ih umjeren nivo dekomodifikacije. Socijalna davanja i usluge ovise od zaposlenosti, odnosno, plaćanja doprinosa zaposlenika i poslodavca. Ona konzerviraju prethodni status. Tako da i visina socijalnih davanja ovisi o doprinosima koji su plaćani za vrijeme zaposlenosti osiguranika. Socijalna davanja su veća nego u liberalnom tipu socijalnih država, i samim time se obezbjeđuje održanje životnog standarda, a ne samo puka minimalna zaštita. No, ona nisu jedinstvena za sve članove društva. Konzervativni tip socijalne države pravi određene razlike između različitih zanimanja, te sa njima povezanim primanjima. Klasični oblici rada su povlašteni, čime su se tradicionalno privilegirali određeni društveni slojevi, a sve kako bi se održala lojalnost prema monarhiji i državi. Kao egzaktan primjer za to mogu se navesti Njemački propisi o državnim službenicima. Na taj način poduzetnici, ili druga zanimanja koja imaju status zaposlenih lica nisu pokrivena zakonskim mirovinskim osiguranjem. Jako bitna odrednica konzervativno-korporativističkog tipa socijalne države je dugo vremena bilo usmjeravanje na muškarce kao osnovne hranitelje obitelji. Podrazumijevalo je klasični patrijarhalni sustav gdje su žene imale tradicionalnu ulogu brige o djeci i kućanstvu. To je bilo prvenstveno zbog toga što je takvo razmišljanje bilo dominantno u 1950-im i 1960-im godinama, kada je uspostavljena konačna verzija ovog oblika države blagostanja. Vladalo je zajedničko oporezivanje bračnih supružnika, nije bilo dovoljno razvijena mreža društvenih ustanova za cjelodnevno čuvanje djece, mnoga zanimanja nisu u svom određenju uopće promatrala žene kao njihove moguće nositelje. Danas su takva razmišljanja prevaziđena, no i dalje postoje tragovi

nekadašnjih postulata konzervativne socijalne države. Povijesno gledano, to su zemlje koje su zasnovane na kršćanskoj tradiciji, u kojima je jak utjecaj Crkve, te demokršćanskih stranaka (Njemačka, Austrija, Francuska). No, ipak, danas se javljaju suvremeni obiteljski koncepti i moderni oblici rada koji su u suštini suprotnosti sa ovakvim shvaćanjima. Primjerice, u Njemačkoj se smanjuju porezi koje plaćaju uobičajeni oblici rada, dok alternativna zanimanja nose znatno veći postotak oporezivanja. Konzervativno-korporativistički model socijalne države danas obično iz državnog budžeta pokriva neosigurana lica.

- Socijaldemokratska socijalna država. Socijaldemokratski tip socijalne države se uglavnom veže za skandinavske zemlje (Danska, Norveška, Švedska, Finska), te se naziva i nordijski model. U svome znanstvenom radu „Za i protiv socijalne države“ iz 2008. godine Predrag Stojiljković navodi da je socijaldemokratski model socijalne države ...“ model univerzalne, neselektivne i izdašne distribucije socijalnih benefita. Nordijska država sigurnosti i blagostanja igra aktivnu ulogu na tržištu rada, organizuje robustne javne usluge i servise i bazira se na tripartitnom i multipartitnom socijalnom dijalogu, odnosno korporativističkom modelu socijalnog konsenzusa.“ (Stojiljković, 2010: 61). Odlikuje se visokim stupnjem dekomodifikacije, jer socijalna prava predstavljaju ključan dio koncepta nordijskog modela socijalne države. Stratifikacija, odnosno, društveno raslojavanje, gotovo je neprimjetna, budući da se svi članovi društva jednako promatraju. Država vrši subvencioniranje socijalnih usluga, te su iste dostupne svim građanima. Prvenstveni cilj je obezbijediti jednakost na najvišem nivou, smanjiti razlike u dohodima, postići socijalno obezbjeđenje i socijalnu pravdu za sve građane. Aktivna politika zapošljavanja, razni programi obuke i prekvalifikacija podstiču radno sposobno stanovništvo da prihvaćaju ponude za zaposlenje. Zaposlenost predstavlja glavni faktor u socijaldemokratskom tipu socijalne države. Zaposlene majke su posebno zaštićene, i to plaćenim odsustvom, te adekvatnim odgojno-obrazovnim institucijama za djecu. Država se velikim dijelom financira putem poreza, a ne putem doprinosa. Socijalna davanja su poprilično visoka, te su povezana sa prethodnim zaradama. Samim time su visoke i stope poreza, no to za sobom povlači i visoku zaposlenost, gdje se posebna uloga daje promicanju zaposlenja žena. Mnoge obitelji, ukoliko su u potrebi, mogu dobiti subvencije za

stanovanje od strane države. Subvencije ne ulaze u poreznu osnovicu, te se određuju na osnovu dohodka.

Esping-Andersenova klasifikacija tipova socijalnih država se promatra kao klasična podjela i razumijevanje različitih tipova socijalne države. No, također postoji i alternativna tipologija modela socijalne države. Istraživanja SCP (Ured za socijalno i kulturološko planiranje) pokazuju da se „ Esping-Andersenov liberalni model može uporediti sa anglo-saksonskim modelom kod Leibfrieda, liberalnim modelom kod Castlesa i Mitchella, anglo-saksonskim modelom kod Ferrere i osnovnim modelom sigurnosti kod Korpija i Palmea. Svi autori smatraju Sjedinjene Američke Države tipičnim predstavnikom ovog liberalnog modela. Dok Esping-Andersen smatra da su osnovne dimenzije države blagostanja dekomodifikacija i stratifikacija, Leibfried koristi socijalno osiguranje i politike usmjerene prema podsticanju pomoći siromašnima kao dva glavna kriterija klasifikacije. On karakteriše anglo-saksonski tip kao model države blagostanja koji samo daje kompenzacije kao posljednje utočište. Osnovni fokus ovog modela države blagostanja je podsticanje zapošljavanja u tržišnom sektoru. Ostale tipične karakteristike su niski socijalni transferi (Castles i Mitchell), malobrojni instrumenti u socijalnoj politici za postizanje jednakosti (Castles i Mitchell), niske naknade jednakog iznosa za sve (Korpi i Palme) i socijalna pomoć strogo uvjetovana provjerom prihoda i imovine (Ferrera).“ (Soede i dr.2004: 25).

Kao tipičan predstavnik korporativnog modela se uzima Njemačka, i to u svim klasifikacijama socijalnih država, samo što teoretičari koriste različite nazive: Bizmarkovski, kršćansko-demokratski. Svi se slažu u osnovnim karakteristikama ovog modela, a to je da je nizak nivo broja zaposlenih žena, visok nivo doprinosa za socijalno osiguranje, a uvjeti na tržištu rada nisu jednaki za sve članove društva.

Kao konkretne predstavnike socijaldemokratskog modela svi autori navode Švedsku i Norvešku. Karakterišu ga visoka stopa zaposlenosti, težnja ka egalitarizmu i unitarizmu u društvu, te visoka socijalna davanja.

Autori Liebfried i Ferrera uvode novi tip socijalne države, mediteranski ili južni, a kao njeni predstavnici se navode Portugal, Španjolska, Grčka i Italija. Mnogi analitičari smatraju da ovaj tip socijalne države ima rudimentarna obilježja, te se nazivaju i rudimentarnim socijalnim državama. Veliku ulogu igra tradicionalna obitelj, te katolička Crkva, sa izuzetkom Grčke koja je pravoslavna zemlja. Socijalna davanja se vežu uz zaposlenost. Također, prisutne su različite šeme za državne službenike, zaposlene u privatnom sektoru i poduzetnike, te su određeni korisnici

socijalnog sistema privilegirani. Socijalna davanja su izuzetno niska, ili nikako ne postoje. Nisu izražene granice između javnih i privatnih sfera, te institucija. Država je jako malo angažirana u sferi socijalne sigurnosti. Za obitelj kod mediteranskog tipa socijalne države, jako je bitno da je barem jedan član korisnik privilegiranih davanja, jer je obitelj najbitniji faktor redistribucije dohodaka. Autor Stojiljković, pored gore navedenih tipova socijalnih država, izdvaja i japanski, odnosno, jugoistočno-azijski tip sa svojim posebnim obilježjima, poviješću i kulturom.

Posebnu grupu socijalnih država predstavljaju modeli sistema zemalja u tranziciji. Kada je Esping-Andersen 1990.godine vršio tipologiju socijalnih država, današnjih 16 zemalja nisu bili članice EU. Nakon ulaska u EU, da bi prilagodile svoje institucije kapitalističkim sistemima, te prevazišle tranzicijski jaz i približile se zemljama EU, uvele su niz reformskih mjera. Ta tranzicija je neminovno bila praćena krizom (inflacija, siromaštvo, masovni gubici radnih mjesta). Tada su doneseni programi zaštite nezaposlenih i siromašnih, liberalizirane su odredbe u mirovinskom osiguranju, te su preduzete razne mjere da bi se ublažila inflacija.

Pregled tipologija država blagostanja

Liberalni režimi	Korporativni režimi	Socijaldemokratski režimi	Mediteranski režimi
Esping-Andersen (1990)			
Liberalni Nizak nivo dekomodifikacije; diferencijacija blagostanja uslovljena tržištem.	Korporativni Umjeren nivo dekomodifikacije; socijalne naknade uglavnom zavise od prethodnih doprinosa i statusa.	Socijaldemokratski Visok nivo dekomodifikacije; univerzalne naknade i visok nivo jednakosti naknada.	
Leibfried (1992)			
Anglo-saksonski Pravo na transfer dohotka; država	Bismarckov Pravo na socijalnu sigurnost; država	Skandinavski Pravo na rad za sve; univerzalizam; država	Latinski Proklamovano pravo na rad i blagostanje; država

blagostanja je kompenzacija za posljednju utjehu, koja snažno podržava zapošljavanje.	blagostanja je kompenzacija za prve nedaće i istovremeno je poslodavac u krajnjoj instanci.	blagostanja je poslodavac kod nastanka prvog socijalnog slučaja i kompenzacija za posljednju utjehu.	blagostanja je poluinstitucionalizovano obećanje.
Castles i Mitchell (1993)			
Liberalni Niski socijalni izdaci; nisu usvojeni instrumenti za postizanje jednakosti u socijalnoj politici.	Konzervativni Visoki socijalni izdaci, ali nizak stepen usvojenosti instrumenata za postizanje jednakosti u socijalnoj politici.	Hegemonija bez prava Visoka socijalna izdavanja i visoka upotreba instrumenata za postizanje jednakosti u socijalnoj politici.	Radikalni (Australija) Postizanje jednakosti u dohodima prije oporezivanja i prije transfera, ali niska socijalna izdvajanja.
Ferrera (1996)			
Anglosaksonski Država blagostanja obuhvata relativno veliki segment stanovništva; socijalna pomoć uz provjeru prihoda i imovine; mješoviti sistem financiranja; visoko integriran organizacioni okvir kojim potpuno upravlja javna administracija.	Bizmarkov Snažna veza između pozicije na tržištu rada i socijalnih prava; naknade su proporcionalne dohotku; financiranje posredstvom doprinosa; relativno visoke naknade u sistemu socijalne pomoći; socijalnim osiguranjem uglavnom rukovode sindikati i	Skandinavski Saocijalna zaštita kao građansko pravo; univerzalni obuhvat; relativno darežljive fiksne naknade za različite rizike; financiranje uglavnom posredstvom poreza; snažna organizaciona integracija.	Mediterranski Fragmentiran sistem dohodovnih garancija povezan sa provizijom na tržištu rada; velikodušne naknade bez artikuliranog neto minimuma socijalne zaštite; zdravstvena zaštita kao pravo građana; partikularizam u plaćanjima novčanih naknada i financiranju

	organizacije poslodavaca.		
Korpi i Palme (1998)			
Bazična sigurnost Ostvarivanje prava na bazi državljanstva; primjena principa iznosa jednakih naknada	Korporativni Ostvarivanje prava na bazi profesije i pozicije na tržištu rada; upotreba principa naknada uvjetovanih zaradama.	Obuhvatni Ostvarivanje prava na bazi državljanstva i doprinosa; upotreba principa naknada uvjetovanih zaradama i jednakih iznosa naknada.	Ciljani Ostvarivanje prava na bazi dokazanih potreba; upotreba principa minimalnih naknada.

Izvor: Arts i Gelissen , 2002

2.2. Pojmovna značenja i oblici globalizacije

Globalizacija predstavlja jedan jako kompleksan proces koji utiče na svjetsko društvo u cjelini, ali odista i na svakog pojedinca. Uzdiže se iznad granica nacionalne države, vrši povezivanje udaljenih dijelova svijeta, te čini da sve izgleda bližim nego što doista jeste. Međuzavisnost između država raste iz dana u dan, i neovisni procesi koji se događaju obuhvaćaju cijele države, regije i svijet. Danas je jedno od najčešće zastupljenih, ali ujedno i najmanje u potpunosti definiranih izraza. Ne tako davno, u osamdesetim godinama prošlog stoljeća, sam termin globalizacije se jako rijetko koristio. Termin je, kako kaže Anthony Giddens, došao niotkuda da bi danas postao ključna tema u razmatranjima suvremenih ekonomskih, političkih i inih zbivanja.

Što se tiče teorija o nastanku globalizacije, postoje dvije temeljne, a ujedno i suprotne teorije o nastanku globalizacije. Neki autori smatraju da je proces globalizacije započeo u 15.stoljeću otkrićem Amerike, kada u Europu dolaze do tada nepoznate namirnice, biljke i životinje. Sa druge strane, pojedini autori smatraju da je proces globalizacije relativno nov proces, nastao pri kraju Hladnog rata, kada se smanjila moć države, te ojačala moć međunarodnih institucija.

Ne postoji konsenzus oko početka globalizacije, jer taj proces nije nastao odjednom. Elementi globalizacije se naziru čak u Brončanom dobu i starim civilizacijama Egipta, Babilona, Asirije. Tada su sve civilizacije bile ovisne jedna o drugoj, u vidu trgovine, ideja i zajedničkih vjerovanja. Dalji vid globalizacije se ogledao u Putu svile koji se protezao od Kine preko Tibeta i Bliskog Istoka, do Antičkog Rima. Predvodnici tih predglobalizacijskih zbivanja su bili Kina, Indija i Bliski Istok, dok je Europa dugo vremena bila poprilično periferni faktor koji je najviše služio za izvoz robova.

Iako uspon Europe počinje još prije, tek velikim geografskim otkrićima dolazi do stvaranja globalizacijskog svijeta. Tada Sjeverna i Južna Amerika potpadaju pod kolonijalnu vlast Europe, ponajviše zbog njihove biološke i tehnološke nemoći, bez protoka informacija i otpornosti na europske bolesti i viruse. Povijest nastanka globalizacije je zaista jedna osebujna i oprečna tema, no, poanta je da je svako vrijeme u povijesti imalo svoj vid globalizacije, ovisno, naravno, od toga što je u datom trenutku bilo poznato stanovnicima toga globaliziranog svijeta.

Pojavi moderne globalizacije je najviše išla u prilog situacija nakon Drugog svjetskog rata, posebno u Europi. Europske zemlje, opustošene i razorene nakon rata, međusobno su se povezale da bi spriječile eventualna buduća neprijateljstva i međusobne nemire, te da bi stvorile uzajamnu solidarnost i pomoć. Ta prva poslijeratna povezivanja su dovela do svijeta u kojem danas živimo. Veliku ulogu u procesu globalizacije je odigrao GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) koji je smanjio trgovačke carine među zemljama, i samim time one su se bolje povezale. Osnovan je 1948.godine, a 1984.godine mijenja naziv u WTO (World Trade Organisation), kakav i danas poznajemo. Broji čak 164 države u svome članstvu, a financira se doprinosima od trgovačkih udjela među članovima. Također, da bi bolje razumjeli povijest globalizacije, bitno je spomenuti i konferenciju iz Bretton Woodsa, SAD, iz 1944.godine, održane zbog uspostave političke suradnje između država, te planiranja svjetske ekonomske situacije. Tada su uspostavljene institucije koje danas igraju značajnu ulogu u procesima povezivanja svijeta. Te institucije su:

- a) Međunarodna banka za rekonstrukciju i razvoj (IBRD), poznatija kao Svjetska banka, osnovana da bi pomogla izgradnji poslijeratne Europe.
- b) Međunarodni monetarni fond, osnovan sa ciljem olakšavanja međunarodne trgovine, posuđivanja novca državama članicama da bi smanjile nacionalni dug, te unapređivanja međunarodne monetarne saradnje.
- c) Međunarodna trgovinska organizacija.

Porast međusobne suradnje u Europi, a pod utjecajem globalizacijskih procesa i sa ciljem širenja tržišta, slobodnog kretanja robe, usluga i kapitala, počinje osnivanjem Europske zajednice za uglj i čelik, a onda i Europske ekonomske zajednice (EEZ), Europske zajednice (EZ), a potom i Europske unije (EU). Europska Unija, kao jedna od najznačajnijih organizacija nastalih pod utjecajem globalizacijskih procesa, svoj napredak i stabilnost duguje međusobnoj suradnji država članica, ali i suradnji njezinih institucija sa ostalim regionalnim, gospodarskim i međunarodnim organizacijama. Tadašnji cilj je bio stvoriti Europu solidarnog i uzajamno pomažućeg karaktera. Dakle, moderni vid globalizacije i jeste nastao sa ciljem ostvarenja i održanja mira i sigurnosti u svijetu nakon Drugog svjetskog rata, a to se nastojalo uraditi razvojem međunarodne monetarne suradnje, stabilizacijom valuta i rastom svjetske trgovine. No, uz jačanje multinacionalnih kompanija kao glavnih nositelja globalizacije promijenili su se glavni fokusi globalizacije, a njihovo mjesto zauzima postizanje i rast profita kao fundamentalni cilj globalizacije.

Iako sam termin globalizacije postoji odavno, uveden je u upotrebu 1961.godine u US English Dictionary, gdje ga prvi koristi Ronald Robertson u svojim radovima 1966. i 1968.godine, a da bi поближе objasnio pojave koje imaju nadnacionalni i svjetski karakter. Potječe od engleske riječi „the globe“ što znači Zemlja, zemaljska kugla. Globalizacija obuhvaća sve društvene procese i odnose globalnog karaktera koji se mogu manifestirati u svim aspektima svjetskih zbivanja. Njena osnovna odrednica je povezivanje na međunarodnom, globalnom nivou, sa ciljem jačanja ekonomskih veza i bogatstava. Globalizacija dovodi do stvaranja multinacionalnih korporacija i tvrtki, globalne ekonomije, te omogućuje slobodno kretanje kapitala, roba, informacija i ljudi kroz širenje i ukidanje granica. Ne postoji općeprihvaćena definicija globalizacije, budući da je različiti autori promatraju sa različitih aspekata, te budući da je to jedan jako osebujan, kompleksan i recipročan proces. Činjenica je da postoje različiti pristupi analizi iste, ali i diferencijalne klasifikacije tih pristupa. Zato ćemo spomenuti definicije koje iskazuju stavove nekih od najpoznatijih teoretičara globalizacije. Većina autora na čelu sa Beckom zagovara tvrdnju da globalizacija predstavlja proces gospodarskog, socijalnog, kulturnog i političkog djelovanja koje nadmašuje granice nacionalnih država. (Milardović, 1999).

U svome djelu „Što je globalizacija: zablude globalizma- odgovori na globalizaciju“ , Beck vrši distinkciju između globalizma, globaliteta i globalizacije, te smatra da je to temeljno pitanje koje određuje globalizaciju. Prema njemu, „ ... globalitet podrazumijeva da već odavno živimo u svjetskom društvu i to u smislu da predodžba zatvorenih prostora postaje fiktivna. Nijedna zemlja, nijedna skupina ne može se zatvoriti pred drugom. Time se različite ekonomske, kulturne,

političke forme sudaraju jedna s drugom, a ono što se podrazumijevalo samo po sebi, čak i zapadni model, mora se iznova opravdavati. Pri tome „svjetsko društvo“ podrazumijeva ukupnost socijalnih veza koje nisu integrirane u nacionalno-državnu politiku ili njome određene ili određive.“ (Beck, 2003: 26). Navodi osam razloga za opstojnost globaliteta:

1. „Geografsko širenje i rastuća interakcija međunarodnog djelovanja, globalna umreženost finansijskih tržišta i rast moći transnacionalnih koncerna,
2. informacijsko - komunikacijsko-tehnološka neprekidna revolucija,
3. univerzalni zahtjevi za ljudskim pravima - demokratsko načelo,
4. bujice slika globalnih kulturnih industrija,
5. postinternacionalna, policentrična svjetska politika - osim vlada postoje po moći i broju rastući transnacionalni akteri,
6. pitanja globalnog siromaštva,
7. globalna uništavanja okoliša,
8. transkulturalni sukobi na jednom mjestu.“ (Beck, 2003: 29)

Pod globalizacijom pak podrazumijeva „ ... procese kojih je posljedica ta da transnacionalni akteri, njihove šanse za moć, orijentacije, identiteti i mreže potkopavaju nacionalne države i njihov suverenitet i međusobno se povezuju. S tim da i globalizacija i globalitet podrazumijevaju nesvjetsku državu, odnosno, svjetsko društvo bez države i bez svjetske vlade.“ (Beck, 2003: 29)

Globalizmom označava shvaćanje da svjetsko tržište izgurava ili zamjenjuje političko djelovanje, odnosno, ideologiju vladavine svjetskog tržišta, ideologiju neoliberalizma. Za razliku od Becka, autor Rodin u politološkom pojmovniku izostavlja pojam globalizacije, te na njeno mjesto postavlja globalizam. Rodin smatra da je rasprava o globalizmu označena „ ... dvojmom je li globalizam zapravo sinonim starog europskog kozmopolitizma i univerzalizma.. ili je to nova životna paradigma.“ (Rodin, 2008: 111)

Na nekim jezicima za globalizaciju se mogu koristiti izrazi poput mondijalizacije ili planetarizacije. Iako globalizacija ima dalekosežne posljedice, ona je ipak „ ... lokalna pojava – koja utječe na sve nas u svakodnevnom životu.“ (Giddens, 2007: 51). Prema Becku, globalizacija podrazumijeva „ ubijanje razdaljine; ona znači da je čovjek često ubačen u često neželjene i neshvaćene transnacionalne oblike života.“ (Beck, 2003: 50) Beck se vodi Giddensovom definicijom globalizacije gdje ona predstavlja „djelovanje i suživot preko razdaljina (naizgled odvojenih svjetova nacionalnih država, vjera, regija i kontinenata).“ (Beck, 2003:51).

Podrazumijeva je kao „ kružni proces čija provedba ide dvama radikalno suprotstavljenim putovima: ili smo za ili smo protiv.“ (Beck, 2003: 361).

Autor Pažanin, pri nastojanju definiranja globalizacije, navodi da: „U svakodnevnom govoru globalizacija označava različite pojave, primjerice rastuću dominaciju Zapada, poglavito SAD-a, u ekonomskoj, političkoj i kulturnoj sferi, a ponekad se pod globalizacijom misli na širenje liberalne ideologije i stvaranje slobodnog svjetskog tržišta. Naposljetku, o njoj se može govoriti i kao o procesu koji zahvaljujući brzom protoku informacija vodi ka stvaranju i ujedinjenju svjetske zajednice.“ (Pažanin, 2009: 50).

Među teoretičarima globalizacije rašireno je stanovište da globalizacija ima dvije osobine, koje Jan Art Šolte navodi kao opću i specifičnu, te ih pobliže imenuje. „Opštija osobina, transplanetarna povezanost, već vijekovima igra ulogu u ljudskoj historiji. Specifičnija osobina, suprateritorijalnost, relativno je nova u suvremenoj historiji. Utoliko što skorašnji rast globalnosti označava nagli raskid sa teritorijalističkom geografijom koju poznajemo od ranije, ovaj trend može imati velike posljedice na šire društveno preoblikovanje.“ (Šolte, 2009: 59) Opća osobina globalizacije, transplanetarna povezanost, pojavila se posljednjih nekoliko decenija označavajući povezivanje ljudi, dobara i kapitala u različitim dijelovima svijeta. S tim u vezi, Šolte navodi da Zemlja „ ...nije jednostavna zbirka manjih geografskih jedinica kao što su oblasti, zemlje ili naseobine; ona je i sama za sebe specifična arena društvenog života.“ (Šolte, 2009: 59) Suprateritorijalnost poništava teritorijalne prepreke, i pojam nacionalnosti kao najvažnijeg grupnog identiteta. Dok vrši elaboraciju takvih odnosa, ističe da su oni „ ...relativno oslobođeni od teritorije, to jest od prostornih oblasti koje su mapirane na kopnenoj površini Zemlje i njima pripadajućih vodenih i vazdušnih područja.“ (Šolte, 2009:60). Današnje nacionalne granice ne predstavljaju nikakvu prepreku svjetskoj trgovini i ekonomiji, te pojmu transplanetarnosti. S tim u vezi, Šolte uvodi pojmove transsvjetske istovremenosti i transsvjetske trenutačnosti. Prvi pojam označava rasprostranjenost globalnih veza po cijelom svijetu u isto vrijeme, a drugi označava da se one kreću svuda po planeti. Jako značajan vid manifestacije globalizacije predstavljaju komunikacije, koje se javljaju kroz „... razmjenu ideja, informacija, slika, signala, zvuka i teksta. Transsvjetska komunikacija može se aktivirati putem proizvodnje i prodaje knjiga, putem poštanskih usluga, telegrafa, telefona, faksimila, teleksa, tekstualnih poruka, video konferencija, računarskih mreža, novina, časopisa, radija i televizije, videa i filma. Suprateritorijalnost stupa u globalne komunikacije kada, naprimjer, određene publikacije (kao što su knjige o Harry Potteru) i zapisi (kao što su Eminem CD) istovremeno objave širom planete. Štoviše, satelitska

radiodifuzija i preookeanski kablovi omogućavaju da komunikacija bude aktivirana u isto vrijeme između bilo kojih tačaka na zemlji, bez obzira na teritorijalna rastojanja i teritorijalne granice koje leže između njih. Tako mnogi ljudi, sa svih kontinenata, mogu besplatno biti u vezi sa svojim kol - centrima. Internet je supraterritorijalna komunikacija par excellence budući da momentalno prenosi cio asortiman vizuelnih i zvučnih signala u sve krajeve planete u kojima postoje terminali za njihovo slanje i primanje.“ (Šolte, 2009: 66) Manifestacija globalnosti se odražava i u transplanetarnom kretanju ljudi (radnika, profesionalaca, izbjeglica, turista, i drugih). Različiti oblici transsvjetskog prijevoza (brodovi, vlakovi, motorna vozila, avioni) im upravo omogućavaju ta kretanja. Globalnost se ogleda i u okviru proizvodnih procesa, pri čemu se različite faze proizvodnje određenog artikla, smještaju na različite, često i udaljene, lokacije. Tako da i Šolte navodi kako „... istraživački centar, projektni biro, kancelarija za nabavku, proizvodni pogon, dorada, skladište, kontrola kvalitete, obrada podataka, odjeljenje za oglašavanje i servis za popravke koji su elementi jedne proizvodno-trgovinske cjeline, mogu biti pojedinačno smješteni u razne oblasti, države i kontinente.“ (Šolte, 2009:67) Javlja se i u mnogim pitanjima vezanim za financije, a što Šolte objašnjava na način da „... većina mjenjačkih transakcija stranim valutama danas se odvija širom globusa, na danonoćnom tržištu koje povezuje poslovne prostore Njujorka, Sidneja, Tokija, Singapura, Hongkonga, Ciriha, Frankfurta i Londona.“ (Šolte, 2009:67)

Globalnost se očituje u potrošnji na isti način kao i u proizvodnji. „Mnogi proizvodi se distribuiraju i prodaju na globalnim tržištima, ponekad u kontekstu čvrsto koordiniranih supraterritorijalnih strategija. Na ovaj način, potrošači rasuti širom planete dobivaju isto dobro ili uslugu, a često i pod istim brend-imenom, npr. Nike, Pepsi Cola ili Toyota.“ (Šolte, 2009: 67) Globalne komunikacije, globalna putovanja, globalna proizvodnja i globalna tržišta promoviraju novac, ali taj isti novac njih omogućuje. Globalnost se manifestuje i u okviru vojnih aktivnosti, kao što su razne vojne intervencije, aktivnosti terorističkih organizacija, neformalnih skupina, ali i stacioniranje vojnih odreda jedne države širom svijeta. Mnoga pitanja i problemi vezani za ljudsko zdravlje također dobivaju dimenziju globalnosti, poput rapidnog širenja AIDS-a diljem svijeta. Dalje, promjene ekološkog vida koje se dešavaju su ujedno i globalne, i utječu na svakog pojedinca, jer dolazi do klimatskih promjena, oštećenja ozonske rupe, nestašice pitke vode, istrebljenja šuma, smanjivanja obradivog zemljišta, a sve je to izazvano ljudskom rukom.

Globalnost se dobrim dijelom ogleda i u oblasti prava, na način da mnogi propisi i zakoni dobivaju transnacionalni karakter. Najbolji primjer za to su razni međunarodni propisi,

konvencije o ljudskim pravima, krivični zakoni i trgovinski propisi. Danas postoji transsvjetska mreža policije, a to bi bio Interpol, a funkciju predstavnika svjetskog suda obnašaju Međunarodni sud pravde i Međunarodni krivični sud.

Povezanost ljudi se ogleda i u vidu globalnih organizacija i udruženja koje Šolte svrstava u dvije kategorije. Prvu predstavljaju organizacije koje ostvaruju poslovne ciljeve kao globalne kompanije (Mitsubishi, Nokia, Shell), dok druge organizacije uglavnom imaju upravljačku funkciju, što bi bile zadaće, recimo, MMF-a, UNESCO-a, EU. Mnoga udruženja civilnog društva su ujedno i globalne organizacije. Neki relevantni činioци tog globalizma su: Amnesty International, Međunarodna konfederacija nezavisnih sindikata, Svjetsko udruženje Budista. Konačno, globalnost je dio ljudske svijesti. Ljudi u današnjem vremenu razmišljaju globalno. Transsvjetska svijest je toliko evidentna u brojnim primjerima: od svjetskih sportskih natjecanja, filmskih festivala, izložbi, koncerata, raznih modnih izričaja, globalnih simbola i rituala. Planeta se promatra kao jedinstveno mjesto, uz razvijanje transsvjetske solidarnosti kroz klasu, rasu, rod, generaciju, seksualno opredjeljenje, te naposljetku ljudskost. (Šolte, 2009)

U drugoj polovici dvadesetog stoljeća kada proces globalizacije pojačano dobiva na svom intenzitetu, posljedično jača i kapitalizam kao glavno društveno-ekonomsko načelo. Kako se povećavao broj proizvoda, te se vršila akumulacija kapitala, Šolte objašnjava da globalizacija ... „ne samo da jača poprišta akumulacije, kao što su primarna proizvodnja i teška industrija, nego i potpomaže porastu drugih sektora kao što su potrošački kapital, financijski kapital, komunikacijski kapital, i u skorije vrijeme, genetički kapital (po osnovu biotehnologije), atomski kapital (po osnovu nanotehnologije) i kapital za brigu i zaštitu (po osnovu „pomoći u domaćinstvu“ i sličnih djelatnosti). Potpomognuta globalizacijom, proizvodnja više nego ikad poprima kapitalističku logiku.“ (Šolte, 2009: 160) U biti, u današnjem svijetu, sve je podređeno kapitalističkoj ekonomiji i njenim odrednicama poput profita, neprestanog rasta, akumulacije kapitala, privatnog vlasništva i ulaganja.

Samo poimanje globalizacije predstavlja poprište raznih teorijskih rasprava i diferencija. Mnogi autori globalizaciju promatraju kao proces amerikanizacije gdje bi kao posljedicu integracije i međusobnog povezivanja države preuzele američki gospodarski, politički i ekonomski model SAD-a kao najmoćnije države. Kritičari takvog poimanja globalizacije proces amerikanizacije promatraju samo kao posljedicu iste. No, činjenica je da američke gospodarske ideje postaju primarne i univerzalne u današnjem svijetu. Kako Plevnik navodi: „Oni koji globalizaciju

izjednačavaju s amerikanizacijom nazivaju je i četvrtim svjetskim ratom ili nevoljnim osvajanjem svijeta koje pokreće ideologija prihvaćanja načela demokracije i tržišnog gospodarstva s ciljem međunarodne kompatibilnosti, a pod vodstvom SAD-a koji ekonomskim i vojnim pritiscima pokušava osigurati nadzor nad svjetskim tržištem i informacijama i u 21. st.“ (Plevnik, 2003: 26). Jedni u njoj vide povijesnu važnost, za druge je ona samo mit. Za neke je globalizacija produkt novog vremena, dok je za druge ona samo proces koji je dovršen u dvadesetom stoljeću širenjem kapitalizma u svijetu. Postoje autori koje globalizaciju vide kao kraj nacionalnih država, dok drugi prenaglašavaju važnost nacionalnih država. Na jednoj strani kaže se da globalizacija spaja svijet, dok je na drugoj strani zastupljeno mišljenje kako globalizacija stvara sve veći jaz između ljudi i sukob civilizacija. Prema nekim autorima, ona je sinonim za internacionalizaciju i modernizaciju.

Postoji i podjela koja je nastala kao skup različitih činilaca globalizacije, na tzv. globalizaciju odozdo (razni globalizacijski pokreti) i tzv. globalizaciju odozgo (transnacionalne organizacije ili moćne razvijene zemlje). Britanski sociolog Anthony Giddens je grupisao teorije o globalizaciji i u dva pravca. Jedan pravac je o međunarodnim odnosima, a drugi je o teoriji svjetskog sistema. Na drugoj strani, utjecajni teoretičar Leslie Sklair govori o četiri pristupa u izučavanju globalizacije, a to su: svjetski sistem, globalna kultura, globalno društvo i globalni kapitalizam. Beck je uspostavio razliku između monokauzalnih i multikauzalnih teorija globalizacije. Prvu, monokauzalnu teoriju globalizacije zastupaju autori: Wallerstein, Rosenau, Gilpin, Held, Robertson. I sam Beck je isticao važnost kulturne dimenzije globalizacije. Held i Rosenau su fokus imali na političkoj dimenziji globalizacije. Anthony Giddens se vremenom opredijelio za tehnološku dimenziju globalizacije kao dominantnu.

Engleski profesor političkih znanosti, David Held se ubraja u autore koji su dali značajan doprinos shvaćanju teorije globalizacije. Prema Heldu, globalizaciju karakteriziraju četiri vrste promjena:

1. Globalizacija obuhvaća protezanje društvenih, ekonomskih i političkih aktivnosti izvan granica države.
2. Globalizacija je određena rastom međusobne povezanosti ljudi, robe i kapitala.
3. Globalizacija može biti povezana sa rastom globalnih procesa i međusobnog djelovanja.
4. Rast globalnih veza može biti povezan sa njihovim sve bitnijim utjecajem na fluidnost granica između lokalnih događaja i globalnih događanja.

Dakle, prema Heldu, globalizacija bi označavala intenzivno širenje, ubrzanje i povećavanje značaja uzajamne povezanosti ljudi diljem planete. Held je izvršio podjelu teoretičara globalizacije na hiperglobaliste, skeptike i transformacioniste, te ona predstavlja zasigurno jednu od najpoznatijih teorijskih struja i škola mišljenja. Hiperglobalisti razmatraju globalizaciju kao novu epohu čija je osnovna karakteristika globalni kapitalizam, globalno upravljanje i globalno građansko društvo, što dovodi do sve veće polarizacije u društvu novog ekonomskog poretka. Sa druge strane, skeptici smatraju da globalizacija nije nikakav novi pojam, da je ona mit, te da je, čak štoviše, međunarodna ekonomija danas manje globalna nego prije. Ideja vodilja transformacionista je da je globalizacija kompleksan, realan, ali ujedno i proturječan proces koji pokreće i stvara svjetske procese i promjene u svakom obliku, te tako utječe na cjelokupan svjetski poredak.

Usporedo sa jačanjem globalizacije, javio se i antiglobalizacijski pokret čija je glavna nit vodilja konkretno ukazivanje na društvenu nejednakost, ali i konstantna borba protiv odluka koje su donešene od strane međunarodnih institucija poput MMF-a i Svjetske banke. Najveći broj sljedbenika ovaj pokret ima upravo u razvijenim zemljama gdje je globalizacija naglašena, jer su oni prvi postali svjesni nedostataka iste. Antiglobalistički pokreti održani 1999.godine u Seattleu i 2001.godine u Genovi, a povodom konferencije WTO, dobili su jaku svjetsku pažnju i odjek u medijima. Oni sami odbacuju za sebe naziv antiglobalisti, već preferiraju naziv alterglobalisti, budući da, kako kažu, žele samo drugačiji vid globalizacije, koja će se temeljiti na egalitarnosti i solidarnosti, a ne na vlasti multinacionalnih korporacija i nekoliko najrazvijenijih država.

Ovisno o aspektu kojeg obuhvaća, i što je relevantno za određene teoretičare, pojam globalizacije se može podijeliti na nekoliko vrste:

- a) *Ekonomska globalizacija*
- b) *Politička globalizacija*
- c) *Kulturna globalizacija*
- d) *Ekološka globalizacija*

Obično se zanemaruje značaj ekološke i kulturne dimenzije globalizacije, a promatranih u odnosu na njenu političku i ekonomsku globalizaciju. *Ekonomska globalizacija* predstavlja jednu od najvažnijih dimenzija globalizacije. OECD je 1995.godine definirao ekonomsku globalizaciju „... kao pomjeranje od svijeta sa različitim nacionalnim ekonomijama ka globalnoj ekonomiji, u

kojoj je proizvodnja internacionalizirana, a financijski kapital se slobodno i u trenutku prebacuje iz zemlje u zemlju.“ Ona nudi zemljama razne mogućnosti za prosperitet, a to je uspjelo i definirati pojedine zemlje kao vrlo razvijena jezgra, nasuprot onome što su nekada predstavljali. Multinacionalne kompanije u današnjem svijetu postaju ekonomski naprednije od mnogih država, te samim time predstavljaju ne samo ekonomske, nego i ključne političke činioce na globalnoj sceni. Pored prenošenja robe i kapitala, bave se i prenošenjem tehnologije, ali i uzimanjem moći i dijela suvereniteta država, i to je jedna od najbitnijih posljedica ekonomske globalizacije. Bitnu odrednicu ekonomske globalizacije predstavljaju svjetske ekonomske i financijske institucije, kao što su Europski monetarni fond i Svjetska banka. Njihov utjecaj raste sa opadanjem ekonomske moći određene države. Ekonomska globalizacija je svojim djelovanjem utjecala na ubrzani propast komunizma, i to tako što je ukinula trgovinske prepreke i razne kontrole razmjene, te povećala kretanje kapitala. Samim tim se stvorio veći razmak između kapitalističkog Zapada i komunističkog Istoka.

Politička globalizacija je zasnovana na širenju određenih znanja, svjetonazora, religijskih uvjerenja, te političkih, ekonomskih, vojnih ideala i postulata. Oglada se u jačanju nadnacionalnog sustava upravljanja čime se ograničava dosadašnja moć države, a međunarodne institucije preuzimaju nadležnosti za donošenje odluka. Tijesno je povezana uz ekonomsku globalizaciju. U svom djelu „Uspjeh globalizacije“ , nobelovac Stiglitz navodi kako „... ekonomija pokreće globalizaciju, osobito kroz smanjivanje troškova komunikacije i transporta. No, oblikuje ju politika. Pravila igre uvelike određuju razvijene industrijske zemlje, a osobito posebne interesne skupine unutar tih zemalja, i, što ne čudi, one su oblikovale globalizaciju kako bi promicale vlastite interese. Nisu nastojale stvoriti pravedan skup pravila, a kamoli skup pravila koji bi promicao boljitak ljudi u najsiromašnijim zemljama svijeta.“ (Stiglitz, 2009: 26). Pri analizi političke globalizacije, Beck zastupa tezu kozmopolitske države, pri čemu se ona zasniva „... na načelu racionalne indiferencije države i omogućuje suživot identiteta pomoću načela konstitucionalne tolerancije.“ (Beck, 2004: 134). On smatra da je utjecaj globalizacije na politiku vidljiv samo u nacionalnoj perspektivi, i to na način da razdvoji suverenitet od autonomije, jer se s jedne strane globalizacijom suverenitet povećava, a sa druge se autonomija zemalja smanjuje. Odnosno, Beck objašnjava, „... tijekom političke globalizacije ostvaruje se transformacija od autonomije na osnovi nacionalne ekskluzije do suverenosti na osnovi transnacionalne inkluzije.“ (Beck, 2004: 134) I Andrew Heywood u svome djelu Politika navodi kako je „... fenomen globalizacije potpuno promijenio naše shvaćanje politike i prirode političkih odnosa.

Tradicionalan stav o politici bio je državocentričan: država je smatrana glavnim političkim činiocem i sva pažnja bila je usmjerena na nacionalni nivo rada vlade. Iz toga je uslijedila jasna razlika između domaće i spoljne politike, odnosno, onoga što se dešavalo unutar nacionalne države i van njenih granica. Međutim, globalizacija je oslabila, možda i izbrisala razliku između “domaćeg“ i “stranog“, što je, kako neki kažu, dovelo do pojave svjetskog društva. Iako su nacionalne države najznačajniji činilac na svjetskoj sceni, ne može se prenapregnuti rastući uticaj nadnacionalnih tijela i međunarodnih grupa i organizacija.“ (Heywood, 2004: 242) Međunarodne organizacije i jesu glavni pokazatelj političke globalizacije. Međunarodne su iz razloga što djeluju na internacionalnom nivou, a kojeg čine više država. Tu spadaju UN, NATO, EU, Svjetska banka, MMF, Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj, te Svjetska trgovinska organizacija. Politička globalizacija se razlikuje od ekonomske i kulturne globalizacije , jer ona, upravo uz pomoć nadnacionalnih organizacija može državi nametnuti svoju volju i odluke. Dok ove dvije potonje ističu ulogu nedržavnih faktora zasnovanih na slobodnom tržištu.

Kulturna globalizacija se najčešće definira kao susret različitih svjetskih običaja i kultura. Njena zadaća je da umani kulturne razlike između nacija, regija i individua. Ekspandira se pod utjecajem rasta informacijskih tehnologija i multinacionalnih korporacija, te pojavom globalne robe. Nije uvijek vezana uz napredak i boljitak, budući da je često određuju zemlje u razvoju koje usvajanjem novih znanja, običaja ili tehnologija gube dio svog kulturnog identiteta i posebnosti po kojima su bili izdvajani od drugih država. Značajna odrednica kulturne globalizacije jesu svakako putovanja koja nas kulturno i društveno obogaćuju, naročito ako se radi o egzotičnim, manjim zemljama, nedovoljno istraženim. Samim time, kao posljedica globalizacije, stanovništvo u tim zemljama ima mogućnost tehnološkog napretka i boljitka, a što se posljedično negativno odražava na njihove kulturne običaje i posebnosti. U današnjem svijetu, kulturna globalizacija se bori sa izazovom kako sačuvati tradicionalne vrijednosti u svijetu užurbane tehnologije i globalne informatizacije.

Ekološka globalizacija predstavlja najstariju i najprisutniju dimenziju globalizacije. Zagađivanje životne sredine, prije svega, vode, zraka i tla predstavljaju opasnosti i izazove sa kojima se čovječanstvo oduvijek bori, i oni predstavljaju prve oblike ekološke globalizacije. Tu su i različite bolesti i virusi, koji su se velikom brzinom širili u međusobno udaljene dijelove svijeta. Danas se ekološka globalizacija ogleda u vidu globalnog ekološkog zatopljenja, ogroman problem koji je prisutan u svim dijelovima svijeta, čak i morima i oceanima. Ono je posljedica stakleničkih plinova koji nastaju posredstvom ljudske aktivnosti, i to sagorijevanjem fosilnih

goriva (80%), te ogoljivanjem šuma (20%). Predviđanja znanstvenika su da će konstantno rasti nivo mora, što će dovesti do razornih poplava, potresa i uragana. Zbog predviđanja o nadolazećim prirodnim katastrofama, te svjesni posljedica o globalnom zatopljenju, ljudi počinju razmišljati i djelovati globalno, stoga je u tu svrhu napravljeno nekoliko sporazuma kojima se regulira ispuštanje stakleničkih plinova. Prvi i temeljni sporazum o klimatskim promjenama i njezinim posljedicama na atmosferu sklopljen je 1992. godine u okvirnoj konvenciji Ujedinjenih naroda, a potpisale su ga SAD i 152 druge zemlje. Nakon tog sporazuma, 1997. godine je u Kyottu potpisan sporazum kojim se najveće gospodarske sile pozivaju da smanje „... ispuštanje stakleničkih plinova u određenim količinama u odnosu na razine iz 1990. godine - Europa kao cjelina osam posto, SAD sedam posto, Japan šest posto - do 2012.godine.“ (Stiglitz, 2009:189). No, taj sporazum nije obuhvatio zemlje u razvoju, te, do 2005. godine, kada se počeo primjenjivati, ratificirala ga je 141 zemlja, dok SAD, najveći svjetski zagađivač sa najvećim svjetskim gospodarstvom, nije to učinio. Globalno zatopljenje je problem sa kojim se trenutno suočavamo, i koji će, ukoliko se ne poduzmu drastične mjere, ostaviti katastrofalne posljedice za planetu i ljude koji žive na njoj. Jedino kroz postizanje globalne, etičke odgovornosti prema samom sebi, ljudima, planeti u cjelini, moći će se postići smanjenje globalnih rizika koji prijete današnjim civilizacijama.

Kao što smo već naveli, globalizacija utječe na sve dimenzije ljudskog društva, te njenog djelovanja (gospodarska, politička, kulturna, ekološka, tehnološka, informacijska i demografska). Što se tiče gospodarstva, kao glavni učinak globalizacije ističe se rast svjetskog tržišta, a posljedično tome dolazi do gospodarskog rasta i razvoja. Za to su svakako zaslužni razvoj novih tehnologija, te brži prijenos informacija. Slobodno tržište potiče i razvoj obrazovanja, te porast zaposlenosti. Među pozitivnim ekološkim učincima svakako se ističu djelovanja međunarodnih institucija za zaštitu okoliša čime se povećava svijest o zaštiti okoliša, te se pozitivno utječe na smanjenje stakleničkih plinova, a kao pozitivni ekološki učinci mogu se još izdvojiti razvoj novih sirovina i izvora energije.

Pored svojih pozitivnih strana, globalizacija je sa sobom donijela i negativne aspekte. Povećala se nejednakost u svijetu, produbio se jaz između siromašnih i zemalja u razvoju sa jedne strane, te sa druge strane, bogatih i razvijenih zemalja poput SAD-a, Japana i zemalja Zapadne Europe. Razvijene zemlje su mogle bolje i brže napredovati ponajviše zahvaljujući ranoj industrijalizaciji, te raznim trgovinskim sporazumima, dok se kod zemalja u razvoju javljala inflacija, povećavao se broj nezaposlenih i razina siromaštva, te je izražen problem odlaska radne snage.

Globalizacija je danas nepobitna, kao što smo rekli, svuda je oko nas, ima svoje pozitivne i negativne aspekte, ne možemo pobjeći od nje, niti je ukloniti, no možemo zaključiti da svakako donosi značajne promjene.

3. Politički i ekonomski izazovi države blagostanja

Suvremene demokratske države blagostanja u današnje doba globalizacije se suočavaju sa brojnim izazovima, posebice kada se radi o donošenju državnih odluka, te pitanja ustrojstva i samog upravljanja državom. Klasični, etatistički sistem upravljanja državom je ustupio mjesto privatiziranom sistemu političkog upravljanja u kojem glavnu ulogu igraju multinacionalne korporacije i međunarodne organizacije koje u biti i nemaju odrednicu, odnosno, prefiks političkog pojma. S tim u vezi, mnoge javne ustanove zdravstvenog, odgojnog, obrazovnog tipa bivaju privatizirane, te moć sindikata istih uvelike slabi, smanjuju se socijalna davanja, i kao posljedica toga javlja se slabljenje države kao glavnog aktera. Današnje vrijeme karakteriziraju brojne promjene, a najznačajnije su sigurno tehnološka razvijenost i povećanje ekonomske suradnje i međuzavisnosti. Globalizacija, koja je svakim danom sve vidljivija i utjecajnija, doprinijela je širenju slobodnog tržišta, te se u prvi plan ističu neoliberalna doktrina i ideje, u kojem je sve podređeno maksimiziranju moći i bogatstva, te akumulaciji kapitala, a što direktno ugnjetava tradicionalne liberalne postulate, poput jednakosti i solidarnosti.

3.1. Policentrično upravljanje i neoliberalna privatizacija kao izazovi socijalne države

Zlatno doba države blagostanja, kao što smo već naveli, javlja se u prvim decenijama nakon Drugog svjetskog rata, i traje sve do početka sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, kada se uslijed ekonomske krize u zapadnom svijetu, posljedično dešava i kriza, te rušenje države blagostanja, a njena opstojnost se dovodi u pitanje, te se tako preispituju i njeni dotadašnji uspjesi. Dolazi do jačanja ekonomske politike koja je u potpunosti orijentirana ka slobodnom tržištu. U anglosaksonskim zemljama, ideologija nove desnice, koja u biti predstavlja svojevrsan

spoj neoliberalizma i neokonzervatizma, predstavlja dominantan pravac i preduvjet za buduće reforme socijalne politike. Socijalni kapitalizam ustupa svoje mjesto neoliberalnom kapitalizmu čiji su osnovni postulati: slobodno tržište, deregulacija, liberalizacija, minimalna uloga države. Sam neoliberalizam je izvršio raspoređivanje države blagostanja, umjesto da je ponudio adekvatnu reformu iste. Ideologija neoliberalizma je zasnovana na liberalnim idejama Adama Smitha i Davida Ricarda. Liberalizam kao politička ideologija nastaje u 19. stoljeću, no, njegove ideje nastale krajem feudalizma u Europi, te početkom kapitalizma, već se tada, krajem 16. stoljeća, javljaju, a počinju se sprovoditi u 18. stoljeću kada se liberali protive monarhiji i apsolutnoj moći, te vrše promociju parlamentarne demokracije i ustavne vlasti, upravo kao što britanski autor političkih djela, Andrew Heywood, pod liberalizmom podrazumijeva izraz „... težnji srednje klase u usponu, čiji su interesi došli u sukob s etabliranom moći monarha i zemljišne aristokratije.“ (Heywood, 2005: 25) Liberalne ideje su najbolje prihvaćene i implementirane u zemljama industrijalizovanog Zapada. Mnogobrojni autori naglašavaju vezu između kapitalizma i liberalizma, kako i Heywood, pozivajući se na Fridricha Hayeka, navodi da je „... ekonomska sloboda – pravo da se privatna svojina posjeduje, koristi i da se njome raspolaže - suštinska garancija političke slobode. Stoga Hayek tvrdi da liberalni demokratski politički sistem i poštovanje građanskih sloboda može da se razvije samo u kontekstu kapitalističkog ekonomskog poretka.“ (Heywood, 2005: 27) Temeljne odrednice liberalizma su uobličene u vidu slobode, jednakosti, individualizma, racionalizma i konstitucionalizma. Brojni problemi s kojima se ova ideja susrela kroz povijest, te određena neslaganja i suprotnosti u provođenju iste su doveli do toga da ideja liberalizma nije zaživjela, te stoga razlikujemo klasični i novi liberalizam (neoliberalizam). Zagovornici neoliberalizma smatraju krucijalnim odmicanje i diskontinuiranje od ideja i vrijednosti koje su bile primarne u periodu nakon drugog svjetskog rata, a to su ideje liberalnog i socijaldemokratskog karaktera, čime je značajno učinjen odmak od klasičnog liberalizma iz devetnaestog stoljeća. Sami počeci nastanka ideje liberalizma (1930-ih godina) se vežu za antinomiju ortodoksnog i klasičnog liberalizma, sa jedne strane, te prodora socijalizma, sa druge strane. Prema Heywoodu, neoliberalizam predstavlja jednu vrstu kontrarevolucije, čiji je prevashodni cilj da „... zaustavi i ako je moguće, obrne trend ka „velikoj“ vladi i državnoj intervenciji, po kojoj je bio karakterističan veliki dio 20. stoljeća. Najveći je početni uticaj neoliberalizam imao u dvije države, u kojima su u 19. stoljeću najčvršće bili uspostavljeni ekonomski principi slobodnog tržišta, Velikoj Britaniji i SAD. “ (Heywood, 2005: 56) Neoliberali su zastupali mišljenje da se pod pokroviteljstvom lažne brige za građanstvo, te lažnog morala,

stvara jaka birokracija koja direktno podriva efikasnost tržišta i osporava temeljne vrijednosti liberalizma. S tim u vezi, oni su nastojali minimalizirati uticaj države, te stvoriti potpuno slobodno tržište, i to kroz reafirmaciju temeljnih vrijednosti slobode, individualizma i nejednakosti. Kao utemeljitelji neoliberalizma smatraju se Milton Friedmann, Friedrich von Hayek i Robert Nozik, a ujedno su bili i najglasniji kritičari države blagostanja gdje su nastojali sve društvene forme i područja prenijeti na pojedince ili privatne kompanije, dok bi se ujedno aktivnost države snažno ograničila.

Velika ekonomska kriza iz 1930-ih godina kao rezultat dobija ogromnu nezaposlenost, te otkriva sve negativne strane slobodnog tržišta, što utječe na pojavu državnog ekonomskog intervencionizma. Za takvu vrstu politike bio je zaslužan britanski ekonomist John Maynard Keynes, koji je zastupao miješano gospodarstvo na način da je privatni sektor u prevlasti, no da i ruka državnog sektora bude jako upletena. Nastojao je dokazati da, ukoliko bi se smanjile plaće, smanjila bi se i kupovna moć, i to onda posljedično vodi do pada ukupne potrošnje. Smatrao je da je jako bitan upravljački karakter ekonomijom države, i to na način da „... u vremenima visoke nezaposlenosti, Keynes je vladama preporučivao da treba da izvrše „reflaciju“ ekonomije, bilo povećanjem javnih troškova, bilo putem rezanja poreza. Nezaposlenost, prema tome, ne može biti riješena pomoću nevidljive ruke kapitalizma, već intervencijom vlade, u ovom slučaju stvaranjem budžetskog deficita, što znači da vlada bukvalno previše troši. Kejnzijsko upravljanje potražnjom je obećavalo osposobljavanje vlada da upravljaju nivoima nezaposlenosti i rasta i tako osiguraju opći napredak.“ (Heywood, 2005: 65). Pojavom novih ekonomskih kriza sedamdesetih godina, javljaju se uvjeti i za druge politike, pored kejnzijske. Njena slabost se uvidjela najviše u trenutku kada je došlo do istovremenog povećanja cijena i stagnacije- tzv. stagflacija, gdje se ona nije mogla izboriti sa gorućim ekonomskim izazovima. Potom dolazi do niza okolnosti koji pogoduju neoliberalnim idejama. Javljaju se naftne krize uzrokovane OPEC-ovim podizanjem cijena nafte 1973. i 1979. godine, te rastom potražnje za njom uslijed naftnog embarga iz 1973. godine, a što je negativno utjecalo na zemlje izvoznice nafte. Neoliberalno vođenje ekonomije počinje polako preuzimati primat, kada ekonomisti Chicago škole, na čelu sa Miltonom Friedmannom, vrše rapidno širenje svoje neoliberalne ideje. Vodili su se mišlju da će neka ideja zaživjeti, te ostvariti veliki uspjeh ukoliko „... se ona, na pravi način, plasira. Verujemo da je upravo to jedan od razloga uspeha neoliberalizma, kao ekonomske, filozofske i političke misli. Teorijski uspeh neoliberalizma, pokazuju, između ostalog, nagrade Švedske banke za ekonomiju; 1974. dobitnik nagrade je Friedrich von Hayek, a 1976. i Milton Friedmann. Čuvena,

prestižna nagrada predstavlja i priznanje ideja iza kojih autori stoje. U ovom slučaju (kao i u mnogim drugim) dodela nagrada Friedmann, Hayeku i još nekim neoliberalnim autorima (Buchanan, Becker) predstavlja i promenu intelektualne klime.“ (Tomka, 2004: 215) Kao što smo već naveli, najveći preokret se dešava u zemljama liberalnog modela socijalne države, SAD-u i Velikoj Britaniji. To je bilo sasvim očekivano, jer one svakako nisu u velikoj mjeri zastupale državni intervencionizam, ni u prethodnom periodu kada je država blagostanja cvjetala i bila upravo progresivna. To se pogotovo odnosi na Ameriku koja nije nikada u biti niti bila država blagostanja, tako da se rastom neoliberalizma javljaju brojne reforme sa uvođenjem novih prava u socijalno zakonodavstvo, ali i proširivanjem opsega postojećih prava, a kao određena posljedica pojave ekonomske krize, blagog opadanja američke vojne moći, neuspjeha na međunarodnom planu, te stalnog povećavanja troškova u javnim službama. Kada na čelo američkih federalnih rezervi (FED) dolazi Paul Volcker (1979.godine), on vrši izmjenu monetarne politike države. Iduće godine Ronald Reagan postaje predsjednik SAD-a, te nastoji ponovno oživjeti ekonomiju države, a kroz Volckerove napatke donosi smjernice „... s ciljem obuzdavanja moći radništva, deregulacije industrije, poljoprivrede i eksploatacije prirodnih resursa, te oslobođenja moći finansijske industrije kako u SAD-u, tako i na globalnoj razini.“ (Harvey, 2013: 7) I u Velikoj Britaniji, pod vodstvom Margaret Thatcher, desile su se brojne reforme, a koje su imale za cilj smanjiti ulogu države kroz kampanju za suzbijanje troškova i oporezivanja, kao i privatizaciju državnog sektora. Neoliberalizam je opravdavao svoje radikalne reforme, tvrdeći da je uplitanje države krivo za smanjenje američke konkurentnosti na globalnom tržištu. Čitav niz promjena, nazvan reganomika, prema Ronaldu Reaganu, išao je ka tome da se povрати povjerenje Amerikanaca u sebe i u svoju zemlju. U to ime je izvršena redukcija javne potrošnje, ukinuti su određeni socijalni programi, dok su za ostale programe kriteriji znatno pojačani, izvršena je decentralizacija, a korisnici socijalne pomoći su konstantno upućivani na tržište rada. No, ta neoliberalna koncepcija je doživjela neuspjeh, pri čemu su i deficit i javni dug znatno porasli. Prvenstveni razlog za to je bio taj što su se nejednakosti u društvu produbile, posebice između dobrostojećih građana, te onih najugroženijih. Žene su na tržištu rada bivale diskriminirane, a također je i rasna diskriminiranost bila izrazito visoka. S druge strane, u Velikoj Britaniji, desnica gubi, ponajviše zbog nedostatka alternativa, ali i nespretnog suočavanja sa novim društveno-ekonomskim izazovima. Na izborima je pobijedila konzervativna stranka čiji je glavni postulat bio ograničavanje socijalne pomoći samo na najugroženije stanovnike. Neokonzervativizam je svoju kritiku bazirao na uvjerenju da su prethodne društvene i političke

vrijednosti (zavisnost, državni intervencionizam, relativizam) uzrokovali kolaps američkog političkog vođstva. Radikalna desnica sastavljena od različitih ekstremnih grupacija (rasisti, fanatici) je smatrala da je reforma američkog društva opravdana iz moralnih razloga. Svi oni zajedno (neoliberali, neokonzervativisti, radikalna desnica) su predstavljali reformu za Reaganove reforme. Iako različiti, neoliberali i neokonzervativci, ipak imaju određeno suglasje kada je u pitanju država blagostanja. Neoliberali zastupaju slobodno tržište, no u određenim okolnostima prihvaćaju državni intervencionizam, dok neokonzervativci prihvaćaju državno uplitanje do granice kapitalizma. Pripadnici nove desnice su smatrali da je država blagostanja kriva za opadanje morala britanskog društva, ali i na pojavu deindustrijalizacije. Transformacija i reforma postojećeg sistema trebala je ograničiti socijalnu pomoć na najugroženije članove društva, smanjiti iznose tih naknada, uključiti siromašne, a radno sposobne na tržište rada, ojačati privatizaciju. Cilj jačanja same privatizacije je bila potpuna obnova engleskog gospodarstva, ali i čitavog društva. No, nekoliko godina nakon implementacije neoliberalne doktrine, počinju biti jako vidljive socijalne nejednakosti. Čak okorjeli kritičari neoliberalizma iznose tvrdnje kako je neoliberalna doktrina i nastala sa ciljem klasnih podjela, te iskazivanja moći. Za vrijeme vladavine Georgea Busha je ukinut porez na bogatstvo, porezi na prihode od novčanih ulaganja su smanjeni, dok su porezi na plaće ostali isti. U Rusiji se, 1990-ih, nakon reformi, javljaju mala i velika oligarhija, Kina također bilježi nesrazmjernu razliku u dohocima nakon što se implementirala sloboda tržišta.

No, zbog čega se onda tako rapidno širila neoliberalna doktrina i ideologija sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, te kako je naišla na plodno tlo u velikom broju zemalja? Odgovore za to možemo potražiti najprije u tadašnjim sferama međunarodnih odnosa. Ratovi koji su obilježili prvu polovicu 20.stoljeća su promijenili, odnosno, ruinirali, dotadašnju ravnotežu snaga u Europi. Robert Cooper, u svojoj knjizi „Slom država. Poredak i kaos u 21.stoljeću“, iz 2009.godine, koja je čak bila proglašena europskom političkom knjigom godine, navodi da međunarodni sustav nakon Drugog svjetskog rata nije bio nikakav novitet, već „... koncentracija i kulminacija staroga Carstva su postala sfere utjecaja supersila, a stara multilaterarna ravnoteža snaga u Europi postala je bilaterarna ravnoteža sveopćeg terora. Na jedan se čudan način povezalo stare sustave – sustav ravnoteže snaga u Europi i sustav carstva izvan nje – da bi se stvorilo nešto slično svjetskom poretku ravnoteže između carstava ili blokova, što je krajnje pojednostavljenije ravnoteže snaga. Hladnoratovske godine bile su razdoblje ratova i napetosti, ali se u pozadini nalazio napredak. On je ostvaren u obliku prešutnog sporazuma, da će Sjedinjene

Države i Sovjetski Savez, kao i njihovi najvažniji saveznici, učiniti sve da se jedna s drugom izravno ne sukobe. U pozadini toga nalazilo se, dakako, nuklearno oružje.“ (Cooper, 2009: 26-27) Razmatrajući rezultate hladnoratovske podjele svijeta, Cooper daje i nama blizak primjer, te konstatira da su raspadi Sovjetskog Saveza i Jugoslavije, „... koji su na različite načine bili hladnoratovska carstva, posljedica pobjede zapadnoga liberalizma i demokracije. Ratovi na tim područjima su bili ratovi demokracije.“ (Cooper, 2009: 29) Državni intervencionizam u domenu ekonomije, te socijalne zaštite jača nakon Drugog svjetskog rata, razni tržišni procesi i poduzetničke aktivnosti su bile pod državnom represijom u vidu raznih političkih i socijalnih ograničenja, te raznim regulativama koje su određivale ekonomiju države. Država je bila vlasnik mnogih ključnih sektora, a bit neoliberalizma je upravo u oslobađanju od tih ograničenja, odmicanja od liberalizma kojeg su kritičari nazvali uklopljeni liberalizam. „Krajem 1960-ih uklopljeni liberalizam počeo se urušavati, i na međunarodnoj razini i unutar nacionalnih ekonomija. Znakovi ozbiljne krize akumulacije bili su sveprisutni. Nezaposlenost i inflacija svugdje su rasle, čime je započela globalna faza „stagflacije“ koja je trajala veći dio 1970-ih. Fiskalne krize različitih država (Velika Britanija, naprimjer, morala je zatražiti pomoć MMF-a 1975-1976.godine) bile su rezultat pada poreznih prihoda uz paralelan rast potrebe za socijalnim izdvajanjima. Kejnzijanske mjere više nisu djelovale. Čak i prije Arapsko-Izraelskog rata i OPEC-ova naftnog embarga 1973., sustav fiksnih tečajeva na temelju zlatnog brentonvudskog standarda raspao se.“ (Harvey, 2013: 17) Dakle, tzv.uklopljeni liberalizam nije više bio dostatan, počeo se urušavati, krajnji rezultati njegovog djelovanja nisu bili obećavajući, te je kao njegova alternativa na scenu stupio neoliberalizam.

Promicanje neoliberalne ideje i širenje neoliberalnog koncepta sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća je izvršeno divergentnim načinima u različitim zemljama. Primjerice, u Čileu je upotrebljena sila. 1973.godine je izvršen državni udar protiv demokratski izabrane vlade Salvadora Allendea, koji je pokrenut od strane poslovne elite pod vođstvom Pinochea. Američke korporacije, CIA i državni sekretar SAD-a Henry Kissinger su bile na njegovoj strani, a udar je bio praćen nasilnim gušenjem društvenih pokreta lijevice, te uzurpiranjem svih pokušaja narodne samoorganizacije. S druge strane, neoliberalna revolucija nakon 1979. godine čije se zasluge pripisuju Thatcher i Reaganu, ostvarena je demokratskim putem, bez ikakve prisile. Dakle, kada se promotre sve opcije naglog rasta i legitimacije neoliberalne ideologije, kolektivnog pristanka na istu, može se zaključiti da su vrlo jake bile ideologije koje su se sa svojim utjecajima prožimale kroz različite segmente društvenog života, bilo da je riječ o

medijima, obrazovanju, zdravstvu, raznim korporacijama, da bi na kraju uspjele osvojiti političku moć i vlast određene države. Kapitalizam sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća su obilježile razne revolucije, posebno studentske, gdje su oni tražili i zahtijevali „... slobodu od roditeljskih, obrazovnih, korporacijskih, birokratskih i državnih ograničenja.“ (Harvey, 2013: 45) Tu je nastupio neoliberalizam, koji upravo insistira na individualizmu, odnosno, na individualnim slobodama i pravima.

Na osnovu svega navedenog, možemo zaključiti da su SAD svojim aktivnostima doprinijele ekspanzivnom širenju neoliberalizma, ali su ujedno i putem ekonomske prinude, masovnih uvjeravanja, vojnim rizicima i prijetnjama uspjele održati njegov kontinuitet. Jako bitni faktori, u tome procesu, pored SAD-a, zasigurno su Velika Britanija, ali i globalne ekonomske organizacije, te multinacionalne korporacije.

U današnjem svijetu korporacije predstavljaju vodeću ekonomsku instituciju, a ujedno i pravnu, budući da je njihovo djelovanje uvjetovano raznim propisima i zakonima. Činjenica je da u današnjem svijetu korporacije imaju znatan i odlučujući utjecaj na aktivnosti i odluke državnih vlasti. Temeljnu ulogu u poticanju razvoja, distribuciji i implementaciji neoliberalne doktrine imaju globalne ekonomske institucije na čelu sa Međunarodnim monetarnim fondom, Svjetskom bankom, te Svjetskom trgovinskom organizacijom. Ekonomska globalizacija je najviše zaslužna za njihov rastući i enorman utjecaj, i to kroz uključivanje nacionalnih ekonomija u međuzavisnu globalnu ekonomiju. Prilikom svoga tumačenja pojma i fenomena korporokratije, Zgodić navodi da korporacije imaju neospornu i planetarnu moć, pri čemu on ističe utjecaj i djelovanje multinacionalnih kompanija, koje u biti vrše represiju i nadziranje svih razina distribucije, od manufakture u zemljama u razvoju, pa sve do zapadnog tržišta. (Zgodić, 2009)

Globalizacija je dovela do toga da se sistem državne vlasti decentralizira, što bi značilo i da se napušta klasični model upravljanja državom, a njegovo mjesto zauzima policentrično upravljanje državom, gdje svi nivoi vlasti, uključujući i niže, ravnopravno učestvuju u donošenju odluka. „Policentrično upravljanje uključuje ne samo višestruke skale regulacionih aktivnosti, nego i širenje privatnih mehanizama upravljanja, pored državnih.“ (Šolte, 2009: 217) . Sav taj proces upravljanja državom predstavlja svojevrsnu sintezu globalizacije, neoliberalizma, te utjecaja i moći multinacionalnih korporacija. Kako i profesor Fejzić to navodi, te pobliže definira: „Višedimenzionalni model političkog upravljanja zasnovan je na politici neoliberalnog, ili, preciznije rečeno, korporacijskog korporativizma. Ovaj model korporativizma radikalno je

inovirao i izmijenio milje političkog. Utemeljen je na kooperativnom paktu države i aktera kapitala – prije svega velikih multinacionalnih korporacija – u procesu donošenja političkih odluka. Apologira neoimperijalističku intenciju predstavnika kapitala koji pokušavaju uzurpirati sferu državne vlasti. Ideologija korporacijskog korporativizma favorizira saradnju reprezentanta kapitala – iako nemaju demokratski legitimitet – i državne vlasti, odnosno, odobrava njihovo partnerstvo u reguliranju političkog procesa, predlaganja i donošenja zakona, te provođenja usvojenih politika. Različiti predstavnici kapitala – u koje se mogu svrstati međunarodne financijske institucije, velike komercijalne banke i multinacionalne korporacije – ne posjeduju demokratsku legitimaciju za kreiranje javnih politika zato što, recimo, ne podliježu izbornoj demokratskoj proceduri, nisu direktno odgovorni javnosti za svoje postupke, te zbog toga što se, uzmimo, ne ponašaju u skladu sa zahtjevima ideje općeg dobra. Prema tome, teorija korporacijskog korporativizma suprotstavljena je konstitucijskim načelima demokratskih režima vlasti. Državu koja je zasnovana na doktrini korporacijskog ili neoliberalnog korporativizma, u pravilu označavamo kao neoliberalnu, ili pak, korporacijsku državu. Takva država je u potpunosti distancirana od etatičkog koncepta upravljanja ili, bolje rečeno, privržena je policentričnom modelu upravljanja državom. Donošenje političkih odluka u Europskoj Uniji, na primjer, ima atribucije policentričnog upravljanja zato što u procesu političkog odlučivanja participiraju državni i nedržavni akteri.“ (Fejzić, 2016: 17-18) Dakle, današnja, suvremena politička moć i vlast je pod potpunom ingerencijom i utjecajem neoliberalizma i, povezano sa tim, neoliberalne ekonomije. To bi značilo da je uloga državne vlasti značajno reducirana, ponajviše zbog njenog međudjelovanja sa multinacionalnim korporacijama i međunarodnim financijskim organizacijama. Već smo naglasili da su međunarodne korporacije odlučujuća stavka u međunarodnoj ekonomiji, te u procesu donošenja odluka u političkom smislu. U policentričnom upravljanju državom, korporacije su te koje najviše i najdjelotvornije učestvuju u sistemu političkog upravljanja, iako uopće nemaju demokratski legitimitet za donošenje političkih odluka. No, njihova je moć, bilo ekonomska ili politička, ogromna, i u većini slučajeva, planetarna. Samim time i kapitalizam se više ne referira na svoje izvorne odrednice, budući da u vremenu neoliberalne globalizacije, više se ne referira na ekonomski sistem, već i na politički. Time se vrši i urušavanje demokracije, u čemu jako bitnu ulogu imaju usklađene aktivnosti „... državne vlasti i korporacije, i to konzistentnim objektivacijama neoliberalne politike sveopšte privatizacije svijeta rada, društva i života.“ (Zgodić, 2009: 247) Sustavno, vrši se „... ozbiljenje politike proliberalne privatizacije svega prirodno i socijalno bivstvujućeg na načelima privatnog posjedovanja.“

(Zgodić, 2009: 247) Korporacije preuzimaju javnu vladavinu i uz pomoć same vlasti tih država, kroz međusobnu participaciju, ali i različite metode represije, posebno prema radničkoj klasi. Štetnost takvog korporacijskog djelovanja se, pored devalvacije državnog suvereniteta, ogleda i u izbjegavanju poreza što posljedično uništava svaki oblik društvene solidarnosti. Svoj dominantni utjecaj nad državama korporacije ostvaruju uz pomoć svjetskih financijskih institucija: Svjetske banke, Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske trgovinske organizacije, a one su ujedno i ključni implementatori neoliberalne doktrine. Međunarodna organizacija MMF je osnovana sa ciljem pružanja financijske i tehničke pomoći, ali i nadziranja globalnog financijskog sistema. Financijska pomoć se odnosi na kredite i zajmove zemljama članicama MMF-a, no pod uvjetima prilagodbe i restrukturiranja. Pojam tehničke pomoći se odnosi na profesionalnu i stručnu pomoć zemljama članicama MMF-a, a pri kreiranju monetarne i financijske politike. Tu se najlakše može sagledati neoliberalni karakter Međunarodnog monetarnog fonda, te se s tim u vezi navodi da je neoliberalna država „država natjecanja, država tržišta, oblik države u kojoj politika slijedi logiku kapitala. Taj oblik države, da tako kažemo, nosi naznaku - odobrio MMF -. Početkom 21.stoljeća MMF nadzire gospodarsku politiku barem svake treće „suverene“ države na Zemlji.“ (Beck, 2004: 331-332)

MMF se osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, u samom jeku neoliberalne doktrine, pridružio njenim idejama i postulatima, te ih počeo zagovarati i zastupati. Mnogi utjecajni neoliberalni teoretičari danas su na vodećim pozicijama u obrazovanju, medijima, u ključnim državnim institucijama, ali i u Međunarodnom monetarnom fondu, te Svjetskoj banci i Svjetskoj trgovinskoj organizaciji. Samo instaliranje neoliberalne doktrine u državama članicama se dešava nakon što je Volckerov šok (pozajmice njujorških investicijskih banaka) doveo Meksiko u situaciju da ne može isplatiti dug. Tada je američka administracija, na čelu sa Reaganom, pronašla način za otplatu duga, no, zauzvrat je tražila neoliberalne reforme. „ Ta vrsta tretmana postala je standardnom nakon onoga što Joseph Stiglitz naziva „čišćenjem“ MMF-a od svih kejnzijanskih utjecaja 1982.godine. MMF i Svjetska banka tada postaju centrima propagiranja i provedbe „slobodnotržišnog fundamentalizma“ i neoliberalne ortodoksije. U zamjenu za restrukturiranje duga od zaduženih se zemalja tražila implementacija institucionalnih reformi poput rezanja socijalnih izdvajanja, fleksibilnijih zakona o tržištu rada i privatizacija. Tako su izumljene „strukturalne prilagodbe“. Meksiko je tako postao jedna od prvih država koja je dospjela na, s vremenom sve duži, popis zemalja s neoliberalnim državnim aparatom, rasprostranjenih preko cijeloga svijeta.“ (Harvey, 2013: 33) Iz ovoga se može zaključiti da jake i

moćne države i međunarodne organizacije vrše represiju dužnika da sav teret otplate snose sami, čime se proptno isključuje društvena solidarnost. Neoliberalna politika postavlja i nova pravila i uvjete, a vezano za članstvo u Međunarodnom monetarnom fondu i Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, i to kroz otvaranje tržišta kapitala. Primjera radi, u vrijeme Azijske krize 1997-1998. godine države koje nisu otvorile svoja tržišta kapitalu (Tajvan i Kina) manje su ispaštale od onih koje su to učinile (Tajland, Indonezija, Filipini i Malezija). No, javljanjem kriza poput nezaposlenosti, javlja se MMF sa svojim mjerama štednje poput ukidanja subvencija na hranu i gorivo, što je za posljedicu imalo katastrofalne posljedice, a koje su američko ministarstvo financija i MMF pripisali prevelikom državnom intervencionizmu, te korupciji u unutarnjoj politici država. Neke države, poput Južne Koreje, uspjele oporaviti nakon krize iako su odbile MMF-ove savjete o prilagodbi financijskog i industrijskog sustava. No, unatoč tome, ipak se i dalje insistira na neoliberalizaciji. Joseph Stiglitz vrši eksplanaciju takvog zahtjeva na način da: „MMF je azijskim zemljama prvo rekao da otvore svoja tržišta za vrući novac u potrazi za kratkoročnim investicijskim prilikama. One su to učinile i kapital ih je naglo preplavio, ali se isto tako naglo opet povukao. MMF je zatim rekao da treba dizati kamatne stope i rezati proračunske troškove, što je prouzročilo duboku recesiju. Vrijednost imovine je počela padati, a MMF je pogođene zemlje silio da imovinu prodaju i po cijenama totalne rasprodaje... Prodaju su obavljale one iste financijske institucije koje su povukle svoj kapital i time izazvale krizu. Iste su banke zatim ubirale visoke provizije za prodaju poduzeća u poteškoćama ili za njihovo razbijanje, kao što su krupne provizije uzimale i kada su strani kapital prvotno usmjerile u zemlju.“ (Stiglitz, 2013: 96-97) Dakle, evidentno je da su sve aktivnosti MMF-a i Svjetske banke neizostavan dio neoliberalne doktrine, uključujući i deregulaciju, te mistifikaciju tržišta. One su u suradnji sa transnacionalnim korporacijama glavni činioci višedimenzionalnog upravljanja državom. Bitno je naglasiti da ta suradnja uopće nema demokratski legitimitet, tako da primjerice, vrlo mali broj ljudi je upoznat sa načinom na koji funkcionira Međunarodni monetarni fond. Nerazvijene i slabije razvijene države su u potčinjenom položaju odmah nakon što prihvate politiku strukturalnog prilagođavanja nametnutu od strane međunarodnih financijskih organizacija. Budući da te države nemaju neku alternativu u prevazilaženju budžetskih i monetarnih problema, one su primorane pristati na nepovoljne kreditne uvjete koji su im zaokruženi u obliku strukturalnog prilagođavanja. Posljedice takve autoritarne politike se vide tek nakon što ista bude provedena u djelo, što bi u pojašnjenom smislu značilo: „Iako je evidentno da politika strukturalnih prilagodbi producira socijalnu atomizaciju, politički kaos i ekonomske probleme,

ipak, vašingtonske institucije permanentno je promoviraju i populariziraju kao spasonosnu politiku - što itekako odgovara apologetama korporacijskog imperijalizma - koju države trebaju prihvatiti u cilju spašavanja vlastitih ekonomija od krize. Drugim riječima, država koje zahvati financijska kriza – uz novčanu pomoć i nove kredite – navedene financijske organizacije obavezno prodaju neoliberalnu ideologiju, tj.države se moraju obavezati da će provesti privatizaciju i, uz to, ekonomsku aktivnost uskladiti s načelom slobodne trgovine.“ (Fejzić, 2016: 103-104) Države, dakle, u krajnjoj nuždi ulaze u kreditne procese sa financijskim institucijama, a koje, opet, zbog odsustva demokratskog legitimiteta, netransparentnosti u radu, i tajnih financijskih planova, bivaju nepoželjni ekonomski partneri u globalnoj politici i ekonomiji.

Svjetska trgovinska organizacija je jedna od najmoćnijih financijskih institucija. Orijentirana je također ka tržištu, uspjela je smanjiti nadležnost državne vlasti, te time omogućila jačanje moći multinacionalnih kompanija. Njena glavna odrednica je slobodna trgovina na globalnom nivou, te ona, iako uopće ne posjeduje demokratski legitimitet, ima ogromnu moć i može ugnjetavati i poništavati nacionalna zakonodavstva. Da bi se sproveda neoimperijalistička politika, jako je bitna uska suradnja između multinacionalnih korporacija, međunarodnih organizacija, te makroregionalnih institucija. Primjerice, iako Ujedinjene nacije imaju zadatak da utiču na sve društvene nivoe, „... ipak, ova planetarna organizacija nije uspjela staviti pod nadzor ekspanzivni korporacijski imperijalizam zbog čega snosi direktnu odgovornost za štete koje on producira. Regulacijsku politiku Ujedinjenih naroda u sferi ekonomije i krupnog biznisa destruirao je i u potpunosti onesposobio moćni korporacijski lobi u posljednjim decenijama dvadesetog stoljeća. Pored Ujedinjenih nacija korporacijski kolonijalizam konformistički odobrava i Američka agencija za međunarodni razvoj (USAID). Bolje rečeno, ova humanitarna agencija prećutno odobrava i favorizira prakse biotehnoškog imperijalizma koji korporacijskom biznisu osigurava ogroman profit.“ (Fejzić, 2016: 106-107) Dakle, međunarodne organizacije, neoliberalne vlade, te multinacionalne korporacije, jako često otvoreno surađuju i podržavaju razne biotehnoške procese, a sve sa glavnim ciljem dobijanja veće moći i ekstra profita. Oni imaju jak utjecaj na globalnu, regionalnu i lokalnu politiku, jer su sa svojom moći koja je i ekonomskog i političkog karaktera, upletene u sve pore države kao institucije. Iako nisu demokratski legitimni, niti posjeduju izbornu validnost, redovno se pojavljuju kao ravnopravni akteri u upravljanju državom u doba neoliberalne globalizacije. Političko globaliziranje svijeta se može osjetiti u svim današnjim demokratskim državama. Dešava se da tradicionalne nadležnosti države iz vremena vestfalske političke epohe polako nestaju, a njihovo mjesto zauzimaju policentrizam, liberalizam,

transnacionalizam. Ta suvremena, policentrična država, zasnovana je na miroljubivom realizmu. Kako profesor Fejzić pobliže objašnjava: „Suvremena, policentrična država uglavnom slijedi i preferira logiku realističnog pacifizma – radi na sistematskom razvijanju odnosa sa drugim državama i akterima politike, iako neki od njih imaju izražene neprijateljske namjere prema njenom političkom integritetu – dok je vestfalska država više preferirala autarhiju u ekonomskoj i političkoj sferi – zbog čega je teže sticala političke prijatelje, ali je zato uspješnije kontrolirala i obuzdavala pragmatične namjere političkih neprijatelja – što ove političke zajednice čini u potpunosti različitim. Ipak, ne treba ignorirati činjenicu da je politička kultura stare države imala izražen podanički tonalitet zbog čega se ne bi mogla efikasno nositi sa izazovima i zahtjevima multikulturalizma i interkulturalizma u doba globalizacije.“ (Fejzić, 2018: 334) Policentrične države bi trebale iznaći rješenja za izgradnju neovisnog sistema vlasti, koji bi uspio nadoknaditi izgubljenu autonomiju, a ujedno pomogao da se izvrši osamostaljenje od globalnih centara ekonomske moći. Samim time, potrebno se distancirati od neoliberalne politike, jer samo je tako moguće obezbijediti napredak u ekonomiji i politici. Današnja socijalna država je destruirana od strane neoliberalnog trijumfa, i to na način da su socijalne intervencije države u znatnoj mjeri umanjene, a nivo kvalitete života se mjeri interesima tržišta, što ujedno i opstruira društvenu solidarnost. Destruiranje socijalne države ne traje od jučer, već se javlja upravo sa progresijom neoliberalne doktrine sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Insistiralo se na likvidaciji radničkog kapitala, ali i zakonskih regulativa koje bi štitile radnike, te provođenju reformi koje vode ka destrukciji države blagostanja. „U tim procesima veliku odgovornost ne snose samo korporacijski i poslovni krugovi nego i intelektualci liberalne desnice i ljevice u cijeloj Europi. Oni su širili liberalnu propagandu i artikulirali je oko mitske ideje prevlasti tržišta nad državnim i javnim inicijativom u pogledu vođenja ekonomske politike. Ista je propaganda desetljećima nastojala diskreditirati svaki oblik političke alternative neoliberalnom jednoulju, i to tako što ga je prikazivala kao arhaični relikv kolektivism ili rigidnog socijalizma. Na taj su način stvorene predrasude da je „država blagostanja“ najviše odgovorna za zaduživanje i da javna poduzeća nisu kompetitivna u sklopu globalnoga tržišta, koje bi trebalo ostvariti univerzalni gospodarski i društveni sklad.“ (Vujić, 2014: 531-533) Time dolazimo do zaključka da sustavna destrukcija socijalnih država u biti predstavlja uzrok za stvaranje slobodnog, globaliziranog tržišta. A što se tiče globalnog nivoa, opstruiranje socijalne države se dešavalo uporedo sa porastom javnog duga, i u jednu ruku, to je bilo jako plodno tlo za ekspanziju moći društvene oligarhije. A sama restauracija klasne moći je jedna od misli vodilja neoliberalne doktrine.

No, unatoč svemu, iako konstantno raste uticaj spoljašnjih aktera moći, smatra se da država mora zadržati svoju ulogu u socijalnoj sferi, odnosno, država mora biti ta koja će svojim građanima obezbijediti egzistencijalne uvjete.

3.2. Kapitalistička ekonomija i tržišni fundamentalizam kao prijetnje politike blagostanja

Utemeljitelj ekonomske znanosti, Adam Smith, 1776. godine prvi uvodi osnovno načelo kapitalističkog modela, a to je da nacija postaje bogata ukoliko svaki pojedinac uspijeva za sebe i svoje osobne potrebe ostvariti ekonomski boljitak. Zastupanjem svojih vlastitih interesa, pojedinac zastupa i interese društva. Dakle, Smith smatra da su osobni interesi ujedno i izvor općeg blagostanja. No, to se jedino može postići ukoliko pojedinac uživa potpunu slobodu, zastupanjem principa laissez-faire – što bi označavalo slobodnu trgovinu i slobodno poduzetništvo. Pored Smitha, David Ricardo i Jean Baptiste Say su ključni teoretičari ideje o kapitalizmu. Ricardo je zastupao „željezni zakon nadnica“ prema kojem su nadnice radnika bile dostatne za minimum uvjeta neophodnih za život. A francuski ekonomist Jean Baptiste Say je uveo zakon o automatskom uspostavljanju i održavanju makroekonomske ravnoteže. To bi označavalo stvaranje ravnoteže između ponude i potražnje na slobodnom tržištu, i to na način da se može kupiti sve ono što se proizvede. No, dolaskom moderne industrijske revolucije, stvara se potreba za većom tehnološkom osnovom, te odgovarajućim ideologijama. Čak jedno cijelo stoljeće prije početka industrijske revolucije, ističe se francuski filozof René Descartes koji ustanovljuje osnovne ideje i postulate samog pojma i značenja revolucije. Tako je osamnaesto stoljeće, vođeno Descartesovom ideologijom, bilo doba prosvjetiteljstva, doba vladavine razuma, gdje je sve što nije racionalno i razumno, uključujući ljudske osjećaje, religioznost i empatiju, proglašavano ništavnim. Francis Bacon, drugi istaknuti filozof, utemeljitelj postulata novog industrijskog doba, proglasio je indukciju, tj. empirizam jedinom ispravnom i validnom znanstvenom metodom. Bitan doprinos ideologiji kapitalizma također je ponudio engleski filozof Thomas Hobbes sa svojom osnovnom premisom da je čovjek čovjeku vuk. Time su osnovna obilježja industrijske revolucije postala individualizam, racionalizam, empirijalizam i materijalizam. No, unatoč svemu tome, još je nedostajala određena paradigma i nit, a koja bi pokrenula industrijsku revoluciju i kapitalizam. Preokret se desio tehnološkom revolucijom,

1765. godine, izumom parnog stroja, i izumom stroja za pređenje, 1770. godine. Dešava se nagli razvitak tekstilne industrije, a i drugi proizvodni sektori se počinju naglo ekspanzirati, počevši u Engleskoj, da bi se poslije proširilo na cijeli svijet. Time 19. i 20. stoljeće postaju sinonimi za ekspanziju industrijske civilizacije. No, ubrzo izlaze na površinu negativne socijalne i ekonomske posljedice i konotacije kapitalističkog poretka, što se prije svega ogleda u brutalnoj i nehumanoj eksploataciji radne snage, iskorištavanja djece za rad i slično. Ubrzo se javlja otpor izrabljivanih i iskorištavanih radnika, ali i kritičari kapitalističke eksploatacije, te teoretičari i glasni zagovornici novog društvenog, socijalističkog uređenja. Najpoznatiji i najdominantniji kritičar kapitalističkog društvenog uređenja bio je Karl Marx, koji je odmah upozorio na kontradiktornu prirodu kapitalizma, a koja se ogleda u činjenici da su nove tehnologije u proizvodnji socijalnog karaktera, no ujedno su u rukama privatnih vlasnika kapitala, što neizbježno vodi do klasnih sukoba. Dakle, Marx priznaje neospornu važnost kapitalizma u pogledu razvijanja proizvodnje, no ujedno smatra kako je dohodak nepravedno raspoređen, što vodi do povećanog broja nezaposlenosti i stvaranju monopola, a što u konačnici vodi do propasti kapitalizma. Marxove teorije i ideje su imale ključan utjecaj na društvena i politička zbivanja u 19. i 20. stoljeću. Njemački kancelar, Otto von Bismarck, zbog bojazni od radničkih pobuna, vođenih Marxovim idejama, po prvi put u povijesti donosi zakone iz socijalnog osiguranja u slučaju bolesti, nesreće na radu i starosti. Njegov primjer uskoro slijede i druge europske zemlje. No, usprkos radničkom otporu i kritičarima kapitalizma, on se neprestano širio i prosperirao, zahvaljujući prije svega nenadmašnoj želji za ostvarenjem što većeg profita i moći. Konstantno bogaćenje kapitalističke klase je eksplanirano tezom o socijalnom darvinizmu, čiji je utemeljitelj engleski filozof Herbert Spencer. On je zastupao ideju da je bogaćenje prirodna pojava nastala na osnovu urođene superiornosti, da su bogataši bogati samo zato što više vrijede po samom rođenju, te da nitko, ni država, nema pravo da se miješa u način njegova stjecanja. Smatrao je da bilo kakva vrsta pomoći siromašnima sprečava prosperitet ljudske vrste, i da siromasi moraju biti natjerani na rad. U zapadnim zemljama 19. stoljeća bilo je rasprostranjeno mišljenje da su siromaštvo i bijeda neizbježni. No, izvan socijalističkih krugova, postojala su drugačija mišljenja iznošena od strane priznatih kritičara kapitalizma. Tu se definitivno ističe engleski ekonomist John Maynard Keynes, a čije će ideje izazvati najveće promjene u kapitalističkom sustavu. Njegov glavni postulat je bio da je jedino država u mogućnosti spasiti neko gospodarstvo od krize i to na način da javnim financiranjem iz državnog budžeta stimulira potražnju i zapošljavanje. Period od Velike ekonomske krize tridesetih godina 20. stoljeća, pa sve do osamdesetih godina 20. stoljeća

je obilježen državnim intervencionizmom, odnosno, zlatnim dobom države blagostanja. To se najbolje može opaziti u naglom porastu udjela državnih prihoda u ukupnom domaćem bruto proizvodu, u najvećem broju slučajeva na 40% do 50%. Država blagostanja je, unatoč otporima raznih poslovnih elita, postala glavno obilježje zapadnih kapitalističkih društava sve do osamdesetih godina 20. stoljeća, kada je na društvenu i političku scenu ponovno trijumfalno ušetala ideja „laissez-faire“ filozofije, te se uporedo sa njom javile neoliberalističke ideje i tržišni fundamentalizam.

Kao što smo već prethodno naveli, u neoliberalnoj ekonomiji multinacionalne korporacije postaju nit vodilja na gospodarskoj sceni, i time imaju prevashodan utjecaj na globalno gospodarstvo, ali i na degradiranje socijalne države. Na takav poredak i jačanje moći korporacija, mnogo je utjecala informatička revolucija, što je ujedno značilo i globalnu kompjuterizaciju financijskih, komunikacijskih, proizvodnih i upravljačkih procesa. Ta je revolucija znatno povećala i učvrstila ulogu korporacija, omogućivši im nezaustavljiv rast i utjecaj na sve društvene i političke procese. Njihova participacija u upravljanju državom je neupitna, iako nemaju izborni i demokratski legitimitet, ali predstavljaju najznačajnije privatne subjekte u policentričnom upravljanju državom. Korporacije smatraju da imaju neumitno pravo na monopol u globalnoj ekonomiji naspram nacionalnih vlada. Stuart Sim to označava kao korporacijski fundamentalizam, te nagovještava mogućnost da „... nacionalna država postane zališna – što zagovornici takozvane „hiperglobalizacije“ žele ostvariti što brže.“ (Sim, 2006: 120) Transnacionalne kompanije imaju intenciju preuzimanja svih značajnih uloga države, što bi značilo da dosadašnje klasične vidove države žele pretvoriti u korporacijske države. Ekspanzija moći transnacionalnih kompanija je direktna posljedica globalizacijskih procesa, a one su u potpunosti izvršile implementaciju postulata neoliberalne ideologije. Time vođeni, pri instaliranju u demokratske režime, često se služe raznim autoritarnim metodama, a na toj osnovi čvrsto stoji i korporacijski imperijalizam, kao klasični antipod demokracije. Budući da je glavna politika neoliberalna politika strukturalnog prilagođavanja, oni su uspjeli uspostaviti demokratska ograničenja, upravo uz pomoć korporacija. Kako profesor Fejzić uočava, olakotna okolnost im je bila ta što neoliberalna globalizacija „... omogućava akterima koji nemaju demokratski legitimitet da participiraju u procesu donošenja političkih odluka. Uz to, savremena demokratija dovedena je u opasnost i zbog toga što je ekonomska globalizacija progresivnija, dinamičnija i efikasnija od političke globalizacije. Drugim riječima, ekonomska dimenzija globalizacije dominira i zasjenila je njenu političku dimenziju.“ (Fejzić, 2016: 52) Korporacije se, u ostvarivanju svojih ciljeva, ne libe koristiti razne

tehnike i načine zastrašivanja, pa im pri tome jako često izostaje empatija za društvo, socijalna pravda, društveni moral, te redovno kršenje zakona, a sve zarad ostvarenja profita i moći. Jasno je da je korporacijski imperijalizam suprotstavljen demokraciji, te doprinosi ugrožavanju i degradiranju samog izbornog procesa parlamentarne demokracije. Provođenje demokracije i njenih načela transparentnosti, jednakosti i autonomije, danas je u jako podređenom položaju i na nezavidnom nivou. Šolte u svojim premisama o demokraciji jasno iznosi njena načela, a to su : „Prvo, javnost donosi demokratske odluke kolektivno, zajedno, kao grupa. Drugo, svi pojedinci kvalifikovani za učestvovanje u demokratskom upravljanju većine rade tako na jednakoj osnovi, sa ekvivalentnim mogućnostima učešća. Treće, ljudi se angažuju u demokratskim aktivnostima kao autonomni sudionici: oni nisu prinuđeni da učestvuju u odlučivanju ili da zauzimaju određene položaje. Četvrto, demokratija se sprovodi na otvoren i transparentan način, gdje svako ko je uključen može da vidi koje se odluke donose i na koji način. Peto, demokratija znači odgovornost, kao i prvo: ona kombinuje mogućnosti i obaveze, slobode i odgovornosti. Sve u svemu, dakle, demokratija preovlađuje kada sudionici javnosti određuju – kolektivno, ravnopravno, slobodno, otvoreno i odgovorno – politike koje oblikuju njihovu zajedničku sudbinu.“ (Šolte, 2009: 348) Iz prethodno navedenog može se zaključiti da moderno, savremeno društvo i moderna socijalna država imaju upravo problem sa implementiranjem demokratskih načela, budući da je neoliberalna globalizacija producirala ogromne promjene u načinu upravljanja državom.

Politika se etablira i ostvaruje tajnim dogovorima između korporacija i predstavnika vlasti, što ojačava političku moć samih korporacija, a ujedno ih oslobađa bilo kakve odgovornosti prema građanima. Dakle, u doba vladavine neoliberalne globalizacije, političke i državne odluke ne tiču se samo izabраниh predstavnika vlasti, već i brojnih nepolitičkih i nedemokratskih aktera vlasti. Korporacije sustavno vrše degradiranje demokracije, dok sami građani uopće nisu upoznati sa njihovim radom i hijerarhijom. Profesor Fejzić primjećuje kako slabo razvijene zemlje „... proživljavaju neslobodnu i podređenu socijalnu egzistenciju zbog ekonomsko-korporacijske kolonizacije koju su im smišljeno nametnuli predstavnici korporacijskog kapitala i međunarodne finansijske institucije. Drugim riječima, nakon što nerazvijene i slabije države prihvate politiku strukturalnog prilagođavanja koju im obavezno serviraju međunarodne finansijske institucije – uz aklamacijsko odobravanje velikih korporacija – obično postaju dezorijentirani i bezperspektivni ekonomski znanstvenici sa okrunjenim ekonomskim suverenitetom.“ (Fejzić, 2016: 101) Kako raste uticaj neoliberalne ideologije i korporacijskog imperijalizma, tako se država povlači iz javne

sfere. No, Zgodić, citirajući Vulina, vrši opasku navodeći da „... ako se, sa recepcijom ideologije neoliberalizma, država povlači iz javne sfere, ne povlači se s tom recepcijom i iz privatne sfere kapitala: naprotiv, ona je voljom i interesima korporokracije involvirana u tu sferu pa otuda spoznajno tačno figurira uvid: Konkurencija i rivalstvo ne pojavljuju se toliko između države i korporacije koliko između korporacije koje se otimaju za uticaj države na državu i za njene subvencije. Ne samo što su država i korporacije postale partneri; u ovom procesu svaka strana je počela da oponaša funkcije koje istorijski pripadaju onoj drugoj. Korporacijsko preuzimanje javnih sfera dovodi do „... dekadencije izvornih ingerencija, kompetencija i svrha same demokratske države.“ (Zgodić, 2009: 248) Iz toga proizilazi kako država, pod krinkom raznih reformi i strukturalnih prilagođavanja, vremenom gubi svoju neovisnost i suverenitet, ali i znanja i kompetencije u poslovima gdje je bila dominantna, a koji se sada daju u koncesiju privatnim licima. Korporacije sustavno vrše uništavanje demokratskih temelja u vidu socijalne pravde, javnog dobra, na kojima se i zasnivao porezni svijet. Beck time uočava kako su „...poduzeća otkrila kamen bogatstva. Nova čarobna formula glasi: kapitalizam bez rada , plus kapitalizam bez poreza.“ (Beck, 2003: 15) Korporacijski imperijalizam naročit utjecaj ima u zemljama tranzicije, budući da je stabilnost političkih i ekonomskih sustava ovih država u velikoj mjeri određen voljom međunarodnih finansijskih institucija. To predstavlja plodno tlo za multinacionalne korporacije koje ubiru veliki dio kolača u privatiziranju državne imovine ili koncesije prirodnih resursa. Procesi tranzicije zemalja u razvoju uglavnom su negativni, o čemu svjedoči i Fejzić, kada kao konkretan razlog navodi da „... finansijski aranžmani koje potpisuju s njima, ustvari, ne donose planirane rezultate, već na duge staze destabiliziraju njihov politički i ekonomski sistem. Radikalne reforme koje moraju provesti tranzicijske države, kako bi liberalizirale odnose u državi, društvu i ekonomiji, nerijetko izazivaju nekontrolirane socijalne nemire koji obično nastaju kao rezultat progresivnih mjera štednje i reducirane javne potrošnje – na što državne vlade tranzicijskih demokratija često pristaju pod prisilom i diktatom međunarodnih finansijskih organizacija, a kako bi osigurale neophodna finansijska sredstva.“ (Fejzić, 2015: 23) Daljim radnjama i zahtjevima međunarodnih organizacija, dešava se upravo da slabi moć sindikata i radničkih organizacija, što i profesor Fejzić navodi kada tvrdi: „ Sistem političkog upravljanja u ovim režimima vlasti zasnovan je na pravilima neoliberalnog, odnosno, korporacijskog korporativizma – u kojem u netransparentnoj partnerskoj saradnji aktera kapitala i državne vlade reguliraju politički proces, a da pritom nerijetko uopće ne uključuju radničke organizacije u upravljanje.“ (Fejzić, 2015: 23) Korporacijski imperijalizam je tako najviše zastupljen u

demokratskim režimima vlasti čime se sustavno vrši uzurpacija državne vlasti od strane aktera kapitala, koji, iako nisu demokratski i izborni legitimirani, konstantno sudjeluju i ravnopravno odlučuju o državnim pitanjima. Time možemo zaključiti da se tranzicijske zemlje nastoje prisilno neoliberalizirati, uz svesrdnu pomoć radikalnih ekonomskih, političkih i društvenih reformi, a koje direktno uzurpiraju demokraciju, noseći sa sobom negativne posljedice poput pada kvalitete života i siromaštva. Kapital je glavno sredstvo uz pomoć kojeg moćne korporacije vrše sustavne ucjene demokratskih predstavnika vlasti, te time uspijevaju izvršiti svoje ciljeve poput odlučivanja u političkoj i društvenoj sferi jedne zemlje. Konstantna težnja neoliberalizma za profitom i moći mu pridaje „... socijaldarvinistički karakter, ali i mentalitet tržišnog fundamentalizma.“ (Fejzić, 2016: 32) Sam po sebi je osoben jer vjeruje u nepogrešivost slobodnog tržišta, privatizaciju svega postojećeg, te ne vrši nikakvu regulaciju djelatnosti aktera kapitala i multinacionalnih korporacija. Neoliberalna ekonomija, temeljena na fundamentalističkoj viziji slobodnog tržišta, često producira socijalne nemire i posljedično tome osiromašuje države, povećava financijsku nestabilnost i ekonomske nejednakosti. Ona na sve načine, kroz razne vrste prisila i manipulacija, pokušava preuzeti prevlast nad politikom. Tržišni fundamentalizam najplodnije tlo nalazi u manje razvijenim društvima, kako to Fejzić apostrofira, te se javlja kao „... posljedica ekonomske zavisnosti ili oskudice, zbog čega su građani nerijetko skloniji prihvaćanju svjetonazora radikalnih ideologija – poput rasizma, vjerskog fundamentalizma, nacifašizma ili militantnog nacionalizma – čije ideje obično nastoje implementirati kao atomizirani, asocijalni i alijenirani pojedinci – putem političkog nasilja, ili, pak, uz upotrebu terorističkih metoda.“ (Fejzić, 2018: 343) Budući da neoliberalna globalizacija konstantno insistira na jačanju moći i kapitala, ona se ne suspreže ni od ratova, materijalnih razaranja, progona i ubojstava, jer je prvenstveno vođena krilaticom: „Profit je sve, sve ostalo je ništa.“ Negativne konsekvence tržišnog fundamentalizma vidi i Sim, kada navodi: „Tržišni se fundamentalizam može smatrati današnjom ekonomskom paradigmom. Čak i ako se ne primjenjuje u svojem najčistijem obliku potpuno nereguliranog tržišta, on je i dalje ideal na kojem većina zapadnih vlada temelji svoju ekonomsku politiku, a zasigurno je model koji primjenjuju Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka u svojim odnosima sa državama svijeta. Njegov utjecaj na globalnu politiku je nemjerljiv, i kako tvrde mnogi, najvećim dijelom negativan.“ (Sim, 2006: 106) Thomas Piketty također dijeli isto mišljenje, te uočava: „Nametanje neoliberalnih mjera i politika u mnogim zemljama uspostavljeno je kroz državne udare, ratove i slom dotadašnjeg tržišta što je impliciralo stanje šoka. Cjelokupan splet događaja iniciran

neoliberalnom primjenom doveo je do imovinske nejednakosti u cijelom svijetu, koja danas predstavlja veliki izazov. Prevelika raspodjela dohotka i koncentracija bogatstva dovela je do negativnih ekonomskih i socijalnih posljedica u kojima kapitalizam ne može da funkcioniše.“ (Piketty, 2014: 62) Slobodno tržište koje je usmjereno samo na profit i moć u konačnici mora stvarati probleme i socijalnog i političkog karaktera. Tržišni fundamentalizam zajedno sa patološkom potrošnjom, odnosno, konzumerizmom, predstavljaju odrednicu današnjeg neoliberalizma, a oni zajedničkim snagama vrše regulaciju odnosa u svijetu. Novac i financije danas imaju dominantnu ulogu, a posebno pri načinu funkcioniranja samih država, te se neprestano radi na povećanju proizvodnje, kapitala i trgovine. Stalna želja za moći, kapitalom i dobiti, kojom je vođen tržišni fundamentalizam, vodi i do „... neobuzdane težnje za sve većom potrošnjom, degradacije tradicionalnih vrijednosti solidarnosti, urušavanja kvalitete obrazovanja, zdravlja i socijalne sigurnosti, uništavanja okoliša i drugih, za društvo, nesagledivih posljedica.“ (Žakman i suradnici, 2016: 43) Konzumerizam uvijek djeluje u sferi neoliberalizma, te s tim u vezi promovira društvo nejednakosti, kao što potvrđuje i profesor Fejzić navodeći da: „Savremenim režimima vlasti koje imaju izražen netokratski karakter – radi se o informacijskim društvima zasnovanim na konzumerističkim osnovama – upravljaju predstavnici krupnog biznisa i korporacijskog kapitala. To su, u pravilu, društva nejednakih zato što u njima samo određen broj ljudi može pratiti konzumeristički diktat kupovine.“ (Fejzić, 2016: 36) Stoga bi tržište ipak trebalo imati jedan vid socijalne dimenzije, prema kojoj bi se nastojalo ići ka političkoj stabilnosti. Činjenica je da neoliberalno učenje tržišnog fundamentalizma vodi do erozije socijalne države, rušenja socijalističkih država, ali i socijaldemokratskih vidova kapitalizma. Konsekvence su takve da je došlo do masovne nezaposlenosti, ali i nesagledivih ekoloških i zdravstvenih problema i katastrofa. U praksi se pokazalo da države koje slijede neoliberalnu ideologiju, te koje se zadužuju u Međunarodnom monetarnom fondu i Svjetskoj banci, ali i drugim moćnim kapitalističkim institucijama, idu direktno u sopstvenu totalnu eroziju.

Budući da nejednakost prevladava u današnjem svijetu, te ispoljava različite animozitete, potrebno je preusmjeriti socijalne politike država, a na način da ublaže same nejednakosti i naravno da se drže osnovnih principa socijalnog kapitalizma. Sama socijalna država se kroz jačanje neoliberalne ideologije, degradirala i erodirala, te je stoga potrebno ponovno je aktualizirati. I Thomas Piketty apostrofira slijedeće: „Socijalna država onog tipa kakav vidimo u razvijenim europskim, američkim i azijskim zemljama možda se izgrađuje (sa specifičnostima i očito velikim nesigurnostima što se tiče političkih i demokratskih temelja). ... U svakom slučaju,

pitanje razvoja fiskalne i socijalne države u svijetu koji se razvija poprima ključnu važnost za budućnost planete.“ (Piketty, 2015: 530) Iako su mnogi neoliberalni teoretičari postali svjesni negativnih konzekvenci tržišnog fundamentalizma, te i nemilosrdne uloge korporacija, i dalje se zalažu za državnu neregulaciju i sakraliziranje slobodnog tržišta. Primjerice, Milton Friedman, najveći zagovornik neoliberalizma i tržišnog fundamentalizma, također uviđa problem u podjeli američkog društva na bogate i siromašne. Jedan od vodećih kritičara tržišnog fundamentalizma, Joseph Stiglitz, smatra kako su njegove negativne posljedice najuočljivije u stvaranju nestabilnosti svjetskog gospodarstva, produbljivanju jaza između siromašnih i bogatih, te sustavnom ekološkom ugrožavanju. Tome je pridonijela sama priroda neoliberalne ekonomije, uz neporecivu pomoć međunarodnih institucija kao što su Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka i Svjetska trgovinska organizacija. Prema Stiglitzu, današnji kapitalistički model je sličan prijašnjem modelu iz Velike ekonomske krize iz 1930-ih godina, jer će se, ukoliko nastavi ovim tempom, urušiti i derodirati, baš kao i prethodni. Potrebno je usko viđenje fundamentalističke politike proširiti širim poimanjem ekonomije gdje bi se uspio pronaći balans između individualnih i kolektivnih potreba. Ključna stvar, koja bi se, prema Stiglitzu, trebala uraditi jeste da se transformiraju ciljevi i politike glavnih međunarodnih institucija, te da se ukine prevlast SAD-a i drugih bogatih zemalja, a zemljama trećeg svijeta dati veće ovlasti u kreiranju politike. Kroz različite kritike tržišnog fundamentalizma i neoliberalne doktrine, Mesarić je zaokružio njihove slijedeće negativne konsekvence:

- „suprotnost između kooperativnog, društvenog karaktera industrijskog načina proizvodnje i privatnog prisvajanja dohotka rađa neizbježnost sukoba između rada i kapitala;
- iskustvo je pokazalo da nije točna pretpostavka klasične ekonomije da samokorigirajući mehanizam tržišta osigurava ravnotežu ponude i potražnje, makroekonomsku stabilnost i punu zaposlenost;
- tržišni mehanizam ne može obavljati na očekivani način svoju autoregulatornu ulogu zbog nedovoljne cjenovne elastičnosti i nehomogenosti mnogih roba, zbog nedovoljne i asimetrične informiranosti ekonomskih subjekata i zbog činjenice da čovjekove odluke nisu uvijek racionalne;
- klasična ekonomska teorija više ne odgovara kapitalizmu 20. stoljeća kojim dominiraju velike korporacije, koje često imaju monopolski ili oligopolski položaj na tržištu, narušavajući time njegovu kompetitivnost;

- nesputano djelovanje tržišnih zakona dovodi do velikih i društveno nepodnošljivih razlika u raspodjeli dohotka i imovine;
- u neoliberalnoj globaliziranoj ekonomiji moć velikih multinacionalnih korporacija toliko je narasla da su one postale dominantne institucije modernoga svijeta. Korporacije stoga sve više utječu na politiku nacionalnih država i na međunarodne institucije, ugrožavajući time ulogu država u razvijanju svojih gospodarstava i u zaštiti nacionalnih interesa;
- korporacije po svom pravnom ustrojstvu i po svojoj inherentnoj prirodi moraju djelovati isključivo u svoju vlastitu korist, bez obzira na eventualne štetne posljedice za druge, za društvo i za prirodni okoliš;
- sugestivnom i agresivnom reklamom korporacije manipuliraju željama i preferencijama potrošača, pretvarajući tezu o „suverenosti potrošača“ u običan mit;
- neoliberalni kapitalizam u uvjetima informatičke revolucije neizbježno dovodi do produbljivanja društvene polarizacije i do pogoršanja položaja radnika, siromašnih slojeva i zemalja: stvara se tanak sloj bogatih i moćnih nasuprot većini slabo plaćenih i nemoćnih;
- u neoliberalnoj, informatičkoj i globaliziranoj eri kapitalizma kapital se pretežno stvara i oplođuje i financijskoj sferi: financijski tokovi i transakcije dominiraju tzv. realnom ekonomijom (proizvodnjom i prometom roba i usluga), koja postaje „privjesak financijskog kapitala“;
- krajnji je cilj neoliberalne doktrine formulirane na početku osamdesetih godina 20.stoljeća, tzv, Washingtonskim sporazumom da se ukidanjem državnog sektora i državnog intervencionizma jednako kao i liberalizacijom međunarodnih tokova roba i kapitala omogući multinacionalnim korporacijama i centrima financijskog kapitala upravljanje svjetskim gospodarstvom bez miješanja nacionalnih država i da se tako uspostavi „globalna diktatura kapitala“;
- hiperkomercijalizacija gospodarskoga i društvenoga života i promicanje egoizma, utilitarizma i konzumerizma dovodi do redukcije cjelovitog i kompleksnog ljudskog bića na njegovu biološko-animalnu komponentu, a totalnom se privatizacijom potkopava društvena solidarnost;

- Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond (MMF) i Svjetska trgovinska organizacija (WTO) služe ponajprije interesima bogatih zemalja, transnacionalnih korporacija i međunarodnog kapitala;
- globalni, neoliberalni, korporacijski, „transakcijski“ sustav veoma je nestabilan i ranjiv, podložan je naglim i nepredvidivim poremećajima i krizama i ako ne bude stavljen pod učinkovitu društvenu kontrolu, doživjet će katastrofu goru od Velike svjetske krize tridesetih godina prošloga stoljeća.“ (Mesarić, 2006: 628-629)

Kao što je već prethodno apostrofirano, sama koncepcija neoliberalnog kapitalizma je izmijenjena od strane multinacionalnih korporacija, neoliberalne ideologije i tržišnog fundamentalizma. Kriza sa kojom se suočavaju suvremene demokracije je u velikoj mjeri određena djelovanjem korporacijskih aktera koji sasvim prirodno sudjeluju u donošenju političkih odluka, a da pritom nemaju demokratski legitimitet. Neproduktivni i razarajući neoliberalizam je potrebno zamijeniti efikasnijom doktrinom, a koja će se temeljiti na svesrdnoj volji naroda, te tako vratiti izvorne postulate demokracije, solidarnosti, jednakosti i pravednosti.

4. Moderna socijalna država i modaliteti socijalne redistribucije

Prva europska moderna socijalna politika se javlja Bismarckovim zakonima iz 1880-ih godina, no do pojave modernih socijalnih država na europskom tlu dolazi tek nakon Drugog svjetskog rata. Pored Bismarcka, ime koje se vezuje uz nastanak socijalne države je britanski ekonomista Beveridge. On je napravio prijedlog socijalnog osiguranja za sve britanske državljane, te svojim planom osiguranja od rizika tržišne ekonomije pružio čvrste temelje za društvenu komponentu države blagostanja. To su bili jako značajni povijesni koraci za društvo i europsku civilizaciju. Suvremena socijalna politika danas najviše pažnje posvećuje redistribuciji resursa, upravljanjem socijalnim rizicima, te svakako redukcijom, odnosno, socijalnom isključenosti.

4.1. Progressivno oporezivanje plaća i kapitala

Pri samom poimanju klasične teorije socijalne države, podrazumijevamo pružanje značajnog i mnogobrojnog dijela usluga socijalne zaštite, a što svakako obuhvaća razne oblike društvenih usluga, počev od isplate mirovina, preko zdravstvenih usluga, pa sve do subvencijskog ili čak besplatnog stanovanja, hrane, obrazovanja i slično tomu. Socijalne države to uspijevaju postići kroz različite modalitete socijalne redistribucije, a najčešće kroz raspodjelu bogatstva, odnosno, progresivno oporezivanje koje uključuje više stope poreza na dohodak za osobe koje više privređuju i zarađuju. Progressivni porez je u biti sustav kojim se definira da što je viši dohodak, to je veći i postotak poreza koji se plaća na poreznu osnovicu. Njegova osnovna svrha bi bila bolja raspodjela bogatstva, jer se tako rasterećuju ljudi sa manjim dohocima. Ekonomske nejednakosti su u konstantnom porastu, te uporedo sa brojnim pokušajima pravednije redistribucije, predstavljaju žarište mnogih rasprava i analiza među brojnim ekonomskim analitičarima i teoretičarima. Sam pojam progresivnog oporezivanja je na meti mnogih kritika, a koje mahom zastupaju tezu da on usporava i obeshrabruje gospodarski rast ljudi, demotivira same poticaje na rad, jer što više ljudi zarade, višu poreznu stopu moraju platiti.

Francuski ekonomista, Thomas Piketty je izdavanjem svoje knjige naziva „Kapital“ 2015. godine izazvao veliko interesovanje u ekonomskim, ali i političkim krugovima, te nepobitno dao veliki doprinos istraživanjima kapitala i prirode poreza, posebno u modernoj socijalnoj državi. Knjiga je zasnovana na tvrdnji da je stopa povrata kapitala uglavnom veća od stope ekonomskog rasta, te da se ekonomska nejednakost stalno pogoršava. Posvećena je opsežnim istraživanjima o različitim modalitetima socijalne redistribucije, preraspodjeli dohodaka i bogatstva u kapitalizmu. Kako i sam autor navodi da je „... najveća inovacija 20. vijeka na području porezne politike bilo stvaranje i razvoj progresivnog poreza na dohodak. Ta institucija imala je ključnu ulogu u smanjenju nejednakosti u prošlom vijeku, ali je danas opasno ugrožena međunarodnom fiskalnom konkurencijom, i to nedvojbeno zato što je uvedena u žurbi, bez istinskog promišljanja temelja tog instituta. Slično je i sa progresivnim porezom na nasljedstvo, drugom važnom inovacijom 20. vijeka, koja je, također, dovedena u pitanje zadnjih decenija.“ (Piketty, 2015: 531)

Porezi se, pri nekoj osnovnoj podjeli, dijele na: poreze na dohodak, poreze na kapital i poreze na potrošnju. U 20. stoljeću, javlja se i četvrta kategorija poreza, socijalni doprinosi. On je obično predodređen za fondove socijalnog osiguranja, a primarno za financiranje nadomjesnih dohodaka (mirovine i naknade za nezaposlenost). Socijalni doprinosi vrše opterećivanje dohodaka, obično

jedino dohodak od rada (plaće i naknade za radnike sa beneficijama). A primjerice, Francuska, socijalnim doprinosima vrši financiranje i drugih oblika socijalne potrošnje, kao što je zdravstveno osiguranje, tako da polovicu cjelokupnog državnog prihoda upravo čine ukupni socijalni doprinosi. Sa druge strane, Danska, financira socijalnu potrošnju iz velikog poreza na dohodak, koji je namijenjen i mirovinama, nezaposlenosti, zdravstvu, itd. Iako postoje različita neslaganja oko definicija, kriterij koji određuje da li je porez proporcionalan ili progresivan, ujedno određuje i karakter, te različitu vrstu poreza. Porez je proporcionalan ukoliko je stopa jednaka za sve, a progresivan je u slučaju kada je stopa viša za ljude sa većim primanjima. U modernoj socijalnoj državi je raširena ideja proporcionalnog poreza. No, progresivno oporezivanje svakako nema samo ograničenu ulogu u modernoj preraspodjeli. Porast porezne konkurencije u svijetu posljednjih desetljeća je doveo do toga da države dohodak od kapitala oslobađaju od plaćanja progresivnog poreza na dohodak. To se posebno odnosi na manje europske zemlje, gdje se konstantno vrši smanjenje stope poreza na dobit i izuzimanje kamata, dividendi i drugih finansijskih prihoda od oporezivanja koji spadaju u dohotke od rada. Zbog toga su u većini zemalja dohodci postali regresivni, ili su na putu da postanu. No, s druge strane, ukoliko se ta regresivnost nastavi i pojača svoj obujam, javila bi se ogromna šteta za modernu socijalnu i fiskalnu državu, jer bi i nejednakost time postala izrazitija, a kapital bi se sve više akumulirao u rukama pojedinaca. Jako je bitno za socijalnu državu da porezni sistem zadrži dozu progresivnosti, budući da on predstavlja jako bitan element iste, u njenom formiranju, razvoju, ali i opstajanju. (Piketty, 2015)

Piketty je, kroz svoja dugogodišnja, opsežna i detaljna istraživanja zaključio da je prosječna stopa prinosa na kapital 3 do 4 puta veća od prosječne stope rasta produktivnosti, što bi značilo da je prihod od kapitala u većem porastu od prihoda od rada (plaće zaposlenih). Smatra da kapitalizam vodi ka sve većoj nejednakosti, te da se vraćamo natrag u 19. stoljeće gdje je dominiralo nasljedno bogatstvo u kome su glavne uloge pripadale bogatoj dinastiji. Zbog toga on predlaže da se poveća porez i progresivno oporezivanje, ne samo tekućih dohodaka, već i akumuliranog bogatstva, jer bi se time spriječilo razorno uništavanje demokracije. Iako su njegova istraživanja ostavila veliki odjek i značajan doprinos suvremenoj ekonomiji, javili su se i brojni kritičari, te oponenti njegovog djela. Prvobitno mu je zamjerano da je marksista, aludirajući na sam naziv njegovog djela (Kapital). Potom, neoliberali ga optužuju da je ispunjen mržnjom prema bogatim ljudima, te se vrši frapantna poredba sa Hitlerom i njegovim napadima na Jevreje. Jedan od najpoznatijih kapitalista Tom J. Perkins upoređuje napade na jedan procenat najbogatijih sa ratom

koju je nacistička Njemačka vodila protiv svojih 1% Jevreja. Nažalost, u posljednje vrijeme svjedoci smo unuštavajućeg djelovanja raznih interesnih skupina, koje utječu na povećavanje nejednakosti u svijetu. Stoga vidimo da sami kapitalizam kao sustav koji je zasnovan na privatnom vlasništvu, suradnji i laissez-faire tržištu, nije problem sam po sebi, već njegov kompletan odnos prema korporatizmu, interesnim skupinama, financijskim grupacijama i elitama. Današnja demokracija u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju se nalazi pred ključnim izazovom stvaranja jedne vrste ravnoteže između ekstreme moći bogate manjine i moći produktivne većine, i to putem stvaranja demokratskih institucija. Jedino na taj način je moguće zadržati ekonomsku nejednakost u društveno i ekonomski prihvatljivim okvirima.

4.2. Sistem socijalne sigurnosti, državne subvencije i socijalni fondovi

Prema definiciji Međunarodne organizacije rada, socijalna sigurnost se vezuje za zaštitu koju društvo osigurava svojim članovima kroz različite javne mjere protiv ekonomskih i socijalnih nedaća koje bi ih inače pogodile zbog gubitka ili značajnog smanjenja zarade uzrokovanim bolešću, majčinstvom, nezaposlenošću, starošću ili smrću; te osiguranje zdravstvene njege i pomoći obiteljima sa djecom.

U modernim državama blagostanja socijalna sigurnost podrazumijeva besplatno obrazovanje, dječije dodatke, socijalnu pomoć, mirovinsko osiguranje, besplatne usluge socijalne zaštite za stare osobe i djecu sa invaliditetom, te djecu bez roditeljskog staranja. Kao što smo već naveli u radu, njemački kancelar Otto von Bismarck je utemeljitelj prve moderne socijalne politike u Europi, dok se moderne socijalne države javljaju tek nakon Drugog svjetskog rata na europskom tlu, ponajviše iz konsolidacijskih razloga, te uspostavljanja novih oblika društvene solidarnosti. Razvoju socijalne države u Europi je doprinijelo i normativno uređenje prava, ali i činjenica da su socijalna prava garantirana ustavima država. Povijesni razvoj socijalno-političke aktivnosti u Europi, a prema mišljenju Šoltea, odvijao se u više etapa:

- „ 1. komunalne socijalne reforme i prosvjetiteljstvo,
2. industrijalizacija i državna socijalna politika,
3. moderna država blagostanja,

4. period transformacija.“ (Šolte, 2004: 84)

Oduvijek je kao bitan faktor društvenih odnosa u europskim društvima nastupala društvena solidarnost, te mjere i akcije staranja o siromašnima i nemoćnima. Početkom modernog doba, kada dolazi do pojava država-nacija, te kada jača uloga države, briga o siromašnima je većinom u crkvenoj nadležnosti, odnosno, nadležnosti različitih religioznih grupa. Programi pomoći siromašnima i nemoćnima su se razlikovali u europskim državama. No, ono što im je zajedničko jeste to da suvremena socijalna politika vodi porijeklo od staranja o siromašnima. Pri tome je jako bitno naglasiti da siromašni ljudi koji su bili sposobni za rad, nisu imali pravo na pomoć. 1572. godine se u Engleskoj usvaja Akt o siromašnima gdje se ustanovljava razlika između prosjaka sposobnih za rad, a koji su zbog prosjačenja bili i kažnjavani, te ljudi koji nisu sposobni za rad. Već 1601.godine donešen je Elizabetanski zakon o siromašnima kojim se nalaže obaveza plaćanja poreza za siromahe. Utvrđuju se tri klase siromašnih, i to: sposobnih, nesposobnih i djece. Odvijanje pomoći se vrši na lokalnom nivou, gdje djeca i nesposobni za rad dobijaju novčanu pomoć, dok radno sposobni rade, a sve to uz nadgledanje i superviziju lokalne vlasti. Osnivaju se i radne kuće za siromahe, ali parohije često nisu bile u mogućnosti da im pruže smještaj. Time se Elizabetanski zakon o siromašnima sveo na sankcionisanje siromašnih, te sprečavanje migriranja izvan matične zajednice. Država je ograničavala kretanje siromaha, zato što je smatrala da remete državni poredak i društvo. Represija siromaha se odvijala i kroz otvaranje azila, bolnica i sirotišta. Sedamnaesto stoljeće je bilo u znaku uvođenja zakona o siromasima u velikom broju europskih zemalja. U Švedskoj se krajem 17.stoljeća vrši zapošljavanje ljekara po provincijama, a oko 1750. se otvaraju javne i dobrovoljno organizirane bolnice. 1842. se uvodi obavezno osnovno obrazovanje u nadležnosti države.

Devetnaesto stoljeće karakteriziraju urbanizacija i industrijalizacija koji su imali dvojak efekt na život ljudi. Javlja se nezaposlenost u suvremenom smislu, a koncentriranjem ljudi u gradove siromaštvo se rapidno uvećavalo. Upravo tada dolazi do promjena u zakonima o siromasima, prije svega u represiji siromašnih da borave u svojim matičnim lokalnim zajednicama. U Engleskoj je usvojen novi Zakon o siromasima 1834.godine. Zalagao se za priznavanje socijalne sigurnosti starima i nesposobnima za rad, a sve u zamjenu za politička prava. Nesposobni za rad su imali određene oblike socijalne zaštite, dok su siromašni i nesposobni za rad smješteni u tzv. ubožnice- kuće za siromahe. U sklopu reforme o statusu siromaha nalazila su se i dva principa: ograničavanje pomoći na siromašne koji žive u radnim kućama, te pružanje manjih prava siromašnima u poređenju sa pravima radnika. Siromaški zakon je bio glavni oblik pomoći

sve do dvadesetog stoljeća. Krajem devetnaestog stoljeća se dešava preokret u sferi odnosa prema stanovništvu uopće sa aspekta države. Uvode se socijalno osiguranje i zakonodavstvo sa osnovnim ciljem zaštite radnika. Kao što smo prethodno u radu naveli, to predstavlja početak formiranja socijalnih sustava, kao preteča ideje socijalne države. Krajem 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća raste broj članova radničkih unija i sindikata, te oni postaju bitan politički akter i činilac društvenih zbivanja. 1881. u Njemačkoj se donosi Zakon o općem socijalnom osiguranju. Svojevrsan pomak u odnosu na prethodni period je predstavljalo njihovo konstituisanje na državnom, a ne na lokalnom nivou. Socijalno osiguranje je moralo obezbijediti minimum sredstava za dostojanstven život. Zaposleni i poslodavci su morali uplaćivati doprinose za socijalno osiguranje, i ono je stvorilo zakonski osnov za ostvarivanje određenih prava stanovništva. Do 1920. najveći broj zapadno-europskih zemalja je uvelo program socijalnog osiguranja u sferi zaštite od povreda na radu. Potom se ustanovljuje osiguranje u slučaju bolesti, a nakon toga i starosno osiguranje. Francuska je bila prva zemlja koja je 1905. godine uvela dobrovoljno osiguranje za nezaposlene, a do Prvog svjetskog rata to su učinile samo još četiri europske države. Period od 1920. do 1950. godine karakterišu razna društvena kretanja i događaji (sovjetska revolucija, kraj Prvog svjetskog rata, Velika depresija, Drugi svjetski rat i poslijeratni period). Da bi suzbila ekonomsku krizu, Švedska 1930-ih uvodi različite socijalno-političke mjere koje uključuju: povećanje mirovina, sistem osiguranja za nezaposlene, subvencije i krediti za stanovanje, naknade za majke sa djecom, i dr. Uobičajeno se smatra da je moderna socijalna država produkt Velike Britanije. U izvještaju iz 1942.godine Sir William Beveridge postavio je temelje socijalnoj komponenti države blagostanja, te ponudio plan rješavanja socijalnih problema ugrožene populacije. Osnovni principi ovog izvještaja su bili: zaštita stanovništva socijalnim obezbjeđenjem, adekvatan nivo socijalnih naknada, ostvarivanje socijalnih prava po osnovu građanstva. U Njemačkoj je prvobitno socijalno osiguranje bilo ograničeno samo na industrijske radnike, no kasnije se proširilo i na većinu radnika, te se uključila i srednja klasa u sustav države blagostanja. Programi u oblasti zdravlja, stanovanja i obrazovanja su postali univerzalno pravo svih građana. Razvoj socijalnih politika je doprinijeo razvoju nacionalne solidarnosti. Upravo je ona bila razlog da države prebrode veliku krizu u koju su upale zbog poraza u ratovima, ratnih zločina, okupacija i genocida. Socijalna država je stabilizirala diskreditovane europske države, te promijenila odnos između Europljana i nacionalne države. Prvi put pojam socijalne sigurnosti upotrebljava Simon Bolivar 1819.godine u govoru u Venecueli, navodeći kako je ona jedan od ključnih elemenata savršenog sustava vladanja. U suvremenom značenju i smislu, ova sintagma

se prvi put upotrebljava 1933.godine, u SAD-u, u Zakonu o socijalnoj sigurnosti, upravo kada trijumfalno počinje rasti koncept države blagostanja. Razvoj socijalne sigurnosti praćen je i podržan raznim međunarodnim konvencijama i instrumentima. 1947. godine Međunarodna asocijacija udruženja za međusobno pomaganje i fondova za zdravstveno osiguranje prerašće u Međunarodno udruženje za socijalnu sigurnost, a pojam socijalne sigurnosti kao osnovnog ljudskog prava je uvedeno u Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima iz 1948.godine.

U međunarodnim dokumentima se ne spominje definicija socijalne sigurnosti, već se govori o aspektima djelovanja koje pokriva sustav socijalne sigurnosti. Prema Beveridgeu, koji se smatra začetnikom sistema socijalne sigurnosti, on bi trebao štititi čovjeka od svih socijalnih rizika, pozitivnih ili negativnih, kao što su: bolest, materinstvo i roditeljstvo, invaliditet, starost, povrede na radu, nesposobnost za rad, nezaposlenost i smrt. Međunarodno udruženje za socijalnu sigurnost sustav socijalne sigurnosti definira kao skup svih mjera koje u određenim slučajevima kao što su bolest, nesreća na poslu, starost, smrt, rođenje djeteta i nezaposlenost trebaju uspostaviti balans. Lyon Caen, jedan od najvećih teoretičara iz ove oblasti, eksplanirao je socijalnu sigurnost kao djelatnost koja bi građanima osigurala životne uvjete u slučaju rizika koji smanjuju gubitak profesionalne sposobnosti i narušavaju životni standard. (Jašarević, 2009)

Budući da socijalna sigurnost predstavlja zbir pravnih, političkih, socijalnih i ekonomskih činilaca, tako postoje i dvije vrste uvjeta iste, a to su: prirodni i društveni, te makro i mikro uvjeti. U prirodne uvjete za socijalnu sigurnost spadaju geopolitički položaj zemlje, klima, te prirodna bogatstva, dok su društveni uvjeti materijalnog, pravnog, kulturnog, povijesnog i socijalnog karaktera. Za socijalnu sigurnost su najvažniji ekonomski i pravni uvjeti, a sa gledišta društvenih uvjeta. Ekonomski uvjeti predstavljaju uspješnu ekonomiju, razvijenu infrastrukturu, što je preduvjet za uvećanje zaposlenosti, te samim time i financiranje socijalne sigurnosti. Sa gledišta pravnih uvjeta, za obezbjeđenje socijalne sigurnosti, neophodan je adekvatan pravni poredak i demokratski politički sustav, a koji omogućuje vladavinu prava. Kako jedno bez drugoga ne ide, došlo se do zaključka da je jedino sintezom socijalnih i pravnih uvjeta moguće obezbijediti sigurnost i blagostanje građana, što je i koncept socijalne države.

Što se tiče podjele na makro i mikro uvjete, pod makro uvjetima podrazumijevamo razvijenu ekonomiju, demokratski i stabilan pravni poredak zemlje. Mikro uvjeti predstavljaju konkretne uvjete u svakoj društvenoj grupi, ili sredini u kojoj ljudi žive i privređuju. Izuzetan stub sigurnosti svakako da predstavlja i obitelj, odnosno, njena stabilnost, kvalitet odnosa, te

ekonomsko stanje. Zbog velikih ekonomskih kriza, danas je koncepcija socijalne države ugrožena, a brojni problemi sa kojima se ona danas suočava su nedovoljna razvijenost socijalnog osiguranja i socijalne zaštite, financijske krize, ali i novi rizici izazvani porastom globalizacije. Kako se kroz godine državni sustavi socijalne sigurnosti nisu pokazali efikasnim i ekonomičnim, počela su se privatizirati socijalna osiguranja, sa ciljem uspostave mješovitog sustava socijalne sigurnosti, te da se pomalo rastereti državni aparat, ali i da se kod pojedinaca stvori navika individualne brige o svojoj budućnosti. Time se smanjuje opseg raznih državnih beneficija, uz neizbježno povećavanje uvjeta za dobijanje prava na pomoć. Pri klasičnom poimanju državnih beneficija, na njih ima pravo svaka fizička ili pravna osoba koja obavlja gospodarsku djelatnost, a na osnovu koje sudjeluje u prometu roba i usluga. Državne subvencije su uvijek predstavljale značajan segment državnih gospodarstava, a samim time i ključni čimbenik prosperiteta socijalnih država. Sasvim je uobičajeno da svaka zemlja pruža određenu vrstu pomoći kroz podršku malim biznisima, regionalnom razvoju, ulaganjima, inovacijama, razvojem ključnih sektora kao što su poljoprivreda, tehnologije, promet, i slično, i to na način subvencioniranja i poreznih olakšica. No, u moderno vrijeme vladavine globalizacije i s njom povezanih procesa, upravo se subvencije promatraju kao negativni poticaj na trgovinu i konkurentnost tržišta. Država je slobodna podržavati ekonomske aktivnosti unutar zemlje, u zatvorenoj ekonomiji. No, ukoliko bi došlo do međunarodne trgovine i izlasku na međunarodno tržište rada, tada se već moraju uzeti u obzir međunarodna pravila vezana za ekonomsku aktivnost. Upravo zbog toga, na području Europske Unije, učinjen je ključni korak kreiranjem EU sistema državne pomoći, a kasnije i multilateralnim reguliranjem subvencija u skladu sa WTO sporazumom o subvencijama iz 1994.godine. Europska Unija počiva na vladavini prava, a njeni ciljevi su određeni u Ugovoru o EZ. Kao prvo i ključno, član 2 Ugovora o EZ propisuje da: „Zajednica će imati zadatak, putem uspostavljanja zajedničkog tržišta i ekonomske i monetarne unije i putem implementiranja zajedničkih politika ili aktivnosti, na što upućuju članovi 3. i 4. promoviranje širom Zajednice harmoničnog, izbalansiranog i održivog razvoja ekonomskih aktivnosti, visokog nivoa zaposlenosti i socijalne zaštite, jednakosti između muškaraca i žena, održivog i neinflacijskog rasta, visokog stepena konkurentnosti i približavanja ekonomskih aktivnosti, visokog nivoa zaštite i poboljšanja kvaliteta okoliša, podizanja životnog standarda i kvaliteta života i ekonomske i socijalne kohezije i solidarnosti između zemalja članica. Član 3 Ugovora o EZ navodi da za svrhe koje su određene u članu 2, aktivnosti Zajednice će uključiti, kao što je to propisano u ovom ugovoru i u skladu s vremenskim okvirom određenim u njemu: ... sistem koji

će osiguravati da se konkurencija na internom tržištu ne narušava. Nadalje, u članu 4 Ugovora o EZ ključan je razvoj ekonomske politike: za svrhe određene u članu 2, aktivnosti zemalja članica i Zajednice će uključivati, kao što je to propisano u ovom ugovoru i kao što je to u skladu s vremenskim okvirom određenim u njemu, usvajanje ekonomske politike koja se bazira na bliskoj koordinaciji ekonomskih politika zemalja članica, na unutarnjem tržištu i na definiciji zajedničkih ciljeva, i koja će se provoditi u skladu s principima jedne otvorene tržišne ekonomije sa slobodnom konkurencijom.“ (Stuart, Vuletić; 2006: 86-87)

U biti, 1950-ih godina, kada su stvarane Europska zajednica za uglj i čelik (ECSC) i Europska ekonomska zajednica (EEC), ozbiljnije se počelo pristupati pitanju državnih subvencija. Što se tiče ECSC, smatralo se da bi, ukoliko bi jedna zemlja subvencionirala svoje sektore uglja i čelika, time umanjila mogućnost slobodne konkurencije na slobodnom tržištu uglja i čelika. A ako govorimo o EEC, kreatori Ugovora iz Rima su promptno odlučili uvesti konkurencijska pravila za sva preduzeća na ekonomskom slobodnom tržištu, te stvorili zajedničku prometnu, trgovinsku i poljoprivrednu politiku. No, sama nemogućnost stvaranja zajedničke industrijske politike i politike oporezivanja je predstavljala problem za dogovorene mjere konkurencijske politike. Stoga su donešena pravila o državnoj pomoći, a gdje se navodi da: Član 87 kreira zabranu za bilo koju državnu pomoć dodijeljenu od strane zemlje članice putem ili kroz državna sredstva u bilo kojem obliku koji narušava ili prijeti da će narušiti konkurenciju favorizirajući određena preduzeća ili proizvodnju određenih proizvoda... dokle god to utječe na trgovinu između zemalja članica. No, nije svaki vid državne pomoći zabranjen. Izuzetaka ima dosta, i oni su kompatibilni sa zajedničkim tržištem. To bi svakako bila pomoć socijalnog karaktera, koja ne stvara diskriminaciju bilo kakvog vida ili pomoć pri prirodnim ili kolektivnim katastrofama. Izuzetak je svakako bila i pomoć koja se dodjeljivala ekonomiji određenih dijelova Savezne Republike Njemačke zbog utjecaja podjele Njemačke, a da bi se izjednačili time uzrokovani ekonomski gubici. Nadalje, izuzetak predstavljaju i: pomoć koja vrši promociju ekonomskog razvoja područja koja su izrazito siromašna, pomoć koja promovira izvođenje projekta, a koji je značajan za zajednički europski interes, pomoć koja pruža podršku razvoju ekonomskih aktivnosti, a koje se ne kose sa zajedničkim trgovinskim interesima, pomoć koja promovira kulturu i kulturno naslijeđe, a da ne utječe negativno na europske zajedničke interese. Iako sam pojam državne pomoći nije u potpunosti definiran, evidentno je da se tu radi o utjecaju subvencija, poreznih olakšica, te određenih vladinih koncesija na konkurenciju i trgovinu, što je pozitivno za određene firme, no pak za druge firme može imati negativne konsekvence. Također, treba odrediti razliku

između mjera državne pomoći i općih mjera ekonomske podrške. Sporazum o subvencijama i kontra mjerama WTO-a određuje sljedeće propise: smatrat će se da postoji subvencija ukoliko postoji financijski doprinos od strane vlade ili bilo kojeg javnog tijela s teritorije članice WTO (koja se ovdje imenuje kao vlada), to jest kada: vladina praksa uključuje direktan prijenos sredstava (npr. grantovi, zajmovi, jednaka infuzija kapitala), potencijalni direktni transferi sredstava ili sposobnosti (npr. garancije za zajmove); vladina potraživanja koja su ili zaboravljena ili nisu prikupljena (npr. financijski poticaji kao što su to porezne olakšice); vlada osigurava robe i usluge koje ne predstavljaju opću infrastrukturu, ili nabavlja robe; vlada vrši isplate prema mehanizmima za financiranje, ili opunomoćuje ili usmjerava privatno tijelo da izvršava jednu ili više vrsta funkcija prethodno navedenih, ili kada postoji bilo koji oblik prihoda ili podrške cijenama u smislu člana XVI GATT-a iz 1994.godine.

Među brojnim političkim, ekonomskim ili političkim teoretičarima ipak preovladava mišljenje kako su subvencije štetne, a navodeći argumente za to da one sprečavaju efikasnost tržišne ponude i potražnje, stvaraju prividne beneficije koje uništavaju konkurenciju i konkurentnost, vrše distrakciju slobodne međunarodne trgovine, ali i stvaraju pritisak na državu od koje se očekuje pomoć pri bilo kakvoj prepri. Iako svaka država daje potporu određenim firmama, ipak se kontrola te pomoći vrši samo ukoliko je riječ o posljedično velikim negativnim efektima za Uniju.

Prilikom osnivanja Europske zajednice za uglj i čelik, Europske ekonomske zajednice, te Europske zajednice za atomsku energiju u Europi, uporedo počinje i proces integracije i suradnje europskih država. Vremenom dolazi do pojačane suradnje između država članica, te uvođenja novih politika, poput socijalne politike i politike zaštite okoliša. Za uspješno ostvarenje navedenih politika uspostavljeni su fondovi Europske Unije čiji je glavni cilj financiranje različitih projekata u državama članicama, sa posebnim fokusom na najsiromašnije regije. Pri tome, kao glavni izvor financiranja projekata se navode Europski strukturni i investicijski fondovi (ESI fondovi), te Programi Europske Unije. ESI fondovi se dijele na Europski fond za regionalni razvoj, Europski socijalni fond, Kohezijski fond, Europski fond za pomorstvo i ribarstvo, te Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj, a njihova osnovna karakteristika je decentraliziran sustav upravljanja namijenjen samo zemljama članicama. Za razliku od njih, programe Europske Unije karakterizira centralizirani sustav upravljanja jer su pod vodstvom institucija EU, a odnose se na zemlje članice, ali i zemlje koje su sklopile ugovore sa EU, te su u procesu pridruživanja.

Što se tiče sustava socijalne sigurnosti, najznačajnije područje djelovanja predstavljaju mirovinski i zdravstveni sustav, a oni su najčešće financirani putem fondova socijalnog osiguranja i sigurnosti. Sustavi socijalnog osiguranja i skrbi se financiraju socijalnim doprinosima, a za koje se još koristi naziv „modeli osiguranja“, i to su u biti doprinosi za mirovinsko i zdravstveno osiguranje. Modeli socijalnog osiguranja se najčešće nazivaju Bismarckovi sustavi, po njemačkom kancelaru Ottu von Bismarcku koji je 1880-ih godina postavio temelje za sustav socijalnog osiguranja.

I pored toga, javljaju se brojni kritičari socijalne države koji zastupaju reafirmaciju liberalnog koncepta države, što uključuje manji ili nikakav državni intervencionizam, a to svakako posljedično vodi ka nebrizi o ugroženim i ranjivim kategorijama stanovništva. Samo urušavanje socijalne države, na taj način vođeno, vodi ka povećanju siromaštva, porastu različitih patoloških karakteristika, od kojih se zasigurno izdvajaju alkoholizam, droga, prostitucija i erozija obitelji. Time bi država neumitno gubila legitimitet i bit u modernom društvu i državi. Stoga je potrebno ne ukinuti, već izvršiti reafirmaciju i aktualizaciju socijalne države, na način koji bi bio prihvatljiv većini, i koji bi vodio ka napretku društva.

Ekonomska važnost sustava socijalne sigurnosti danas je neupitna, jer je socijalna sigurnost jako bitna odrednica gospodarskog razvoja zemlje. Podsjetimo se samo da su mnoga europska društva, čak i prije nego što su postala bogata, uspostavila određene sustave socijalne sigurnosti, jer ekonomija ne može jačati bez sigurnosti, i obratno. Efikasni i produktivni socijalni sustavi su jako bitni za dugoročni ekonomski i društveni razvoj. Socijalna sigurnost je danas pod znakom pitanja, ali i proturječnosti. Budući da se mnoge zemlje bore sa problemima demografskog starenja i različitih subvencija, sa druge strane se javljaju novčani problemi za nacionalne ekonomije.

5. Demokratski potencijal države blagostanja

Apologeti države blagostanja smatraju da država uvijek i promptno treba biti u službi svojih građana, te da njen aktivitet služi samo za podsticaj općeg blagostanja i garantiranje sigurnosti. Njena uloga je osebujna i višestruka, a kao što to navodi i Slobodanka Nedović, što jako

koncizno izvodi Zgodić, država blagostanja ne podrazumijeva samo „... razvojni sistem socijalne jednakosti građana, koji obuhvata efikasnu mrežu socijalnih službi i transfernih plaćanja, kako to čine neki, naročito britanski autori. Mi državu blagostanja shvatamo znatno šire, kao poseban oblik organizacije kapitalističkog društva, koji ima tri karakteristična obeležja: mešovitu privredu zasnovanu na kejnzijanskoj politici, pluralističku (masovnu) demokratiju i ceo razvijen sistem socijalne sigurnosti.“ (Zgodić, 2014: 64) Samim time možemo apostrofirati da je država blagostanja poprilično kompleksan sustav koji nastoji stvoriti balans između radne snage i kapitala, ujedno nastojeći osigurati pravdu i smanjiti siromaštvo, ali i obezbijediti i osigurati pojedinca od društvenih rizika (nezaposlenosti, invaliditeta). Ciljanu grupu svakako predstavljaju siromašni i bespomoćni građani, a da bi uspjeli sprovesti svoje ciljeve, većina današnjih socijalnih država obezbjeđuje mirovine, dječije dodatke, socijalnu pomoć, besplatno obrazovanje i zdravstvenu zaštitu, no ujedno i specijalne vrste pomoći u slučaju bolesti, invaliditeta, porodiljnog odsustva, te slično tomu. Naravno, ne smije se zanemariti iznimna uloga države u donošenju i provođenju zakona, kontrole i nadzora. Kao rezultat toga javljaju se visoki izdaci za javne rashode u domenu socijalne zaštite, socijalne sigurnosti i obrazovanja, a što, primjerice, u pojedinim zemljama Europske Unije iznosi preko trećine BDP-a.

5.1. Politika socijalnog blagostanja kao odgovor na ekspanzivnu nejednakost

Društvena nejednakost je i u suvremenom dobu jako izražena, a interpretira se kroz različite vidove, gdje ljudi prvenstveno nisu jednaki po položaju u društvu, ali i niti po pravima koji iz njega proizilaze. Ipak, ljudi u takvim okolnostima društvene nejednakosti ostvaruju svoje potrebe i socijalna prava, te se naravno usmjeravaju jedni na druge, a vođeni diferencijalnim interesima. Bilo da je riječ o potrebi za osiguranjem obiteljskog života, obrazovanja, zaposlenja, socijalne i zdravstvene zaštite, želje i interesa pojedinca za uspjehom, unapređenjem i sticanjem bogatstva, ili je samo riječ o pukoj potrebi za osiguranjem fizičkog bivstvovanja. U suvremenom svijetu se javljaju dvojake paradigme po pitanju društvene nejednakosti. Sa jedne strane se ta nejednakost smanjila između južnih zemalja i zemalja sjevera, a ponajviše zbog povećanja BDP-a kod zemalja u razvoju. Sa druge strane, u pojedinim zemljama se javlja sve veći jaz između siromašnih i bogatih. Pri tome, socijalna država sa svojim sustavom socijalne sigurnosti, a

koristeći niz političkih i ekonomskih mjera, može na adekvatan način umanjiti i suzbiti nejednakost. Prije svega, mislimo na politiku progresivnog poreza koja je zasigurno ključni faktor za alokaciju socijalnih dobara unutar društva. No, ono što se javlja u većini zemalja jeste viša stopa oporezivanja plaća nego što je oporezivanje prihoda od imovine. Time se u konačnici još više pojačava nejednakost između bogatih i siromašnih. U zemljama EU česti su slučajevi legalnog izbjegavanja poreza, što statistički, prema istraživanjima Europske komisije vodi ka gubitku svake pojedine države članice u iznosu od 50 do 70 milijardi eura godišnje. Budući da je globalizacija uzela maha, to i velika poduzeća rade globalno, naravno, na način koji je za njih najviše isplativ. Sirovine se potražuju i nabavljaju u ciljanim područjima gdje su najjeftinije, proizvodnju vrše u zemljama gdje je rad najviše plaćen, dok je target tržište obično ono gdje kupci imaju najveću kupovnu moć. Oporezivanje poduzeća na mjestu proizvodnje, te iznalaženje globalnog puta za evidenciju financija, a da bi se spriječilo pranje novca, moglo bi osigurati novac za značajne javne investicije.

Socijalna jednakost praćena niskim plaćama uništava tržište na duge staze. Kratkoročno gledano, jeftina radna snaga je dobra i pozitivna za date gospodarske subjekte, jer im svakako omogućava veće prihode. No, to za sobom povlači prosvjede, štrajkove i socijalne nemire, i sve dok ne bude radna snaga adekvatno plaćena, tržište neće moći opstajati u dužem vremenskom periodu.

U suvremenom svijetu obrazovanje je ključni segment društvenog napretka i prosperiteta. U okviru Agende 2030 sve zemlje članice UN-a su se obvezale da će do 2030.godine uvesti obrazovanje za sve. Ubrzanim razvojem globalizacije i globalizacijskih procesa sve više poslova traži visoke obrazovne kompetencije. Time se pospješuje demokracija i socijalna participacija, ali i stvara se preduvjet za dugoročno kvalitetne i dobro plaćene poslove. Sve zemlje, neovisno od njihove razvijenosti i nacionalnog bogatstva, mogu biti samo na dobitku sa većim brojem svoga obrazovnog stanovništva, te time imati jako dobru podlogu za rješenje raznih problematika u društvu.

Iako se, posebno u razvijenim zemljama, stalno promovira jednakost spolova, neminovna je činjenica da i dalje žene u prosjeku zarađuju manje od muškaraca, te se definitivno nalaze na manje rukovodećih pozicija od muškog spola. Bez aktivne participacije žena u ekonomskom i političkom smislu, neće biti moguće ukinuti socijalnu nejednakost.

Uz pojam društvene nejednakosti se neumitno veže pojam društvene stratifikacije. Ona bi označavala poredak društvenih skupina prema različitim kriterijima i razlikama kao što su razlike

u bogatstvu, ugledu i moći. Ako promatramo svjetsku, ili čak europsku povijest, možemo uvidjeti da su postojale različite forme stratifikacije. Primjera radi, europsko robovlasništvo karakteriziraju slobodni pojedinci i robovi koji su postali podređeni tako što su pojedine države bivale osvajane, a dok su u američkom robovlasništvu robovi bivali kupovani. Europski feudalizam su karakterizirali kmetovi, plemstvo i svećenstvo, a osnovna razlika im se odražavala u nasljednim pravima. No, prelaskom poljoprivredne industrije u tekstilnu i ostale industrije, dolazi i do ubrzane industrijalizacije, te mnogobrojnih inovacija, dolazi i do preokreta u društvu, te se javljaju nove klase: radnička i kapitalistička. U to vrijeme najglasniji apologeta tumačenja društvene nejednakosti, bazirane na razlikama u radu i vlasništvu u europskoj i svjetskoj povijesti bio je zasigurno Karl Marx. Njegova društvena forma stratifikacije se ogleda kroz klase i slojeve stvorene na osnovu raspodjele bogatstva i moći. Izvršio je podjelu kapitalističkog društva na vladajuću klasu, vlasničku i radničku, s tim da seljake uopće nije smatrao bitnim za društveni poredak, te ih nije svrstavao niti u jednu kategoriju. Weber je, recimo, za pojavu klasa smatrao bitnim i društveni status, te je tako razlikovao četiri klase: vlasničku klasu, intelektualnu klasu, buržoaziju i radničku klasu. U doba industrijalizacije klase se najviše ističu kod svih formi društvene nejednakosti. Sama društvena nejednakost u simbiozi sa ekonomskom nejednakosti najčešće označava nejednaku alokaciju dohotka i bogatstva, te nejednakosti između društva u raspolaganju ekonomskim resursima. Uspon neoliberalnog kapitalizma je praćen sa ekspanzivnom društvenom nejednakošću. Kao što Odoabaša apostrofira: „Zajedno s ekonomskom, u društvu raste politička, obrazovna, zdravstvena, radna, pozicijska (status, ugled, moć), okolinska i druge nejednakosti koje slabe socijalnu mobilnost, razbijaju socijalnu koheziju, oštro polariziraju društvo, te razaraju demokratski politički sustav i privredu.“ (Odoabaša, 2012: 73) Različiti politički i ekonomski teoretičari i mislioci imaju divergentne teorije o rastu nejednakosti. Harvey je smatrao da je riječ o sistematskoj marginalizaciji najslabijih slojeva društva, te da čak od kraja Prvog svjetskog rata nije zapažena tolika koncentracija bogatstva u rukama pojedinaca. (Harvey, 2013) Svakako da se pri ekspanzivnoj ekspanzivnoj nejednakosti ističe Thomas Piketty sa svojim djelom „Kapital u 21.stoljeću“, gdje je pojam nejednakosti istražio kroz dugi niz godina, te je između ostalog utvrdio da kapitalizam vodi ka sve većoj nejednakosti, da se bogati sve više bogate, prvenstveno zahvaljujući naslijeđenom kapitalu, a ne svom radu, da je jaz između bogatih i siromašnih sve izrazitiji i uočljiviji, i da u konačnici polako stvara jedna vrsta kastinskog društva. Rješenje tog gorućeg problema vidi prvenstveno u progresivnom oporezivanju naslijeđenih dohodaka, kao i tekućih, te svakako većoj stopi poreza.

Ekonomске krize uglavnom potječu iz razvijenih zemalja svijeta, ili zemalja bogatih prirodnim resursima, direktno vrše utjecaj na društvene nejednakosti, i to na način da ugnjetavaju egzistencijalne uvjete, što pogoršava položaj siromašnih ljudi, ali i bogatih jer time gube dio svoje imovine. Društvo se još više polarizira, i društvena je nejednakost snažno izražena, te se konstantno produbljuje uz neizbježnu stagnaciju zemlje. Nejednakost ugrožava socijalnu koheziju, socijalnu pravednost i osjećaj pripadnosti. Stoga je potrebno razviti globalnu strategiju o ublažavanju ekonomskih kriza, te umanjivanja društvene nejednakosti kroz povećanje plaća i mirovina, te preraspodjelu poreza, prije svega. U suprotnom, nije moguće očekivati napredak i prosperitet društva u globalnom smislu.

5.2. Socijalna politika kao rješenje za neoliberalnu atomizaciju društva

Neoliberalni model globalizacije je posljedično doveo do atomizacije društva, te do jače pojave individualizacije. Sam pojam atomizacije društva uvode sociolozi sredinom prošlog stoljeća, i činjenica je da, zajedno sa globalizacijom predstavlja odrednicu i obilježje XIX stoljeća sa glavnim ciljem centralizacije moći, što ujedno znači da ukida granice, ali i civilizacijske tekovine nacija ugnjetavajući njihov suverenitet, demokraciju i neovisnost. Neosporno je da cilj neoliberalizma nije bila pojava socijalne atomizacije, no kroz njegovo djelovanje, ona se nametnula kao veliki problem XX stoljeća. Fejzić rješenje tog problema vidi u rekonstruiranju i aktualiziranju socijalne države: „Atomizirana društva ekstremnog individualizma i povećane nesigurnosti koja su produkt neoliberalne politike – zasnovana je na ideji ortodoksnog individualizma koja nema izražen empatijski duh i tonalitet komunalne solidarnosti predstavljaju još jedan pokazatelj destruktivnog utjecaja globalizacije. Društvena atomizacija koja vodi u haos i prirodno stanje može se sanirati samo emancipacijskom politikom koja počiva na humaniziranim kapitalističkim odnosima i politici koja štiti integritet svih građana, ili, drugim riječima, jedini lijek za socijalnu atomizaciju u postojećim političkim okolnostima je recepcija i oživljavanje socijalnog kapitalizma u ekonomiji i rekonstruiranje socijalne države u politici.“ (Fejzić, 2018: 340) Gellner na slikovit način promatra atomizirano društvo: „Atomizacija društva neprestano ulijeva strah, katkad i nadu, a povremeno oboje odjednom. Tradicionalno, čovjek je predstavljao individuu, izolovanu od drugih društava, a društvo je to koje ga je prisililo na

saradnju sa drugim zajednicama. Realističnije viđenje počinje sa nekom vrstom prirodnog zajedništva koja je razvijeniji društveni poredak modificirala i pojedincima omogućila više slobode.“ (Gellner, 2001: 20)

Brojne su promjene koje socijalna atomizacija kao vid društveno-ekonomskog razvojnog modela donosi, a što čovjeka kao pojedinca suočava sa brojnim egzistencijalnim izazovima. Direktna posljedica atomizacije društva je ljudska otuđenost. Što se tiče Scholtea, sve je podređeno maksimizaciji profita, te se kroz prizmu kapitala promatraju međuljudski odnosi. On atomizaciju promatra i kroz društvene procese: „Društveni odnosi ne mogu se svesti na izolovane pojedince povezane poslom i potrošnjom. Postoji potreba za društvenim povezivanjem, ali kako to iskombinovati u društvenom svijetu? Globalizacija je podrivala modernu pretpostavku da društveno jedinstvo može i treba da bude zagarantovano isključivo preko jedinice država-nacija-zemlja-društvo.“ (Scholte, 2009: 309) Globalizacija u simbiozi sa atomizacijom društva prijete čak njegovom nestajanju u izvornom obliku. Stoga je potrebno iznaći alternativne korake za stvaranje društvenog jedinstva, te ograničenja i smanjenja negativnih posljedica neoliberalističke ideologije. Pojedini autori, poput Scholtea, dotiču se i djelovanja korporacija: „Neke firme su zastupale ideju korporativnog građanstva kao način da se doprinese trajnoj društvenoj strukturi u globalnijem svijetu. Brojni poslovni rukovodioci su prepoznali ograničenja novoliberalizma putem napomena tipa uspješna kompanija sutrašnjice ne smije dozvoliti da bude bezlična institucija koja ne čini ništa drugo osim prodaje pravog proizvoda po pravoj cijeni. Pokret korporativno-društvene odgovornosti je povukao trostruku donju crtu društvene, ekonomske, kao i finansijske ravnoteže. Prema ovoj viziji, biznis treba uskladiti sa trojnim P – populacijom, planetom i profitom. Međutim, mnogobrojne kompanije su izbjegle pitanja CSR, a mnogi CEO su očigledno istakli slične slogane najviše iz marketinških razloga i/ili zbog odbijanja poziva na veću zvaničnu regulaciju globalnog kapitala. Čak i da potpuno razvijen i entuzijastički nastrojen CSR promovise veće društveno jedinstvo, to ipak ne bi bilo dovoljno. Društvo se ne može svesti na tržište, ma koliko to tržište bilo prijateljski nastrojeno.“ (Scholte, 2009: 310) Globalno civilno društvo bi također moglo parirati socijalnoj atomizaciji. No, problem prvenstveno predstavlja usklađivanje potreba različitih društava, ali i činjenica da atomizirana društva izbjegavaju bilo kakav vid suradnje i korelacije, jer njihovu osnovnu težnju predstavlja individualizam. Pojedinaac je prepušten sam sebi, svojim sposobnostima, te kao takav izlazi na konkurentsko tržište i teži ispuniti svoje ciljeve bez imalo obzira na zajednicu i društvo, a to neumitno ljudsku sigurnost stavlja na nisku razinu i dovodi u pitanje opstojnost države i društva. Socijalna atomizacija se

uvukla u svaku poru društvenog bivstvovanja, pa tako i u društvenu sigurnost, ali i sigurnost same države, te ih izravno ugnjetava. Sigurnost države, prema Nobilu, bi označavala: „...stvaranje uvjeta za ravnopravan, miran i skladan razvoj naroda unutar njihovih država. Sigurnost države u međunarodnoj zajednici pretpostavlja njezinu aktivnu i ravnopravnu interakciju s užom i širom međunarodnom okolinom, kojom ona jača svoju stabilnost, unutrašnji razvoj, ravnopravnost i teritorijalni integritet.“ (Nobilo, 1988: 77) Pojam državne sigurnosti praktički remete globalizacijski procesi, i to od međunarodne interakcije država gdje se određen dio suvereniteta predaje međunarodnim akterima (organizacijama, korporacijama, udruženjima), pa sve do globalnih ratova, kriminala i terora. Samom diobom suvereniteta opada državna sigurnost, gubi se autoritet, te smanjuje povjerenje građana u vlast.

Ekspanzivno doba globalizacije vodi državu ka gubitku uloge suverenog aktera u sustavu političkog odlučivanja. Njenu ulogu u donošenju političkih odluka sve više preuzimaju nepolitičke međunarodne organizacije, ali se i samo donošenje državnih odluka decentralizira i prenosi na niže nivoe državne vlasti. Scenu je preuzeo višedimenzionalni model političkog upravljanja, a što pored svega podrazumijeva i upravljanje ispod nivoa nacionalne države (od strane lokalnih, pokrajinskih, regionalnih ili kantonalnih vlasti), ali podrazumijeva i upravljanje iznad nivoa nacionalne države gdje su glavni akteri regionalnog i planetarnog karaktera. Višedimenzionalno upravljanje državom je u potpunosti određeno globalizacijom, neoliberalizmom, te politikom korporacijskog imperijalizma. Globalizacija je jako kompleksan pojam koji teži ka uspostavljanju jedinstvenog globalnog sistema, te predstavlja proturječnost demokratskim načelima. Osnove njenog karaktera su antiegalitarnost i antidemokracija. Oglada se kroz negativnu prizmu, prije svega zbog toga što degradira društvene, kulturne, ekonomske i političke raznolikosti u svijetu. Utemeljena je na idejama neoliberalizma koji opet zastupa tezu minimalnog državnog uplitanja u ekonomiju, te počiva na idealima klasične političke ekonomije, odnosno, tržišnog individualizma. Višedimenzionalni model političkog upravljanja zasnovan je na neoliberalnoj politici, kakvo je, primjerice, donošenje političkih odluka u EU. Državna vlast i vlasnici kapitala, a to su prvenstveno multinacionalne korporacije, skupa surađuju i donose političke odluke. Oni ne posjeduju demokratski legitimitet, te i ne odgovaraju javnosti za posljedice donešenih odluka, a s tim u vezi, koncentrirani su samo na sopstveni interes, a što je opet u suprotnosti sa liberalno-demokratskim načelima. Multinacionalne korporacije imaju monopol u ekonomiji, a državne vlade dovode u nezavidan položaj i uzurpiraju dio državne vlasti, prvenstveno jer imaju ogromnu političku i ekonomsku moć, a samim time i ogroman

utjecaj na međunarodnu politiku. One predstavljaju neprikosnoveni faktor neoliberalne globalizacije, a rukovođeni su idejama slobodnog tržišta, ostvarenja što većeg profita, pri tome ne birajući sredstva, bilo da je riječ o ucjenama, prevarama, kriminalu, i slično. Da bi došle do svog cilja i ostvarenja što većeg profita, multinacionalne korporacije kao glavno sredstvo koriste konzumerizam koji opet preferira nejednakost i pohlepu u društvu. Da apostrofiramo, neoliberalne ideje i svjetonazori su u suprotnosti sa idejama socijalne države. Neoliberalna država kao takva nije utemeljena na društvenoj jednakosti, već na dogmatici tržišnog fundamentalizma i korporacijskog imperijalizma. (Fejzić, 2018) Takvo stanje vodi društvo u još veću otuđenost i atomizaciju.

Kolektivna sigurnost se konstantno povlači kao sintagma za održavanje svjetskog mira u 21. stoljeću, a ujedno je i sistematski ruinirana globalizacijskim procesima. Da bi se to ostvarilo, potrebno je ispuniti određene uvjete. Prvi uvjet bi svakako predstavljala fokusiranost svih država na cilj za ostvarenje mira. Drugi uvjet je usaglašenost država u svim odlukama koje se tiču mira u svijetu, a što bi najbolje naglasio univerzalistički pristup. No, primjena praktične kolektivne sigurnosti bi dovela do disfunkcije u društvu jer bi globalni interesi bili primarni, dok bi se zanemarilo djelovanje društva kao zajednice. Budući da je današnje vrijeme *vrijeme* socijalne atomizacije, sama ideja ljudske sigurnosti se manifestirala kroz formiranje raznih organizacija, a čiji je ona glavni cilj i misao vodilja. Danas su države još uvijek glavni nositelj sigurnosti, no imajući u vidu eventualnu eskalaciju socijalne atomizacije, potrebno je pronaći viši nivo zaštite pojedinca. Posljedice socijalne atomizacije su najbolje vidljive kroz narušavanje sigurnosti pojedinca, potom i društva i države. Interesi države i pojedinca više nisu u korelaciji, a prateći svoj put razvoja pojedinac se otuđuje od društva, te država gubi svoj dignitet. Država bez društva ne može postojati.

Socijalna atomizacija je posebne konzekvence ostavila na tranzicijske države. Proces tranzicije je sam po sebi kompleksan i predstavlja ogromnu promjenu u društvu, što pored svih procesa i podjela koje donosi tranzicija, vodi ka još većem atomiziranju. Bilo kakva integracija društva mora biti omeđena visokim stupnjem slobode i jačanja ljudskih prava. Kada se radi o prenošenju moći u tranzicijskim procesima, najčešće dolazi do jačanja moći u centru što direktno podriva slobodu pojedinaca. Svako društvo u procesu tranzicije teži ka napretku, višem stupnju demokracije i tržišnoj ekonomiji. Krajem 20. stoljeća u europskim socijalističkim zemljama tržišna ekonomija se javila kao idealna politička promjena za uređenje ekonomskih odnosa. No, sama provedba tranzicije ne može ići tako lako što se najbolje očituje u visokim stopama

nezaposlenosti, te povećanom jazu između bogatih i siromašnih, a što opet dalje vodi do sve veće atomizacije društva u goloj borbi za opstanak i egzistenciju. Tu se slabost države očituje u raznim sferama - neadekvatno osiguranje zdravstvenih usluga, nizak kvalitet obrazovanja i socijalne sigurnosti, te osiromašene ekonomije. Potrebno je osigurati normalne uvjete za život i egzistenciju, te osigurati društvene grupe od rizika, u suprotnom se one neće moći održati u društvu. Stoga se upravo država treba usmjeriti na stanje u društvu i društvenu strukturu, kako ne bi ostala bez svoga temelja. Kako procesi globalizacije utiču na svaki aspekt života pojedinca, neminovno je zapaziti i da je odnos pojedinca sa religijom prožet globalizacijskim procesima. Globalnost donosi mnogo toga pozitivnog sa sobom, poput prihvaćanja različitosti, upoznavanja i poštivanja drugog i drugačijeg, no, upravo može istaći i negativne karakteristike, te se okrenuti u potpuno suprotnom pravcu. Društvena atomizacija kao direktna posljedica globalizacijskih procesa je dobrim dijelom utjecala na porast religijskog fundamentalizma, a koji ujedno predstavlja prepreku za ljudsku slobodu i jednakost. Dolazi do izvjesnog miješanja vjere u politiku gdje mnogobrojni vjerski akteri počinju aktivno učestvovati u političkom životu jedne zemlje. Pojava religijskog fundamentalizma se veže za zemlje u razvoju, nerazvijene zemlje, ili pak, zemlje u tranziciji. Tu se prije svega radi o ljudskoj nesigurnosti, gdje čovjek kao pojedinac, u strahu od novog poretka i promjena bježi u okrilje religije kao vida sigurnosti od utjecaja globalizacije. Religijski fundamentalizam odbija bilo kakve promjene suvremenog doba pod izlikom narušavanja identiteta i sigurnosti pojedinca. No, spremno prihvaća sve promjene koje mu pogoduju kao što su razmjena informacija, tehnološko povezivanje i globalna otvorenost. Danas pojedinci imaju pravo da izaberu pripadnost određenoj religiji, a socijalna atomizacija im omogućava da ne biraju sredstva za ostvarenje svojih ciljeva vođenih religijom.

Samo djelovanje procesa društvene atomizacije se podjednako odvija i u nerazvijenim i razvijenim državama, a zbog čega je potrebno posebnu pažnju obratiti na problem socijalne isključenosti. Giddens ju je definirao kao proces koji isključuje osobe iz svih sfera društva, bilo da je u pitanju ekonomska sfera, politička, kulturna i slično, a koja je ključna i neophodna da se pojedinac integrira u određeno društvo. (Giddens, 2003)

Do atomizacije društva i dolazi zbog ugnjetavanja demokracije, te sprovođenja antidemokratskih načela. Demokratska država koja ne uspijeva pojedincima obezbijediti egalitarnost u svim esencijalnim sferama života dovodi tu istu demokraciju do proturječja i društvo navodi na atomizaciju, na nepovjerenje u vlast, društvo i državnu sigurnost, te na potpuno otuđenje. Države koje nisu sigurne ne mogu uspješno djelovati ni na unutrašnjem, ni na spoljašnjem planu, jer

prvenstveno ne uživaju podršku, a ni povjerenje svojih građana. Tako se dešava da pojedinac u neegalitarnom društvu, a koje se ipak naziva demokratsko, gubi povjerenje u sustav, državu, i kako je sve više tih nezadovoljnih pojedinaca, to se dolazi do općeg nezadovoljstva i nereda u državi. Društva u kojima su zastupljene političke elite konkretno vrše atomiziranje pojedinaca (koji ne pripadaju vladajućim strukturama) iz svih vidova zajednice. Atomizirano društvo suverenitet više ne promatra kao primarnu odliku države onog trenutka kada pojedincima nije omogućen esencijalan i prosperitetan način života. Različiti oblici nedemokratskog djelovanja poput kriminala i rasizma su posljedica i djelo atomiziranih pojedinaca koji ne prihvaćaju različitosti, razmišljaju fundamentalistički negirajući multikulturalizam i sve bitne odrednice demokracije. Bilo koji oblik radikalizma i politike radikalnog stanovišta može donijeti samo negativne posljedice za razvoj i opstojnost države, narušiti njenu unutrašnju i vanjsku sigurnost, i naravno, dovesti do izopćavanja pojedinaca. Čak se to dešava u razvijenim zemljama, koje, iako su formalno demokratske, iskazuju naklonost prema desničarskim strankama, i sve dok u takvim državama pojedinac ne bude mogao slobodno istupiti sa svojom značajkom i osobenošću neovisno o tome da li se radi o vjeroispovijesti, boji kože, tradicijskom ili kulturnom identitetu, društvo neće biti prepoznato kao istinski demokratsko.

6. Zaključna razmatranja

6.1. Kritički osvrt

U konačnici ovog magistarskog rada, vođeni mnogobrojnim istraživanjima, te proučavanjima različitih djela, znanstvenih radova i članaka eminentnih političkih i ekonomskih teoretičara, možemo potvrditi generalnu hipotezu da globalizacijski procesi destruiraju i reduciraju regulacijsku moć države, zbog čega je ograničena i umanjena sposobnost državne vlasti da provodi politiku socijalnog blagostanja. U doba neoliberalne globalizacije državni suverenitet je oslabljen, a njena samostalnost u donošenju političkih odluka ozbiljno je poljuljana. Klasični, etatistički sustav upravljanja državom je potisnut i polako je ustupio mjesto višedimenzionalnom, policentričnom upravljanju. Država u koaliciji sa nepolitičkim akterima, prije svega sa multinacionalnim korporacijama, donosi političke odluke.

Što se tiče hipoteze kako različiti modeli socijalne države, diferencirani prema regulacijskoj i distributivnoj moći, imaju drugačiji odnos prema globalnom kapitalizmu i globalizaciji, možemo uvidjeti kako je uistinu tako. Model liberalne socijalne države svoj fokus stavlja na najsiromašnije članove zajednice, te na tržište, odnosno, vrši određen pritisak na pojedinca da se nastoji izboriti na tržištu. Konzervativno-korporativistički model je zasnovan na Bismarckovom modelu socijalnih sustava i opredijeljen je na socijalnu tržišnu privredu. Socijaldemokratski model se, pak, zalaže za ideje jednakosti i solidarnosti, te ne preferira podvojenost između društva i države.

Država blagostanja u svome izvornom značenju predstavlja nastojanje države da obezbijedi blagostanje svojim građanima i osigura egzistencijalne potrebe svojega stanovništva. Da bi u tome uspjela, neophodno je da primjenjuje intervencionizam u donošenju političkih odluka, te da utiče na tržišnu raspodjelu dohotka, a ujedno i da jamči temeljnu ekonomsku i socijalnu sigurnost svojih građana. Ekspanzivan rast globalizacije dovodi države do gubitka dijela svoje suverenosti i neovisnosti. Nepolitički akteri poput multinacionalnih korporacija i organizacija sve više uzimaju danak u političkom i javnom životu jedne države. Oni, iako nemaju demokratski legitimitet, niti su legitimno izabrani, sudjeluju podjednako sa političkim akterima pri kreiranju javnih politika i međunarodnih odluka. Socijalna država je tako u mnogim zemljama dospjela u krize ponajprije izazvane ekonomskim teškoćama, ali i globalnim ekonomskim procesima. Time ujedno možemo potvrditi tezu kako država blagostanja predstavlja obavezu države da svojim građanima jamči elementarnu socijalnu i ekonomsku sigurnost, dok sa druge strane širenjem globalizacije gubi dio svoje suverenosti i neovisnosti.

Jako bitna odrednica države blagostanja je državni intervencionizam, uplitanje države u pitanja javnog dobra. Osobito je bilo izraženo u godinama nakon Drugog svjetskog rata kada je država blagostanja doživljavala svoj puni procvat. No, sami počeci krize države blagostanja koji se javljaju 1970-ih godina, a uzrokovani ekonomskim krizama i inflacijama, te uspon neoliberalizma su odveli priču o državnom intervencionizmu u sasvim drugom smjeru. Neoliberalizam kao doktrina se zalaže za minimiziranje socijalne države, za što manje uplitanje države u javne tržišne poslove, a slobodno tržište i trgovinu ističe kao glavne postulate neoliberalne države. Smanjenje uloge socijalne države se tako očituje i kroz privatiziranje banaka i poduzeća, odgojnih i obrazovnih institucija i kulturnih ustanova, te njihovim značajnim porastom. Time se i današnji svijet može okarakterizirati kao želja za što većom moći i profitom, akumulacijom kapitala, privatizacijom javnih dobara, te rastom privatnog vlasništva i ulaganja.

To direktno ugnjetava tradicionalne liberalne postulate, poput solidarnosti i egalitarnosti u društvu. Potvrđivanjem teze o tome kako ideja minimalne uloge države u korelaciji sa privatizacijom, podriva socijalnu državu, ujedno potvrđuje i tezu da neoliberalizam umanjuje ulogu države u društvu. Uspon neoliberalizma je ujedno označio i destrukciju države blagostanja, te zastupanje ideje minimalne uloge države. Neoliberalizam kao doktrina ugnjetava društvenu solidarnost i jednakost, brigu za najugroženije članove društva, minimizira ulogu i moć države, njene regulacije i politike. Kao ključni akteri neoliberalizma se izdvajaju svjetske korporacije i međunarodne organizacije koje su preuzele primat u donošenju državnih odluka, te time direktno ugrozile državnu neovisnost i suverenitet.

Tržišni fundamentalizam se vodi idejama moći, kapitala i profita, sakralizira slobodno tržište i nepobitno ima negativne konsekvence za sigurnost jedne države. Kroz jačanje neoliberalne ideologije, čime se vodi i tržišni fundamentalizam, produbljuje se jaz između bogatih i siromašnih, a socijalna nejednakost se očituje na višoj razini. Međunarodne korporacije i organizacije poput Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke i Svjetske trgovinske organizacije vrše prevlast na međunarodnoj sceni, te naravno imaju monopol i s time vrše jednu vrstu ucjenjivanja nerazvijenih zemalja ili zemalja u razvoju, koje su potom primorane zadužiti se ili ovisiti od tih istih organizacija, a što opet direktno ugrožava i demoralizira socijalnu sigurnost.

Danas je sama koncepcija socijalne države ugrožena zbog brojnih ekonomskih kriza. Problemi sa kojima se danas suočava su mnogobrojni, a tu svakako da ubrajamo nedovoljnu razvijenost socijalnog osiguranja i socijalne zaštite, monetarne krize, ali i značajne rizike uzrokovane ekspanzivnim rastom globalizacije. Državne subvencije i socijalni fondovi su oduvijek promatrani kao znatan čimbenik poboljšanja kvalitete socijalnih država. No, u moderno vrijeme globalizacijskih procesa upravo se subvencije promatraju u negativnoj konotaciji za slobodnu trgovinu i konkurentnost tržišta. Tako da nismo uspjeli u potpunosti dokazati hipotezu da se kroz državne subvencije i socijalne fondove teži ka ublažavanju posljedica ekonomske krize, a prvenstveno zbog mnogobrojnih argumenata kako subvencije sprečavaju efikasnost tržišne ponude i potražnje, uništavaju konkurenciju, te stvaraju određen pritisak na socijalnu državu, i vrše njenu sistematsku degradaciju.

Brojne ekonomske krize u svijetu vrše direktan utjecaj na nejednakosti među ljudima i državama. Sa jedne strane, bogati se još više bogate, a sa druge strane siromašni se još više osiromašuju. Kroz taj jaz neizbježno se javlja i polarizacija društva. Stoga je potrebno sprovesti politiku

socijalnog blagostanja kroz razvijanje globalnih strategija o ublažavanju ekonomskih kriza. Potrebno je izvršiti reaktualizaciju politike socijalne države kroz efikasniju redistribuciju i alokaciju dobara i resursa, te vratiti državi njene primarne funkcije.

7. Prilozi

Kako bi dodatno provjerili, te ispitali postavljene hipoteze u magistarskom radu, pored metoda istraživanja koje obuhvaćaju analizu sadržaja, komparativnu metodu i metodu dedukcije, upotrijebiti ćemo i fundamentalnu metodu ispitivanja koja se vezuje za empirijsko istraživanje, te se temelji na tehnici intervjua. U okviru istraživanja, provedena su dva intervjua sa stručnim licima, profesorom Zijatom Mušićem, te doc.dr. Ana Mari Bošnjak, a koji su svojim profesionalnim iskustvom i sa svoga osobnog stanovišta govorili o samoj temi, postavljenim hipotezama, te u konačnici i o samom cilju magistarskog rada.

Prilog 1: Intervju – profesor Zijat Mušić

1. Da li su politike neoliberalne privatizacije i državne deregulacije dovele do slabljenja sistema socijalne sigurnosti suvremenih demokratskih država?

Sam pojam deregulacije predstavlja napuštanje propisa i mjera državne regulacije privredne aktivnosti, te dozvoljava veću slobodu privrednim subjektima u organizaciji i načinu poslovanja. Od kraja 1970-ih godina sa oživljavanjem liberalnih doktrina dolazi do deregulacije privrednih subjekata koji je posebno potaknut i doživljava uspon raspadom komunizma i uspostavom privatnog tržišta u zemljama tranzicije, a gdje je u prošlom periodu na snazi bila jaka državna regulacija privrede. Najbolji primjer privrednog entuzijazma državne deregulacije možemo da primijetimo 1990-ih godina u državama Zapadnog Balkana i nakon rata gdje nije proveden sistemski program deregulacije, nego se provodila privatizacija u korist novonastalih političkih elita. Socijalna sigurnost slabi ukoliko se u svakom segmentu deregulacije privrede ne rade konstantne analize i procjene, a kako bi se zadovoljile potrebe društva u kojem se ne bi smjelo dogoditi da oni koji nemaju kompetenciju vrše deregulaciju privrede i usluga. Da bi proces deregulacije kao afirmacija privatnog i javnog partnerstva u svim granama privrede mogao da bude uspješan, on mora da se provodi uz konstantne analize

i provjere kako bi deregulacija davala slobodu privredi za formiranje cijena i stvaranje tržišne konkurentnosti za dobrobit društva.

2. Može li se rapidna nejednakost u modernim državama reducirati i ublažiti uvođenjem efikasnijeg sistema socijalne redistribucije?

U nastanku ideje moderne države i države blagostanja prvobitna funkcija savremene države jeste raspodjela dohotka, odnosno redistribucije dohotka, što predstavlja prijenos jednog dijela dohotka od jedne skupine društva na drugu. Rapidna nejednakost se može reducirati uvođenjem efikasnijeg sistema socijalne redistribucije koja se zasniva na načelu etike i ljudskih prava, te da takvoj raspodjeli dohotka funkcija i krajnji cilj budu borba protiv siromaštva, povećanje društvenog blagostanja, zaštita starijih i bolesnih, itd. Glavnu ulogu u uvođenju sistema redistribucije ima država koja propisuje zakonodavni okvir, jer kada bi država bila u najvećem dijelu privredno orijentisana, a bez redistribucije dohotka, ne bi mogla da zaštiti one koji su u potrebi. Shodno tome, država kroz pozitivne zakonske okvire može ublažiti nejednakost, te na najbolji mogući način usmjeriti redistribuciju dohotka kako bi evidentne probleme modernih država prilagodila svim kategorijama društva.

Prilog 2: Intervju – doc.dr. Ana-Mari Bošnjak

1. Da li su politike neoliberalne privatizacije i državne deregulacije dovele do slabljenja sistema socijalne sigurnosti suvremenih demokratskih država?

Iako su razvijene države suočene sa brojnim socijalnim izazovima, one ipak teško razvijaju prijedloge o reformi sustava socijalne sigurnosti. Očigledan razlog je taj što su ti programi obično jako skupi. Uobičajena predložena rješenja su smanjenje beneficija ili povećanje poreza, a oboje bi izazvalo negodovanje utjecajnog dijela biračkog tijela (bilo to poduzetnici ili umirovljenici). Primjerice, čak i mainstream mediji u SAD-u, inače vrlo naklonjeni progresivnim političkim rješenjima, uviđaju da situacija postaje zabrinjavajuća. Naime, predviđa se da će zajednički fondovi socijalnog osiguranja „presušiti“ u roku od 10 godina. Izvješće koje je prenio CNN ističe da će se rezerve fondova za socijalna osiguranja tada iscrpiti, a kontinuirani prihodi programa pokrivat će samo 80% naknada. Posljednji put kada je Kongres donio veliku reviziju, 1983.godine, socijalno osiguranje je bilo na rubu ponora, dijelili su ih samo mjeseci od toga da ne

moгу isplatiti pune naknade osiguranicima. Tada je u Senatu dogovoreno da se povećaju davanja na plaće i postupno podigne starosna dob za umirovljenje sa 65 na 67 godina. Dakle, jedan od uobičajenih prijedloga za održiv socijalni sustav sigurnosti je povećanje dobi za odlazak u mirovinu, što pokazuju i prijedlozi da se starosna dob za odlazak u mirovinu podigne na 70 godina za buduće umirovljenike, kako bi se postigla veća usklađenost s promjenama u očekivanom životnom vijeku. Konačno, posve je jasno da se mora povećati iznos prikupljenih poreza ako se želi više novca u sustavu socijalnog osiguranja, jer socijalna sigurnost nije besplatna.

2. Može li se rapidna nejednakost u modernim državama reducirati i ublažiti uvođenjem efikasnijeg sistema socijalne redistribucije?

Suvremene demokratske države prolaze kroz mnoge strukturalne promjene. Dok države poput SAD-a uvode elemente socijalne sigurnosti, razvijene europske države segmente socijalne zaštite prepuštaju tržišnoj utakmici. Drugi i treći mirovinski stup, privatna medicinska zaštita, privatno školstvo, primjeri su privatizacije i komercijalizacije javnih usluga, odnosno, slabljenja uloge države u pružanju socijalnih usluga kao što su zdravstvo, obrazovanje i socijalna zaštita. Pitanje je što će kroz te parcijalne mjere demontaže socijalne države ostati od nje s obzirom da već plaća visoku cijenu kroz društvene nemire, politički ekstremizam i sve veći stupanj socijalne isključenosti. Iako je socijalnih problema sve više, prati ih i sve veći otpor prema raspodjeli sredstava za potrebe istih. Stoga, iako se uvođenje efikasnijeg sistema socijalne redistribucije koji može uključivati progresivno oporezivanje, socijalne programe koji pružaju podršku najsiromašnijim slojevima društva, kao i politike koje omogućuju veći pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i drugim osnovnim uslugama, može promatrati kao rješenje za smanjenje rapidne nejednakosti u modernim državama, pitanje je gdje naći financijera za iste programe.

Bibliografija

a) Knjige:

1. Bakan, Joel. (2004), *Korporacija: Patološka težnja za profitom i moći*. Mirakul, Zagreb.
2. Beck, Ulrich. (2003), *Što je globalizacija? Zablude globalizma – odgovori na globalizaciju.*, Vizura, Zagreb.
3. Beck, Ulrich. (2004), *Moć protiv moći u doba globalizacije*. Nova svjetska politička ekonomija, Školska knjiga, Zagreb.
4. Beveridge, William. (1942), *The Social Insurance and Allied Services Report*, HMSO, London.
5. Bruckner, Pascal. (2004), *Bijeda blagostanja: tržišna religija i njezini neprijatelji*, Algoritam, Zagreb.
6. Cooper, Robert. (2009), *Slom država: poredak i kaos u 21.stoljeću*, Profil International, Zagreb.
7. Crouch, Collin. (2007), *Postdemokracija. Političke i poslovne elite u 21.stoljeću*, Izvori, Zagreb.
8. Endrju, Vinsent. (2009), *Teorije države*, Glasnik, Beograd.
9. Esping, Andersen. (1990), *The Three World of Welfare Capitalism*, Polity Press, Cambridge.
10. Fejzić, Elvis. (2015), *Globalizacija i političko upravljanje, hrestomatija za internu upotrebu*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
11. Fejzić, Elvis. (2016), *Transformacija upravljanja državom. Korporacijski imperijalizam na djelu*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
12. Friedman, Milton. (1992), *Kapitalizam i sloboda*, Školska knjiga, Globus, Zagreb.
13. Fukuyama, Francis. (2004), *Izgradnja države, Vlade i svjetski poredak u 21.stoljeću*, Izvori, Zagreb.
14. Gellner, Ernest. (2001), *Uvjeti slobode: civilno društvo i njegovi suparnici*, Politička kultura, Zagreb.
15. Giddens, Anthony. (1999), *Treći put: obnova socijaldemokracije*, Politička kultura, Zagreb.
16. Giddens, Anthony. (2003), *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Beograd.
17. Giddens, Anthony. (2005), *Kako globalizacija utječe na naše živote*, Zaklada Jesenski i Turk, Zagreb.
18. Giddens, Anthony. (2007), *Europe In The Global Age*, Polity, Cambridge.
19. Goati, Vladimir. (1990), *Politička sociologija*, Mladost, Beograd.
20. Harvey, David. (2013), *Kratka povijest neoliberalizma*, V.B.Z. d.o.o., Zagreb.
21. Held, David. (1997), *Demokratija i globalni poredak: Od moderne države ka kosmopolitskoj vladavini*, Filip Višnjić, Beograd.
22. Heywood, Andrew. (2004), *Politika*, Naklada Mate, Zagreb.
23. Heywood, Andrew. (2005), *Političke ideologije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
24. Kovačević, Braco. (2014), *Globalizacija i suverenost*, EDC, Banja Luka.
25. Kulić, Slavko. (2004), *Neoliberalizam kao socijaldarvinizam: rat za dominaciju ili za bolji svijet*, Prometej, Zagreb.
26. Milardović, Anđelko. (1995), *Socijalna država*, Pan liber, Osijek-Zagreb-Split.
27. Milardović, Anđelko. (1998), *Globalizacija*, Pan liber, Osijek-Zagreb-Split.
28. Milardović, Anđelko. (1999), *Socijaldemokracija*, Pan liber, Osijek-Zagreb-Split.

29. Mishra, Rameh. (1999), *Globalization and Welfare State*, Edward Egar, Cheltenham UK, North Hampton, USA.
30. Nancy, Jean-Luc. (2004), *Stvaranje svijeta ili mondijalizacija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
31. Nedović, Slobodanka. (2005), *Država blagostanja, Ideje i politika*, Centar za unapređivanje pravnih studija, Centar za slobodne izbore i demokratiju, Beograd.
32. Njavro, Đuro. (1998), *Socijalna država: slobodno poduzetništvo i državna skrb*, Pan liber, Osijek.
33. Ofe, Klaus. (1999). *Modernost i država: Istok, Zapad.*, Filip Višnjić, Beograd.
34. Pavlović, Vukašin. Stojiljković, Zoran. (2008), *Za i protiv socijalne države*, Konrad Adenauer Stiftung, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu – Centar za demokratiju, Beograd.
35. Pavlović, Vukašin. Stojiljković, Zoran. (2010), *Savremena država: struktura i socijalne funkcije*, Konrad Adenauer Stiftung, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu – Centar za demokratiju, Beograd.
36. Piketty, Thomas. (2015). *Kapital u dvadeset prvom vijeku*, Buybook, Sarajevo.
37. Plevnik, Jasna. (2003), *Iza globalizacije. Geoekonomija međunarodnih odnosa*, Golden Marketing- tehnička knjiga, Zagreb.
38. Prpić, Ivan, ur. (2004), *Globalizacija i demokracija*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
39. Rodin, Davor. (2008), *Politološki paradoksi. Prinos glosaru postmodernoga politološkog pojmovlja*, Leykam International. Zagreb.
40. Sassen, Saskia. (2004), *Gubitak kontrole? Suverenitet u doba globalizacije*, Beogradski krug, Beograd.
41. Scholte, Jan Aart. (2005), *The Globalization of World Politic*, Oxford University Press, Oxford.
42. Stuart, Sim. (2006), *Svijet fundamentalizma: novo mračno doba dogme. Planetopija*, Zagreb.
43. Stiglitz, Joseph Eugene. (2009), *Uspjeh globalizacije: novi koraci do pravednoga svijeta*, Algoritam, Zagreb.
44. Stiglitz, Joseph Eugene. (2018), *Globalizacija i njene protivrječnosti*, MIBA Books, Beograd.
45. Šolte, Jan Art. (2009), *Globalizacija: kritički uvod*. CID: Podgorica.
46. Vidojević, Zoran. (2005), *Kuda vodi globalizacija*, Institut društvenih nauka, Beograd.
47. Zavadski, Silvester. (1975), *Država blagostanja. Prilog kritici savremene buržoaske teorije države*, Radnička štampa, Beograd.
48. Zgodić, Esad. (2002), *Ka kritici fundamentalizma*, Editio Civitas, Sarajevo.
49. Zgodić, Esad. (2009), *Multiverzum vlasti: za novu kratologiju*. Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
50. Zgodić, Esad. (2014), *O državama: Kritički pojmovnik statologije – Knjiga 1*. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
51. Zgodić, Esad. (2014), *O državama: Kritički pojmovnik statologije - Knjiga 2*. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
52. Zrilić, Nataša. (1992), *Država blagostanja*, Ekonomski fakultet, Rijeka.
53. Zrinščak, Siniša, ur. (2006), *Socijalna država u 21.stoljeću – privid ili stvarnost?*, Zbornik radova, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

b) Članci u časopisima i zbornicima:

1. Esping-Andersen, Gosta. (2001), Kakva socijalna država za XXI.stoljeće? Konvergencije i divergencije europskih država, Revija za socijalnu politiku, br. 3-4, Zagreb.
2. Fejzić, Elvis. (2014), Upravljanje državom u doba globalizacije. Uprava, stručni časopis, str.21-35
3. Fejzić, Elvis. (2015), Suvremeni korporativizam i političko upravljanje: neoliberalna politika na djelu. Godišnjak BZK Preporod, Vol XV. Sarajevo, str 15-25.
4. Fejzić, Elvis. (2018), Savremeno bosanskohercegovačko iskustvo politike: neokolonijalizam i fundamentalizam u politici. Godišnjak BZK Preporod, Vol XVII. Sarajevo, str 331-347.
5. Grande, Edgar. (2002), Od nacionalne države do transnacionalnog režima politike – državna upravljačka sposobnost u globalizacijskom razdoblju, časopis Politička misao, br.2, Zagreb.
6. Jašarević, Senad. (2009), Socijalna sigurnost i socijalna država. Originalni naučni rad. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 3/2009.
7. Lewis, Jane. (1994), Sustavi socijalnog blagostanja i odnosi spolova, Revija za socijalnu politiku, br.4, Zagreb.
8. Mesarić, Milan. (2006), Dugoročna neodrživost tržišnog fundamentalizma i neoliberalnog kapitalizma, časopis Ekonomski pregled, br 9-10.
9. Nobilo, Mario. (1988), Pojam sigurnosti u terminologiji međunarodnih odnosa, Zagreb, Politička misao Vol.25 No.4, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu.
10. Odoabaša, Rajko. (2012), Nova nejednakost – izvori i štetne posljedice rastuće imovinske i dohodovne nejednakosti. Pravni vjesnik, Vol. 28, No 2.
11. Puljiz, Vlado. (1996), Trendovi u socijalnoj politici Hrvatske, Revija za socijalnu politiku, br. 3-4, Zagreb.
12. Puljiz, Vlado. (1997), Determinante razvoja socijalne politike, Revija za socijalnu politiku, br.2, Zagreb.
13. Puljiz, Vlado. (2001), Hrvatska: od pasivne prema aktivnoj socijalnoj državi, Revija za socijalnu politiku, br.1, Zagreb.
14. Ravnić, Anton. (1996), Socijalna država i država blagostanja, Izvorni znanstveni rad, Revija za socijalnu politiku, br 3-4, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
15. Rhodes, Martin. (1997), Globalizacija i države dobrobiti u Zapadnoj Europi: kritička analiza recentnih rasprava, Revija za socijalnu politiku, br.1, Zagreb.
16. Rosanvallon, Pierre. (1998), Granice pasivne socijalne države, Revija za socijalnu politiku, br.4, Zagreb.
17. Soede, A.J. et al. (2004), Unequal Welfare States Distributive consequences of population ageing in six European countries. Social and Cultural Planning Office (SCP), The Hague
18. Stuart, Vuletić. Eugene, Davor. (2006), EU koncept državne pomoći: Potraga za balansom između ekonomskog suvereniteta država i zahtjeva jedinstvenog tržišta EU. Pregled: časopis za društvena pitanja, str 83-112.
19. Šućur, Zoran. (1998), Sustavi socijalne pomoći: povijest, obilježja i modeli, Revija za socijalnu politiku, Vol.5, br.4, Zagreb.
20. Tomka, Zoran. (2004), Neoliberalizam kao doktrina savremenog sveta. Novi Sad: Ekonomski fakultet.
21. Vujić, Jure. (2014), Tko je kriv za nestanak socijalne države? Zagreb: Matica Hrvatska (časopis Vijenac).

22. Žakman – Ban, Vladimira. (2016), Konzumerizam – društveni fenomen: nova ovisnost. Hum XI. Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Obrazac AR

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

IZJAVA o autentičnosti radova

Stranica **81** od **85**

Naziv odsjeka i/ili katedre: Politologija – Međunarodni odnosi i diplomacija
Predmet: Završni magistarski rad

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Maja Kapetanić
Naslov rada: Problemi i perspektive države blagostanja u doba globalizacije
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: 80

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Sarajevo, ožujak 2024.

Potpis
